

FÖRNYARE I FORSKNINGSLANDSKAPET: KK-STIFTELSEN 1994–2019

**FÖRNYARE
I FORSKNINGSLANDSKAPET:
KK-STIFTELSEN 1994–2019**

Utgiven av KK-stiftelsen, Stockholm
Redaktion och text: Daniel Holmberg och Sverker Sörlin
Grafisk formgivning: Sinfo Yra
Tryck: TMG Tabergs, Taberg 2019
ISBN 978-91-519-1871-6

INNEHÅLL

FÖRORD	5
1. INLEDNING	7
2. STIFTELSEN I DAG	19
3. STIFTELSENS TILLKOMST OCH UPPDRAG	33
4. "IT-STIFTELSEN" 1994–1999	51
5. "SVERIGE ÄR ETT LÄRANDE LAND" 2000–2008	71
6. "HÖGSKOLORNAS FORSKNINGSFINANSIÄR" 2009–2019	83
7. KAPITALFÖRVALTNING	97
8. STIFTELSENS INSATSER	109
9. HÖGSKOLORNA I FORSKNINGSLANDSKAPET – STIFTELSENS BETYDELSE OCH PÅVERKAN	125
10. ROLLER – RESULTAT – DILEMMAN	143
EPILOG	153
BILAGOR	159
KÄLLOR	177
OM BOKEN	192

FÖRORD

När jag tillträdde som vd för KK-stiftelsen i mars 2019 imponerades jag över den gedigna och genomtänkta verksamheten där lärosäten och företag verkar i en värdefull symbios i de projekt och satsningar som stiftelsen beviljar medel till. Denna samproduktion har varit och är fortsatt viktig för samhällets utveckling.

När en verksamhet fungerar på ett bra sätt, är det lätt att tro att så har det alltid varit. Men ingenting har varit självklart eller skett per automatik, vilket inte minst framgår av den jubileumsbok du nu håller i handen.

Sverker Sörlin och Daniel Holmberg har skildrat stiftelsens 25-åriga historia. De har gjort ett gediget arbete och dykt ner i gamla arkiv, läst otaliga rapporter, protokoll och utvärderingar, intervjuat en mängd olika personer både i stiftelsens kärna och periferi, tagit hjälp av sin egen och andras djupa sakkunskap, och analyserat, dragit slutsatser, sammanfattat och skrivit. I boken har de inte bara fångat stiftelsens historia, utan även lyckats skapa en fascinerande samtidsskildring och spännande berättelse.

Jubileumsboken visar att stiftelsens fokus och roller har skiftat genom åren. Resan har kantats av både stora och små utmaningar, periodvis under stark yttre press, högljutt missnöje och politiska särintressen som försökt styra stiftelsen i olika riktningar. På lång sikt dock utan större framgång. Stiftelsen har hållit sin linje, även om den har varierat inom ramen för stadgarna. Framförallt har den åstadkommit väsentliga resultat för inte minst de nya lärosätena och för näringslivet, och blivit en betydelsefull aktör i kunskapssystemet.

Nu inleder vi nästa 25-årsperiod – med många stora, globala utmaningar som kräver fokus, dialog och samverkan. Inte bara mellan lärosäten och näringslivet, utan med alla aktörer som kan bidra till både ett starkare Sverige och en bättre värld.

Med detta önskar jag dig varmt välkommen att ta del av resan – den som blickar bakåt 25 år i tiden, och minst lika mycket den spännande resa vi har framför oss.

Trevlig läsning!

Eva Schelin, vd för KK-stiftelsen

1. INLEDNING

”Stiftelsereformen var kontroversiell eftersom finansieringen skedde genom avskaffandet av löntagarfonderna.”

Den svenska stiftelsesektorn har haft en stor betydelse för forskningens utveckling under det senaste århundradet. Stiftelsernas stöd till forskningsinfrastruktur, anslag inom särskilda områden eller insatser regionalt har historiskt utgjort ett värdefullt komplement till universitetens statliga anslag.¹ Wallenbergstiftelserna, Ragnar Söderbergs stiftelse, Carl Tryggers Stiftelse, Cancerfonden, Kempestiftelsen, samt Crafoordska Stiftelsen är några av de stiftelser som gjort värdefulla insatser och bidragit till att Sveriges universitet och högskolor i ett internationellt perspektiv har en hög andel av sina externa forskningsintäkter från privata finansiärer.

Stiftelsesektorns roll har under senare decennier också förstärkts, bland annat genom tillkomsten av flera forskningsstiftelser bildade av kapital från löntagarfonderna under 1990-talets första hälft.² När fonderna avskaffades gick totalt cirka 18 miljarder till dessa offentligt finansierade forskningsstiftelser, bland annat Stiftelsen för strategisk forskning (SSF), Stiftelsen för miljöstrategisk forskning (Mistra), Vårdalstiftelsen (för vård- och allergiforskning), Stiftelsen för forskning inom områden med anknytning till Östersjöregionen och Östeuropa (Östersjöstiftelsen), Stiftelsen för internationalisering av högre utbildning och forskning (STINT), och Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling, mer känd som KK-stiftelsen.

I denna krets fick var och en ett särskilt mandat, men gemensamt var deras uppdrag

att finansiera så kallad strategisk forskning. Tanken var att stiftelserna skulle förnya forskningen vid universitet och högskolor – genom att stimulera forskare att bedriva näringslivsrelevant forskning – i syfte att utveckla Sveriges konkurrenskraft och tillväxt. KK-stiftelsen fick uppgiften att tillsammans med näringslivet finansiera de regionala högskolornas forskning inom profilerade forskningsområden. Därutöver skulle stiftelsen stödja kunskaps- och kompetensutbyte mellan näringsliv och forskning – universitet, högskolor och forskningsinstitut – samt främja användningen av informationsteknologi.

KK-stiftelsens tillkomst och uppdrag var i någon mening en konsekvens av den höga tilltron till vetenskaplig kunskap och vad den förväntas kunna åstadkomma. I Sverige och andra länder har stora offentliga och privata resurser lagts på forskning eftersom den förutsatts generera ekonomisk tillväxt och lösa olika samhällsliga utmaningar. Att utskiftningen av löntagarfonderna skedde inom ramen för stiftelseformen hade sin egen politiska logik, men att resurserna gick till forskningsinsatser var, givet denna övergripande samhällsprioritering, ingen tillfällighet.³

Även stiftelsens andra uppgifter – stöd till omstrukturering av institutssektorn och arbete med utbildningar på högskolenivå och forskarutbildningar för näringslivet – drevs av föreställningar om kunskap som en viktig,

**KK-STIFTELSENS TILLKOMST OCH UPPDRAG
VAR I NÅGON MENING EN KONSEKVEN
AV
DEN HÖGA TILLTRON TILL VETENSKAPLIG
KUNSKAP OCH VAD DEN FÖRVÄNTAS KUNNA
ÅSTADKOMMA.**

FOTO: JOHAN OLSSON.

samhällelig förändringskraft. Stiftelsens ändamål och uppgifter i stadgarna präglades av forsknings- och näringspolitiska perspektiv i början av 1990-talet och om samspelet mellan den akademiska forskningen och industriella tillämpningar. Detta var en konsekvens av att gränsyterna mellan politikområdena blivit mer flytande.⁴

Det sammansatta uppdraget var också en följd av mångfalden av disparata kunskapsintressen hos fyrpartiregeringen Bildt (1991–1994), men också av konkreta behov i det befintliga kunskapssystemet, som till exempel att förnya industriforskningsinstituten. I beslutet att inrätta KK-stiftelsen behövde regeringen ta många hänsyn. Mandatet kännetecknades därför av förpliktelser som krävde andra roller än de för stiftelser traditionella vilket betydde att just KK-stiftelsen delvis kom att hantera uppgifter som vanligtvis utfördes av myndigheter och forskningsråd eller i kunskapssystemet.

Stiftelsereformen var kontroversiell eftersom finansieringen skedde genom avskaffandet av löntagarfonderna. Dessutom kritiserades KK-stiftelsens uppdrag att finansiera forskning vid vad som förut brukade kallas de ”mindre och medelstora” eller ”regionala” högskolorna.⁵ Denna uppgift rubbade en hörnsten i det svenska forskningssystemet där universiteten och de större FoU-tunga företagen länge dominerat. KK-stiftelsens uppdrag att skapa plats för flera att delta och samverka i svensk ”FoU” (Forskning och Utveckling) – de nya högskolorna, lokalt och regionalt näringsliv, och även de länge eftersatta forskningsinstituten – stötte därför på motstånd från ett grundforskningsorienterat etablissemang.

Inom dessa etablerade forskningskretsar ville man varken bryta det svenska forskningssystemets bipolära karaktär – med tyngdpunkter i universitet och näringsliv, med en liten institutssektor och högskolor utan omfattande forskning eller ifrågasätta den linjära modellens logik om samspelet mellan grundforskning

och innovationer. Inte heller ville man se en utveckling där de nya forskningsmedlen skulle fördelas på en större krets av användare.⁶ Den borgerliga regeringen gav förtroendet att förvalta löntagarfondsmedlen till stiftelser, inte till universitet, akademier eller andra finansiärer. Det bidrog till att de offentliga forskningsstiftelsernas juridiska form och uppdrag blev omdiskuterade och ifrågasatta.⁷ Detta gällde inte minst KK-stiftelsen.

SYFTE

Stiftelsen har med åren funnit en nisch som finansiär av forskning och utbildning i ett växande landskap av högskolor och nya universitet och har efterhand skaffat sig en avsevärd betydelse för de nya lärosätena.⁸ Även i förhållande till forskningsinstitutssektorn och näringslivets kompetensförsörjning har stiftelsen varit en viktig aktör. Före 1990-talet fanns ingen aktör i det svenska kunskapssystemet som såg ut som KK-stiftelsen eller kombinerade uppdrag och uppgifter på samma sätt. Vilka roller har stiftelsen haft i utvecklingen av sina delar av kunskapssystemet? Vilka har varit de viktigaste insatserna? Stiftelsen har också varit en uppfinningsrik aktör i utvecklingen av högskolor, institut och näringsliv – hur har detta gått till? Hur har stiftelsen hanterat medgångar och motgångar, hur har man hanterat ifrågasättanden och motstånd?

Efter tjugofem års verksamhet är det möjligt att se både varaktiga mönster i stiftelsens roll och förändringar över tid. Det är också möjligt att bättre än tidigare kunna avläsa resultat och effekter av stiftelsens verksamhet. Utanför sin närmaste intressesfär är 1990-talets forskningsstiftelser ganska litet kända. Det är angeläget att deras samhällsfunktion kan framträda mer, inte minst i en tid präglad av stora utmaningar och behov av ny kunskap och nya kunskapsmiljöer. Stiftelsens insatser för framväxten av de nya lärosätenas forsknings- och utbildnings-

Efter tjugofem års verksamhet är det möjligt att se både varaktiga mönster i stiftelsens roll och förändringar över tid.

FOTO: JOHAN OLSSON.

miljöer och industriell utveckling utanför de största städerna, dvs i hela Sverige, har gett bidrag till samhällsomvandlingen och det är angeläget att belysa dem.

Huvudföremålet för denna bok är KK-stiftelsen, dess utveckling, verksamhet och profil och särart i det större landskapet av forskningsfinansiärer inom högskolans sfär och kontakter med näringslivet. Boken uppehåller sig vid stiftelsens samtliga ändamål och verksamheter: dels de pågående i form av stöd till forskning vid högskolorna och de nya universiteten och kompetensuppbyggnad för näringslivet, dels redan avslutade som finansieringen av industriforskningsinstituterna och stöd till främjande av informationsteknik.

Med en samlad skildring av stiftelsens första decennier är ambitionen att ge en övergripande historik av verksamheten och förklara hur och

varför stiftelsen varit resultatrik. Samtidigt är avsikten att ge en mer aktuell bild av stiftelsen. Stiftelsens kontroversiella förspel och olikartade uppdrag bidrog till en kvardröjande uppfattning om stiftelsen som en oöverlagd diversebutik.⁹ Mycket av det som blivit dess egenart har skett under senare år och stiftelsen har under 2010-talet framstått som alltmer intressant, både genom stiftelsens idéer om hur uthålliga forskningsstöd kan utformas och genom konkreta resultat av samarbetet med högskolorna.

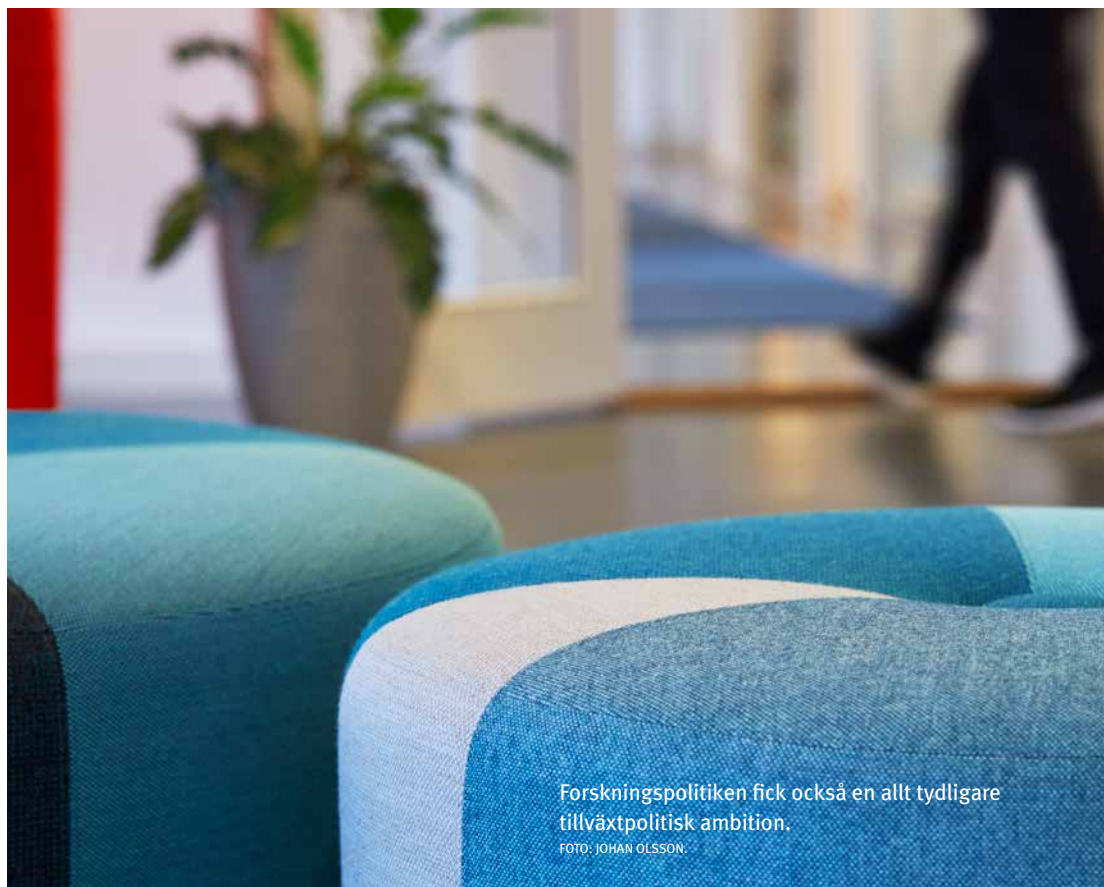
Avsikten med boken är inte att beskriva hur enskilda forskningsmiljöer och företag kommersialiserat forskningen och bidragit till tillväxt och konkurrenskraft. Istället skildras hur stiftelsen formats i och påverkat kunskaps-systemet i ett bredare perspektiv. Intresset riktas främst mot hur stiftelsens resurser använts för att bygga upp forskningen vid de

nya universiteten och högskolorna, samt hur högskola, institut och näringsliv dragit nytta av stiftelsens insatser inom kunskapsöverföring och kompetensutveckling – och vad som blivit stiftelsens övergripande resultat för sektorn de senaste tjugofem åren. Syftet är också att bidra till diskussionen om samspelet mellan å ena sidan statens och å andra sidan stiftelsers roll i finansiering av forskning och utbildning.¹⁰

PERSPEKTIV

Stiftelsens tillblivelse under 1990-talets första hälft sammanföll med några centrala förändringar i kunskapssystemets organisering och

forskningspolitikens inriktning.¹¹ Staten valde att i större utsträckning finansiera forskning via forskningsfinansiärer snarare än direkt till universiteten. Man kom därigenom att skapa en finansieringsmarknad för universiteten och högskolorna. Forskningsmedel utsattes för mer och mer konkurrens. En motsvarande utveckling skedde inom högre utbildning genom 1993 års högskolereform, där universitet och högskolor fick konkurrera om studenterna. Ersättningen var beroende av antalet studenter som rekryterades och faktiskt genomgick utbildningen. Dessutom skedde en avreglering av universitets- och högskolesystemet. Universitets- och högskoleämbetet (UHÄ), som inrättats

Forskningspolitiken fick också en allt tydligare tillväxtpolitisk ambition.

FOTO: JOHAN OLSSON

i samband med 1977 års högskolereform och som bidrog till att det svenska universitetssystemet var ett av världens mest centralstyrda, utvecklades 1992 och ersattes av Kanslersämbetet med den huvudsakliga uppgiften att utvärdera lärosätenas verksamheter i efterhand.

Forskningspolitiken fick också en allt tydligare tillväxtpolitisk ambition. Den traditionella linjära innovationsmodellens skiljelinjer mellan universitetens och näringslivets roller och uppgifter började ifrågasättas eftersom forskningens kopplingar till verksamhet i näringslivet bedömdes som mer komplexa. Det ledde i sin tur till en diskussion om vilken roll staten och andra forskningsfinansierande aktörer borde ha för att stimulera interaktionen och öka utväxlingen av den akademiska forskningen.

En konsekvens blev att forsknings- och näringspolitiken kom att kopplas allt närmare till varandra. I detta sammanhang lyfte regeringen särskilt fram kunskapsutbytet mellan universitet, högskolor, institut och näringsliv, samt behovet av kompetensförsörjning framför allt för näringslivet men också industriforskningsinstitutet. Det handlade bland annat om att institut och högskolor skulle få möjlighet att anställa fler akademiskt utbildade och fler forskarutbildade. I diskussionsunderlaget *Agenda 2000 – kunskap och kompetens för nästa århundrade* beskrevs politikens insatser som en nationell mobilisering för kunskap och kompetens. Det konstaterades att "[k]unskap och kompetens är de mest betydande förutsättningarna för framgångsrik förändring. Kunskap kommer att vara det betydelsefullaste medlet för att främja Sveriges konkurrenskraft."¹²

Allt större ansvar för finansiärerna

Under 1990-talet fick Sverige fler forskningsutförare. Högskolorna och de nya universiteten fick under Carl Thams period som forskningsminister 1994–1998 fasta statliga forskningsresurser samtidigt som det gjordes en omstrukturering av industriforskningsinstitutet, inledd

tidigare. Stiftelsen var högst delaktig i att stärka högskolorna och instituten som forskningsaktörer. Även om förändringarna inte ska överbetonas – det svenska utförarlandskapet dominerades fortfarande kraftigt av universiteten – ökade mångfalden av forskningsutförare. En motsvarande förändring skedde på finansiärnivå, genom etableringen av forskningsstiftelserna. Till den forskningsrådsorganisation som växt fram sedan 1940-talet lades de strategiska stiftelsefinansiärerna med följderna att organiseringen och inriktningen för forskningsfinansiering på nationell nivå i grunden förändrades.¹³ Det fanns nu många finansiärer med olika agendor. För högskolorna, universiteten och instituten blev uppgiften alltmer att positionera sig och konkurrera om medlen.

Forskningsrådets traditionella uppgift var att erbjuda kompletterande finansiering, primärt inom grundforskning för förnyelse och högre vetenskaplig kvalitet. Till detta lades nu stiftelsernas strategiska ambition att vitalisera forskningen till gagn i hög grad för näringslivet. Forskningens villkor har sedan mitten av 1990-talet därför delvis förändrats, dels på grund av politikens och finansieringens krav på tillämpning och tillväxt, dels på grund av konkurrensutsättningen av växande andelar av forskningsmedlen. KK-stiftelsen var ett resultat av denna politik.

Finansiärerna fick vid precis tidpunkten för KK-stiftelsens bildande ett extra stort ansvar för forskningen på grund av den ekonomiska krisen i början av 1990-talet. Statens resurser var ansträngda och stiftelserna tillfrågades om att svara för överbyggande finansiering när forskningsråden tvingades till besparingar. I vissa fall gick man också önskemålen till mötes. Utvecklingen mot en marknad för forskningsfinansiering har successivt stärkts. Under 00- och 10-talen har en komplex finansieringsbild vuxit fram, med flera parallella målsättningar och styrningsmodeller: alltifrån forskningsrådsfinansieringen och stiftelsernas stöd till reger-

ingens olika initiativ på samverkans- och innovationsområdet och finansieringen på EU-nivå. Politiken har gett finansiärerna – främst de tre forskningsråden Vetenskapsrådet, Formas och Forte, men också Vinnova – förtroendet att förvalta en växande andel av resurserna, vilket medfört minskad basfinansiering av universiteten och ökat fokus på de externa medlen.

I mitten av 1990-talet, budgetåret 1994/95, svarade de direkta statsanslagen för 57 procent.¹⁴ Under senare år är situationen ungefär den omvända. Andelen externa intäkter utgjorde år 2015 drygt 56 procent medan andelen direkta statsanslag till forskning och utbildning på forskarnivå var knappt 44 procent.¹⁵ Denna utveckling har inte varit unik för Sverige. I många länder fördelas den offentliga finansieringen av forskning allt mer i konkurrens.¹⁶ Sverige intar inte heller en extrem position i en internationell jämförelse, utan ligger snarare i mellanskiktet vad gäller balansen mellan basfinansiering och externa resurser.

En följd av denna utveckling har varit ökat inflytande för finansiärerna. Enligt vissa bedömare har detta skett på lärosätesledningarnas och regeringens bekostnad, vilket man menat i sin tur kan ha bidragit till ett mindre koordinerat och sammanhållet forskningssystem.¹⁷ Återigen var KK-stiftelsen ett led, om än litet, i denna strukturella förändring och stiftelsen har genom åren hanterat sina uppgifter i ett system där staten uppvisat ett svagt utvecklat huvudmannaskap gentemot högskolor, nya universitet samt forskningsinstituterna – men också just därför kunnat svara för intressanta tillskott.¹⁸

Stiftelsen i kunskapssystemet

Även om stiftelsen genom sin juridiska form formellt sett varit självständig, så har den varit beroende av förändringar i sin omvärld. Det gäller alla stiftelser i större eller mindre utsträckning, men kanske särskilt de offentligt finansierade forskningsstiftelserna.¹⁹ KK-stiftelsen kan från rättslig synpunkt betraktas som

en hybrid.²⁰ Stiftaren var inte en förmögen privatperson som genom en donation skapade stiftelsen, i stället handlade det om politiska beslut där staten avsatte offentliga (löntagarfonds) medel och inom ramen för ett allmännyttigt ändamål gav ett uttryckligt uppdrag riktat mot offentligfinansierad verksamhet.²¹

Stiftelsens utveckling kopplas i denna bok samman med förändringarna i kunskapssystemet, från 1990-talet fram till i dag. Stiftelsen har verkat i spänningsfältet mellan akademiska institutioner och intressen, statliga styrnings- och struktureringsambitioner och näringslivet och marknaden.²² Som strategisk finansiär var stiftelsen tänkt att vara en mekanism för ökad konkurrenskraft och ekonomisk tillväxt. Eftersom stiftelsens ändamål omfattat såväl forskning som näringspolitiska ambitioner och dessutom inbegriper många intressenter så analyseras stiftelsen utifrån ett brett kunskapspolitiskt perspektiv med sikte på hur stiftelsen positionerat sig i det svenska kunskapssystemet i stort.²³

Idealtypiskt påverkas finansiärer med ett strategiskt forskningsuppdrag av kunskapssystemets samtliga styrningsfält. De har inslag av forskarstyre men är också politiskt och administrativt reglerade genom styrsignaler och representation från den politiska nivån och myndigheter. Dessutom utgör marknaden ett styrningsfält, dels eftersom det i det strategiska uppdraget finns en förväntan om att bidra till forskningens nyttogörande och tillämpningar, dels eftersom näringslivsrepresentation förekommer.²⁴ Den organisatoriska koordineringen av styrningsfälten sker av stiftelsens ”inre aktörer” – styrelse, kansli och vetenskapliga beredningsgrupper/expertgrupper – som balanserar konkurrerande krav och förväntningar.

Dessa agerar på finansiärens ”inre arenor”, som kallas kontrollarena, policyarena, respektive urvalsarena. På policyarenan behandlas organisationens övergripande strategi och verksamhet, men också utvecklingen och använd-

ningen av finansiärens olika anslagsformer. På urvalsarenan koordineras främst processer och beslut kring prioriteringar, kvalitetssäkring och urval gällande insatser. På kontrollarenan utövar finansiären övergripande kontroll över verksamheten, men framförallt utgör den ett gränssnitt mot det politiska systemet. Det är på denna arena som den politiska nivån främst kan komma att påverka den anslagsbeviljande verksamheten.²⁵

Flera roller

Kopplat till de tre styrningsfälten kan man identifiera tre idealtypiska roller som en formellt sett oavhängig forskningsstiftelse med ett uttalat strategiskt uppdrag kan ta i kunskapssystemet: *myndighet*, *alternativt forskningsråd* eller *kunskapsentreprenör*. Rollen som myndighet är främst implementerande, att igångsätta och genomföra prioriteringar och insatser som beslutats på den politiska nivån, dvs statlig politik. Som redan konstaterats inbegrep stiftelsens uppdrag uppgifter som i praktiken skulle kunnat läggas

på och utföras av myndigheter eller finansieras direkt över statsbudgeten. Rollen som alternativt forskningsråd är närmare kopplad till det akademiska styrfältet. Här agerar organisationen mer *responsivt* med utgångspunkt i universitetens och högskolornas prioriteringar och där resurskoncentration och hög vetenskaplig kvalitet är riktmärken. Rollen som kunskapsentreprenör ligger närmare marknadens styrfält och kan betecknas som katalytisk med den främsta ambitionen att skapa värde, oftast genom olika nätverk.

Entreprenörsrollen formas främst av kansliets vd och handläggare på policyarenan medan rollen som alternativt forskningsråd bygger på delegerat beslutsfattande till akademiska beredningsgrupper och vetenskapligt sakkunniga företrädesvis på den interna urvalsarenan. Myndighetsrollen är styrd av styrelsen på kontrollarenan med utgångspunkt i politiska beslut fattade utanför stiftelsen.²⁶

I nedanstående tabell sammanfattas de tre idealtypiska rollerna för en offentlig forsknings-

IDEALTYPISKA ROLLER

	Myndighet	Kunskapsentreprenör	Alternativt forskningsråd
Övergripande strategi	Implementerande	Katalytisk	Responsiv
Central agenda	Igångsätta och finansiera statlig politik	Skapa ekonomiska värden	Bidra till resurskoncentration och öka vetenskaplig kvalitet
Dominerande intern aktör	Styrelsen	Kansliet	Beredningsgrupp
Huvudsaklig intern arena	Kontrollarenan	Policyarenan	Urvalsarenan
Främsta anslagsform	Program eller kontrakt	Nätverk	Projekt
Främsta styrningsfält	Staten	Marknaden	Akademien
Insatser i relation till staten	Substituerande	Initierande	Kompletterande

stiftelse och deras troliga utfall i de dimensioner som diskuterats i de föregående styckena.

En stiftelses möjlighet att uppträda inom ramen för dessa (idealtypiska) roller är delvis avhängig av vilken legitimitet man kan nå för organisationen och verksamheten. Med legitimitet menas i detta sammanhang att andra aktörer i kunskapssystemet – kopplade till de tre styrningsfälten akademien, staten och marknaden – anser att finansiärens roll och verksamhet är lämplig och önskvärd.²⁷

De olika rollerna kan vara legitimitetsskapande för en stiftelse på olika sätt, genom insatser som är antingen substituerande, initierande eller kompletterande i förhållande till statliga och offentliga resurser.²⁸ Substituerande insatser handlar om att igångsätta och finansiera statlig politik. Initierande insatser rör nya initiativ för att bidra till ekonomisk nytta för näringslivet. Kompletterande insatser syftar till att bidra med resurser och att öka den vetenskapliga kvaliteten i akademien.

BOKENS UPPLÄGGNING OCH UNDERLAG

Utifrån detta övergripande perspektiv ska i de följande kapitlen en samlad historia om stiftelsen och dess samspel med det svenska kunskapssystemet de senaste tjugofem åren presenteras. Boken består av fyra delar: introduktion (kapitel 1–2), stiftelsens tillkomst och utveckling (kapitel 3–6), stiftelsens resultat och betydelse (kapitel 7–9) och reflektioner (kapitel 10). Så här långt i introduktionen har syftet med boken redovisats liksom de grundläggande perspektiven för att förstå stiftelsens utveckling och bidrag till kunskapssystemet. Härnäst (kapitel 2) ges en aktuell bild av stiftelsens verksamhet och ambitioner.

För att förstå hur stiftelsen hamnat där den är i dag redovisas därefter bakgrunden till stiftelsens tillkomst och uppdrag (kapitel 3). Här diskuteras den borgerliga regeringens

stiftelsereform och hur denna kom att påverka stiftelsen som ny aktör i kunskapssystemet. I kapitel 4 till 6 ges en redovisning av stiftelsen och verksamhetens övergripande utveckling. Att göra en periodisering är en grannlagad uppgift: stiftelsen har under åren förändrats påtagligt vad gäller kundkrets såväl som verksamhet och roller. Stiftelsen hade som ny aktör en spretig kundkrets, mångfacetterad verksamhet, flera roller, samt var föremål för starka statliga intressen (åren 1994–1999). Efter de första turbulenta åren minskade de statliga styrningsambitionerna och stiftelsen försökte integrera verksamhet och roller i förhållande till kundkretsen (2000–2008). Därefter har stiftelsen under det senaste decenniet renodlat anslagsbeviljningen kring en specifik målgrupp och arbetsuppgift (2009–2019).

I kapitel 7 beskrivs och analyseras stiftelsens kapitalförvaltning och växelverkan med den anslagsbeviljande verksamheten. Därefter redovisas på en övergripande nivå stiftelsens insatser inom de olika ändamålen (kapitel 8). I kapitel 9 diskuteras stiftelsens betydelse och påverkan på olika delar av det svenska kunskapssystemet: de nya lärosätena och högskolelandskapet, inklusive forsknings- och utbildningsmiljöer som stiftelsen därigenom bidragit till, institutssektorn, kunskaps- och kompetensförsörjning av näringslivet samt IT-området.

Med tanke på stiftelsens stora kvarvarande kapital – 7,6 miljarder kronor våren 2019, ett resultat av stiftelsens genomgående goda kapitalförvaltning – och dess roll som nyskapare i finansiärslandskapet finns det skäl att inte bara blicka bakåt. Boken avrundas därför med reflektioner kring stiftelsens roller och resultat (kapitel 10). Med utgångspunkt i dessa reflektioner avslutas boken med en fristående epilog om stiftelsen som finansiär.

Boken bygger på ett omfattande underlag. Framställningen tar utgångspunkt i tidigare studier av forskningsstiftelsernas forskningspolitiska bakgrund och framväxt och KK-stif-

telsens utveckling.²⁹ Grunddokumentationen av stiftelsens verksamhet har främst utgjorts av verksamhetsplaner, årsberättelser, statistiska uppgifter, programutvärderingar, styrelseprotokoll och olika former av utrednings- eller beslutsunderlag som tillhandahållits ur stiftelsens arkiv – till exempel programbeskrivningar och utlysningar av stiftelsens olika stödformer men också interna utredningar. Därtill kommer externa utvärderingar initierade av stiftelsen och KVA/IVA:s återkommande utvärderingar av stiftelsen.³⁰

Stiftelsens styrelse, kansli och beredningsgrupper har generöst ställt sin tid till förfogan-

de och uppgifter i de samtal som genomförts har varit värdefulla. Nyckelpersoner inom och utanför stiftelsen, i synnerhet representanter från universitet och högskolor, har också medverkat och tillfört en mängd intressanta perspektiv och historiska tillbakablickar. Från stiftelsens sida har det funnits en öppenhet kring de utmaningar man haft men också en stolthet över de resultat som uppnåtts. Till skillnad från många andra finansärer – som sällan brukar problematisera sin roll och verksamhet offentligt – har stiftelsen genomgående varit öppen med sin historia och bjudit på sina erfarenheter.

2. STIFTELSEN I DAG

”Utöver krav på vetenskaplig höjd och nytta för näringslivet begär stiftelsen redovisningar av projektens förväntade resultat och effekter.”

Lärosätenas samlade intäkter från löntagarfondsstiftelserna är cirka 1,3 miljarder kronor. Detta kan jämföras med intäkterna från EU på cirka 1,9 miljarder kronor.¹ Löntagarfondsstiftelsernas andel av lärosätenas intäkter har minskat det senaste decenniet – beroende på ökade statliga forskningsresurser till universiteten och att stiftelsernas kapital minskat i enlighet med deras tidsbegränsade uppdrag. Samtidigt har KK-stiftelsen genom sitt permanenta och ökade stöd till forskning och utveckling vid de nya universiteten och högskolorna snarast stärkt sin ställning de senaste åren. KK-stiftelsen är i dag den huvudsakliga externa finansieringskällan för flera av de nya lärosätena.²

Stiftelsens finansiering har under senare år i hög grad samlats till åtta högskolor och universitet: Högskolan i Skövde, Mittuniversitet, Högskolan i Halmstad, Högskolan Väst, Jönköping University, Mälardalens högskola, Örebro universitet och Blekinge tekniska högskola.³ Dessa har i dag avsevärt mer resurser från stiftelsen än övriga lärosäten och flera av dem har länge erhållit betydande finansiering för sin verksamhet. Även Malmö respektive Karlstad universitet har viss finansiering från stiftelsen, vilket innebär att ett tiotal lärosäten utvecklar verksamhet i väsentlig grad med stiftelsens resurser.⁴

HÖGSKOLORNAS FORSKNINGSFINANSIÄR

Från att ha varit något av en restpost i regeringen Bildts reform av löntagarfonderna har stiftel-

sen etablerats som ”högskolornas forskningsfinansiär.”⁵ Det har skett genom en renodling av verksamheten med fokus på forskning vid de nya lärosätena och kompetensutveckling för näringslivet. Stiftelsen har systematiserat och marknadsfört erbjudandet till högskolorna och de nyare universiteten. Ambitionen har varit att öka mottagningskapaciteten genom att stödja en stegvis utveckling av framgångsrika forskningsmiljöer, finansiellt matcha deras behovsbild och därmed kunna öka stiftelsens totala anslagsbeviljning. Detta har också i stor utsträckning skett.

Under de offentliga forskningsstiftelsernas första år riktades uppmärksamhet mot deras arbetsformer och vetenskapliga kvalitetssäkring. KK-stiftelsen kritiserades till exempel för brist på utvärderingsbara mål och effektivitet.⁶ Stiftelsen har dock kontinuerligt professionaliserat sin beredningsorganisation och sina beslutsprocesser. Det har skett dels genom ett ökat antal beredningsgrupper, dels genom mer enhetliga och precisa bedömningskriterier som tydliggjort stiftelsens krav på forskningens nytta och kvalitet.

Utöver krav på vetenskaplig höjd och nytta för näringslivet begär stiftelsen numera tydliga redovisningar av projektens genomförande och förväntade resultat och effekter. Alla forskningsprojekt granskas av internationell vetenskaplig expertis. Ansökningarna, både de som beviljas och de som avslås, får en återkoppling utifrån stiftelsens bedömningskriterier. Det ska också åstadkomma utveckling av lärosätenas forskning och deras samarbete med näringslivet.

Numera anses det att stiftelsens utlysningar och beredningsarbete står sig väl jämfört med andra forskningsfinansiärer.⁷

Det finns i dag en större acceptans hos lärosätena för stiftelsens finansieringsstrategi och praktik, i synnerhet kraven på interaktion mellan akademi och näringsliv möter stor förståelse. Det beror dels på stiftelsens professionalisering, som bidragit till ökad transparens, dels på att lärosätena och företagen i större utsträckning ser värdet av den verksamhet som finansieras. Verksamheten är därför inte längre ifrågasatt, varken av kunskapssystemets äldre (akademierna och universiteten) och yngre delar (högskolorna och de nya universiteten).

Ett uttryck för detta är akademiernas senaste utvärdering av stiftelsen.⁸ Medan äldre utvärderingar⁹ kritiserade stiftelsen för att agera utan strategi och utanför stadgarnas ändamålsparagrafer berömmar man nu stiftelsens verksamhet och resultat. Även om smärre kritik framförs är akademierna nöjda. Relationerna till

akademierna, men också till regeringen, lärosätena och de andra finansiärerna är därför bättre än vid någon annan tidpunkt. Den osäkerhet som fanns i början kring uppgifter och arbetsformer har genom förändringar i omvärlden och stiftelsens egna insatser på det hela taget skingrats, även om frågan kring rolltagande i kunskapssystemet är ständigt aktuell.

REPERTOAR OCH PROGRAMLOGIK

Stiftelsen har i dag en verksamhet som består av sex programområden och elva stödformer som kompletterar varandra inom forskning och utbildning.¹⁰ Inom ramen för programområdena ger stiftelsen i dag projektstöd för finansiering av forskningsprojekt (HÖG), det första steget till en samlad profilerad forskningsmiljö (Synergi), större profilerade forskningsmiljöer (Forskningsprofiler) och till lärosätena för att dessa ska kunna långsiktigt och systematiskt arbeta med utveckling av s.k. kompletta miljöer

»KK-stiftelsen spelar en viktig roll i utvecklingen av forskning och kompetensutveckling vid de lärosäten som stiftelsen finansierar. Genom stöd från stiftelsens olika projekt- och programformer har flera av dessa lärosäten utvecklat en kvalitet inom särskilda profilområden som väl kan mäta sig med de äldre universitetens. Detta är helt i linje med den intention som uttrycktes när stiftelsen bildades och med stiftelsens stadgar. Men även för näringslivet i många delar av landet har samarbetet med lärosätena haft stor betydelse. Stiftelsens verksamhet kan på så sätt bidra till att hela Sverige lever och utvecklas.«

Kerstin Eliasson, styrelseordförande KK-stiftelsen
juli 2013–juni 2019

FOTO: JOHAN OLSSON.

EN KOMPLETT MILJÖ BINDER SAMMAN OCH BALANSERAR LÄROSÄTENAS
KÄRNUPPGIFTER UTBILDNING, FORSKNING OCH SAMVERKAN.

STIFTELSENS OLIKA STÖDFORMER

(KK-miljöer). I programmet KK-miljöer förväntas lärosätet och dess ledning välja ut och använda stiftelsens olika stödformer för att bli mer forskningsintensiva och utveckla samlade forsknings- och utbildningsmiljöer. I en sådan kan rekrytering av professorer och lektorer (Rekryteringar) och post-docs (Prospekt) vara en viktig del. Stiftelsen erbjuder också finansiering inom forskarutbildning genom programmen Företagsforskarskolor och Professionell licentiat. Den senare ger näringslivet en möjlig-

het att erbjuda specialister fördjupning inom ett kunskapsområde inom ramen för en tvåårig forskarutbildning.

Inom området kompetensutveckling- och kunskapsöverföring för näringslivet erbjuds möjligheten att utveckla nätbaserade utbildningar på avancerad nivå till studenter och anställda i företag (programmet NU), forskningsnära och näringslivsrelevanta utbildningsprogram (AVANS) och expertkompetensprogrammet som bidrar till utveckling av forskningsnära

»KK-stiftelsen har ett starkt fokus på att stärka Sveriges konkurrenskraft, vilket genom-syrar hela verksamheten. Framöver kommer vi fokusera ännu mer på att den verksam-het vi finansierar skall bidra till ett långsiktigt hållbart samhälle och uppfyllandet av FN:s globala mål. Det är nödvändigt både för att stärka Sverige i de utmaningar vi står inför och för att säkra Sveriges fortsatta konkurrenskraft. Tillsammans med lärosätena, näringslivet och andra intressenter kan stiftelsen bidra till en inkluderande tillväxt i näringslivet, ett hållbart högskolesystem och omställningen till en hållbar ekonomi.«

Eva Schelin, vd KK-stiftelsen

FOTO: JOHAN OLSSON.

INDUSTRIELL DIGITALISERING OCH ORGANISERING VID HÖGSKOLAN VÄST ÄR EN AV FEM KK-MILJÖER.

FOTO: ANDREAS OLSSON.

och flexibla kurser och utbildningar för yrkesverksamma. Stiftelsen har under senare tid i allt högre grad framhållit behovet av att kombinera forskningsinsatser med utbildning på avancerad nivå just för att verksamheten ska utvecklas och bidra till etablering av kompletta miljöer. Utgångspunkten är att KK-lärosätenas forskningsinriktningar behöver integreras i utbildningen på avancerad nivå. Eftersom lärosätenas huvudsakliga resurser finns inom högre utbildning är det centralt att koppla forskningsuppbyggnaden till denna men också till kompetensutveckling för näringslivet och fortbildning för yrkesverksamma.

Stiftelsens programlogik möjliggör för lärosätena att få flera bidrag samtidigt. På så sätt kan de etablera positionerade och profilerade forsknings- och utbildningsmiljöer i det svenska kunskapssystemet. Enligt stiftelsen själv bidrar detta till att högskolorna blir mer forskningsintensiva och till att högkvalitativa vidareutbildningar för yrkesverksamma kan växa fram.¹¹ Programlogiken skiljer sig från den som tillämpas av andra finansiärer. Stiftelsen erbjuder inte, till skillnad från exempelvis forskningsråden, finansiering av grundforskning, som kompletterar universitetens och högskolornas basfinansiering och därmed bidrar till forskningens förnyelse och vetenskapliga kvalitet. Inte heller fungerar stiftelsen som Vinnova, som ofta fungerar som ställföreträdande beställare i kunskapssystemet inom det närings- och innovationspolitiska området. Snarare ska programlogiken ses i ljuset av stiftelsens specifika uppdrag gällande den nya generationens universitet och högskolor och näringslivets kompetensutveckling.

EN PROAKTIV STIFTELSE – KK-MILJÖER OCH DIALOG

Programmet KK-miljöer har under senare år vuxit i strategisk betydelse. Programmet ger lärosätena möjlighet att arbeta mer systematiskt

och långsiktigt än annan extern finansiering. Det uttalade syftet är att etablera och vidareutveckla miljöer som inkluderar forskning, utbildning och innovation. Stiftelsen erbjuder i detta program anslag inom samtliga av stiftelsens stödformer inom ramen för högskolornas särskilda årliga verksamhetsplaner och kvalitets-säkringssystem snarare än i konkurrens med stiftelsens särskilda utlysningar. Programmet ställer därför höga krav på ett strategiskt förhållningssätt i lärosätets ledning, att de själva ska prioritera och kvalitetssäkra de projekt som stiftelsen finansierar för att utveckla högskolans forskning och utbildning.

Det finns för närvarande fem KK-miljöer: Informationsteknologi och dess tillämpningar (Högskolan i Skövde), Skogen som resurs samt industriell informationsteknologi och digitala tjänster (Mittuniversitet), Integration av forskningsområdena innovationsvetenskap, informationsteknologi samt hälsa och livsstil (Högskolan i Halmstad), Industriell digitalisering och organisering (Högskolan Väst) samt Kunskapsintensiv produktframtagning (Jönköping University). De fem miljöerna rymmer allt fler av stiftelsens pågående projekt. Under 2018 finansierades 50 av totalt 89 projekt inom ramen för de fem KK-miljöerna. Efterfrågan i ordinarie utlysningar förväntas därför minska.¹²

Beviljandet av en KK-miljö kan ses som starten på en systematisk utvecklingsprocess. Programmet bygger på en resultatstyrning som utgår från lärosätenas egna mål- och verksamhetsplaner. Stiftelsens större insatser i programmet – Forskningsprofiler, Synergi och Forskarskolor – bedöms av stiftelsen (dock ej i konkurrens) medan kvalitetssäkringen av enskilda projekt (såväl vetenskaplig kvalitet som relevans) – Forskningsprojekt, Rekryteringar och Prospekt – sker av högskolan. Stiftelsen har därför delegerat ansvaret för kvalitetssäkringen till forskningsutföraren och ger lärosätena stor frihet att utforma verksamhetens inriktning och organisering. I gengäld ställer

På Högskolan i Skövde finns KK-miljön
Informationsteknologi och dess tillämpningar.

FOTO: ULF NYLÉN.

stiftelsen höga krav på att strategi och verksamhet hänger samman och bidrar till profilering av lärosätenas forsknings- och utbildnings- och miljöer.

De senaste tre åren har stiftelsen tagit en ännu mer aktiv roll både mot forskare och högskoleledningar i syfte att undvika en "varierad flora av systematiska ambitioner, inkluderande processer, fri sökningskultur och lärosäten med separata rör för forskning och utbildning."¹³ Utöver KK-miljöprogrammet har stiftelsen försökt att visa på möjligheterna med de olika stödformerna. I årliga dialoger har stiftelsen strävat efter att få högskolorna att höja ambitionen och agera mer strategiskt inom forskningsområdet. Man har bland annat arbetat intensivt med att få lärosätena att betrakta stiftelsens stödformer och insatser som

byggstenar; att i dialog med lärosätena förmå dem att utveckla profilerade miljöer. Fokus för dessa dialoger har legat på lärosätets utveckling, inte enskilda forskare eller forskargrupper. Till exempel har högskolorna uppmuntrats att ansöka om Forskningsprofil och/eller Forskar-skola inom områden där stiftelsen sett en möjlighet för en viss högskola att etablera sig med framgång. Internt på stiftelsen har detta arbete koordinerats mellan kansliet och beredningsgrupperna för de olika programmen och stödformerna.

Stiftelsen anser sig genom dessa insatser ha tagit ett nationellt ansvar för de nya lärosätena, när staten som huvudman inte gett de nya lärosätena ekonomiska resurser nog att göra det på egen hand. Detta har tydligast kommit till uttryck i programmet KK-miljöer, men också

i stiftelsens dialog med lärosätesledningarna om behovet av strategiskt och systematiskt arbete inom högskolorna för ökad profilering och kvalitet av verksamheten.

Att stiftelsen på detta sätt gått in på högskolornas område och agerat strategiskt på deras vägnar har inte alltid setts med blida ögon. Med tiden har det dock kommit att uppskattas alltmer av lärosätesledningarna. Rektor Martin Hellström vid Högskolan Väst konstaterar att "[d]ialogen med KK-stiftelsen[s] ledning, medarbetare och expertgrupper är och har varit mycket bra för oss [...]. Där finns en stor kompetens och expertis, och de sätter ofta fingret på helt rätt saker, och vår utveckling går därmed i rätt riktning, precis som jag önskar att vår dialog med departementet skulle göra."¹⁴ Liknande synpunkter framförs av andra lärosäten, till exempel Malmö universitet, som

fått en tydligare och mer samlad bild av vad stiftelsen kunnat erbjuda specifikt för dem.

KOMPLETTA MILJÖER

Stiftelsen har idag en återkommande treårig cykel för utlysningar. Detta ska öka stiftelsens transparens och bidra till att skapa planeringsförutsättningar för lärosäten och näringsliv. Stiftelsen styr inte inriktningen på projekten. Utlysningarna är inriktade på gemensamma prioriteringar av lärosätena och företagen. I utbyte mot denna stora frihet, utan tematisk styrning, ställer stiftelsen krav på interaktion i projekten. Ett nyckelbegrepp är *samproduktion* – att näringslivet aktivt deltar i kunskapsproduktionen och finansierar projekten med lika mycket resurser som stiftelsen, framförallt in-kind.

»Jag kan konstatera att KK-stiftelsen står på en mycket god grund, har utvecklat sin roll tydligt de senaste åren och fått ett starkt förtroende bland viktiga målgrupper. Jag ser fram emot att fortsätta denna resa, och tar vårt uppdrag på största allvar. Sverige ska vara en ledande kunskapsnation där forskning och högre utbildning leder till samhällets utveckling och näringslivets konkurrenskraft. Stiftelsen har en mycket viktig roll i denna utveckling, och måste jobba tillsammans med lärosätena, näringslivet, övriga finansiärer och andra relevanta organisationer så att vi blir så effektiva som möjligt och säkrar att våra pengar verkligen gör inte bara nytta utan en reell skillnad.«

Elisabeth Nilsson, styrelseordförande för KK-stiftelsen från och med juli 2019

FOTO: JOHAN OLSSON.

Stiftelsens krav på hur interaktionen ska ske har ökat över tid. Passivt finansiellt stöd från näringslivet accepteras inte, men hur interaktionen närmare ska utformas överläts till högskolorna och näringslivet att besluta om. En konsekvens av detta förhållningssätt är att stiftelsen inom forskningsfinansieringen främst arbetar gentemot lärosätena och håller armlängds avstånd till företagen och näringslivet. Detta arbetssätt har dock kommit att passa högskolorna väl. Lars Niklasson, rektor vid Högskolan i Skövde konstaterar: "Samproduktionen är ett mycket viktigt redskap för kunskapsöverföring, eftersom den garanterar en tvåvägs kunskapsöverföring. Den bidrar till att utveckla såväl högskolan som näringslivet."¹⁵

Ett annat nyckelbegrepp för stiftelsen är som sagt *kompleta miljöer*. Det handlar om att de projekt som stiftelsen finansierar ska bidra till att etablera sammanhållna och internationellt konkurrenskraftiga miljöer på lärosätena där forskning, utbildning och samverkan är integrerade. Deras betydelse för stiftelsen har successivt ökat. Sedan 2017 finns krav i samtliga utlysningar på att sökande beskriver hur det ansökta projektet bidrar till att skapa en komplett miljö. Fokus ligger alltså på att bygga miljöer med relevans för näringslivet, inte i första hand på att utveckla den enskilde forskarens vetenskapliga excellens, vilket förstås inte hindrar att det också kan ske. Endast ansökningar med hög vetenskaplig kvalitet och hög industriell relevans kommer i fråga. Det ställs även krav på en balans i målsättningarna gällande akademiska mål och forskningens nytta. Sedan 2012 tillämpar stiftelsen samma fyra bedömningskriterier för alla stödformer: forskningsprojektet ska hålla vetenskaplig höjd, nyttan för näringslivet ska vara väl dokumenterad, förväntade resultat och effekter för alla parter ska vara tydligt redovisade, samt projektets genomförande ska beskrivas ingående.

Med tiden har stiftelsen fått en ökad förståelse för att man behöver finansiera långsiktigt

och att man inte kan förvänta sig att andra finansiärer tar över verksamheter som stiftelsen initierat.¹⁶ Vidare finns en insikt om att lärosätena behöver stödjas på många sätt för att kunna etablera kompletta miljöer: uppbyggnad av forskningskapacitet och kompetens, konsolidering av forskningsmiljöer, stöd till avancerade utbildningar vid lärosätena för näringslivets behov. För att kunna etablera kompletta miljöer, framhåller stiftelsen, måste högskolans ledning prioritera "verksamheten till områden där det har särskilda konkurrens- och kompetensfördelar, och som på ett naturligt sätt ligger i linje med de utmaningar som samhället står inför. För en framgångsrik utveckling krävs ledarskap, systematik, tydlig målformulering och strategier, samt uthållighet."¹⁷

Denna ansats uppskattas som sagt av lärosätesledningarna. Mats Viberg, rektor för Blekinge tekniska högskola, konstaterar att stiftelsen är en "jätte viktig finansiär" och det är bra att stiftelsen "fokuserar på miljöernas utveckling men inte pekar ut områden som vi ska forska inom. Detta bidrar till att vi kan styra vår inriktning själva, och ha en långsiktig strategisk plan för vår verksamhet."¹⁸ Skövderektorn Lars Niklasson gör en liknande bedömning: "KK-stiftelsen ger oss som lärosäte många viktiga verktyg för att utveckla nationellt och internationellt konkurrenskraftiga utbildnings- och forskningsmiljöer, inom de profilområden vi väljer på lärosätet. KK-stiftelsens fokus på helhet och kompletta miljöer är oerhört viktigt för oss. [...] Sådana kompletta miljöer är mycket viktiga för näringslivet, eftersom de både kan tillhandahålla ny kunskap men även bidra till såväl kompetensförsörjning som kompetensutveckling."¹⁹

Tre kompletta miljöer

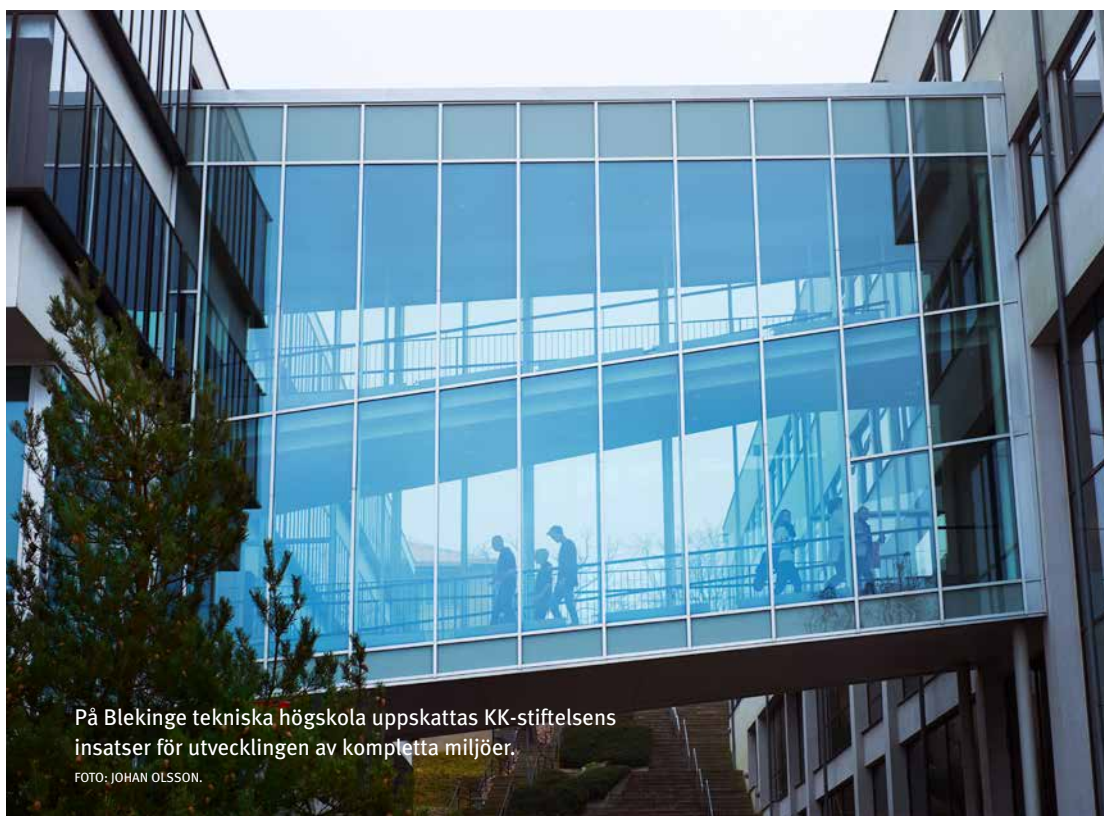
Tre exempel på kompletta miljöer som stiftelsen bidragit till att utveckla är inbyggda system vid Mälardalens högskola, produktionsteknik

vid Högskolan Väst och tillämpade autonoma sensorsystem vid Örebro universitet. Gemensamt för dessa miljöer är att de erhållit stora resurser från stiftelsen under en längre tid, femton till tjugo år, och att både forskare, forskningsledare och högskoleledningar använt sig av stiftelsens hela programportfölj – både finansiering av forskning och utbildning. Vidare har miljöerna mycket täta kopplingar med industrin.

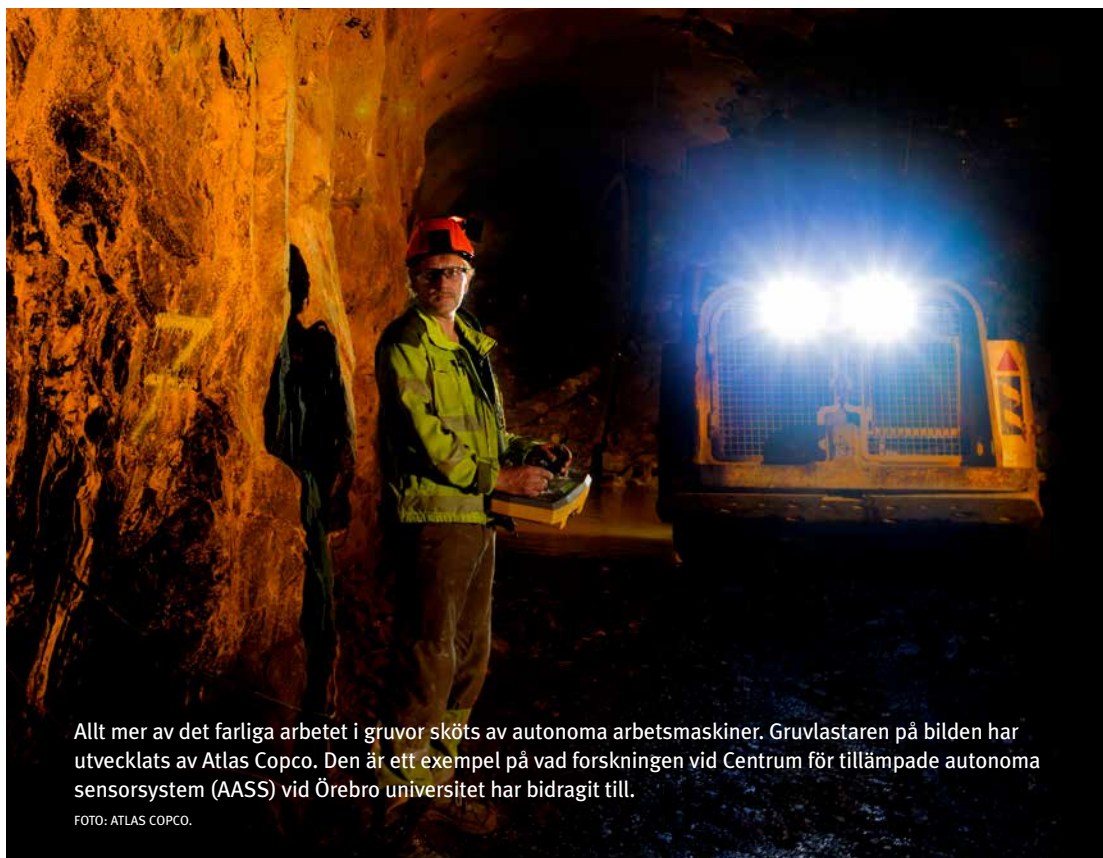
Inbyggda system vid Mälardalens högskola handlar om att utveckla teknik som används för att styra till exempel bilar, robotar och maskiner. Här har man kombinerat tre Forskningsprofiler, ett antal Forskningsprojekt och flera Företagsforskarskolor som verkat sammanhållande för miljön. Därutöver har man

med stiftelsens resurser gjort strategiskt viktiga rekryteringar och utnyttjat delprogrammet Prospekt för att ge nydisputerade en bra start i forskningskarriären. Forskningsinsatserna har under senare år kombinerats med utveckling av Masterprogram genom delprogrammet Avans och Expertkompetensprogrammet. Inbyggda system är ett av de mest forskningsintensiva områdena på högskolan, en av högskolan prioriterad spetsmiljö som vuxit fram i nära samverkan med företag som ABB, Ericsson och Volvo.²⁰

Miljön produktionsteknik vid Högskolan Väst fokuserar på att stärka svensk industri och inbegriper ett sjuttiotial forskare, med den största gruppen forskare inom svetsning i Sverige. Miljön har vuxit fram i nära samar-

bete med näringslivet, i synnerhet Volvo Aero (i dag GKN) och Saab Automobile, men också många andra företag. Miljön har ett välutrustat verkstadstekniskt laboratorium och ligger långt framme inom termisk sprutning och additiv tillverkning (3D-printing) i metall. Christian Wolfe, Senior Manager Technology Development på Alfa Laval Lund AB konstaterar att "[t]eknologin skapar nya möjligheter för design och materialval, reducerade tillverkningskostnader och ledtider samt optimering i försörjningskedjan inklusive reducerade inventariekostnader."²¹ Enligt rektor Martin Hellström är produktionsteknik en av högskolans mest vitala forskningsmiljöer.²²

Tillämpade autonoma sensorsystem, AASS, vid Örebro universitet handlar bland annat om

att utveckla serviceroboter och robotteknik för mobila lösningar men också området artificiell intelligens. Miljön fick en Forskningsprofil 2001 som utgjorde en grundsten i utvecklingen. Örebro universitet har traditionellt samverkat med den offentliga sektorn men denna miljö har utvecklats i nära samarbete med näringslivet. AASS omfattar ett femtiotal forskare och har utvecklats bland annat med stiftelsens enskilda forskningsprojekt som sedan skalats upp till EU-projekt. Liksom vid Mälardalens högskola har företagsforskar-skolor starkt bidragit till utvecklingen. Rektor Johan Schnürer i Örebro betonar hur viktigt det har varit för universitetet att kunna göra strategiska rekryteringar: "Rekrytering av rätt medarbetare är absolut kritiskt och en för-

utsättning för att lyckas.”²³ Även stiftelsens insatser inom utbildningar och universitetets uppbyggnad av högskole- och civilingenjörsprogram, liksom internationell master inom robotik och intelligenta system, har haft stor betydelse för utvecklingen av den kompletta miljön i Örebro.

Under 2018 fortsatte KK-stiftelsen arbetet med att bidra till kompletta miljöer. Stiftelsen beviljade 543 miljoner kronor till 89 olika projekt vid Sveriges högskolor och nyare universitet. Det var den högsta anslagsnivån sedan 1999. Näringslivet bidrog med en motsvarande summa in-kind i projekten genom 232 företag, varav drygt hälften (54 procent) var små och medelstora (1–199 anställda enligt stiftelsens måttstock). Mest medel beviljades Högskolan i Skövde med drygt 75 miljoner kronor och Blekinge tekniska högskola (73,8 miljoner kronor). Vid Högskolan i Skövde gick en stor del av medlen till forskning för nästa generations tillverkningssystem. Volvo Car Corporation, Volvo Group Trucks Operations, Scania CV, IKEA Industry, Flexlink, Arla Foods Götene och ABB deltar i denna verksamhet som ska bidra till kunskap och tillämpningar inom virtuell utveckling för att designa och driva nästa generations tillverkningssystem. I satsningarna på BTH deltar bland annat Ericsson, Swedbank, Telia Sverige och Sony Mobile i forskning i programvaruteknik med målsättningen att ta fram nya arbetssätt och metoder för utveckling av mjukvaruintensiva produkter och tjänster.²⁴

FÖRNYELSEARBETE

KK-stiftelsen befinner sig 2019 i en utvecklingsfas, under ledning av nyutträdde vd:n Eva Schelin, där utgångspunkten är att man ska förbli en långsiktig och stabil finansiär för högskolorna och de nyare universiteten. Stiftelsen önskar vara en ”kunskaps-, kompetens- och värdeskapande aktör i forsknings- och

utbildningssystemet” som möjliggör för destinationarkretsen att strategiskt bygga och utveckla kompletta, profilerade och konkurrenskraftiga forsknings- och utbildningsmiljöer av högsta kvalitet, i nära samverkan med näringslivet.²⁵ Detta ska leda till såväl kompetensutveckling som till att stärka Sveriges konkurrenskraft.

En av delmålsättningarna är att stärka stiftelsen som en professionell och förtroendeingivande aktör för lärosätena. En annan är att KK-stiftelsen ska vara kompetent och respekterad och på ett positivt sätt bidra till att utveckla det svenska forsknings- och utbildningssystemet. De legitimitetssökande ambitionerna ska nås bland annat genom målsättningen att erbjuda relevanta program för lärosätena, men också genom att utveckla dialogerna med både lärosätena och företagen som de samverkar med. När lärosätena har lyckats med att strategiskt utveckla kompletta, profilerade och konkurrenskraftiga forsknings- och utbildningsmiljöer, så har även KK-stiftelsen lyckats.²⁶

Inom ramen för förnyelsearbetet har stiftelsen initierat ett pilotprojekt med syftet att ta fram en ”prototyp” för kompletta miljöer. Detta görs i samarbete med Linnéuniversitetet inom området datavetenskap, en miljö som universitetet prioriterat att utveckla tillsammans med stiftelsen. Rektor Peter Aronsson anser att ”KK-stiftelsens fokus på komplett miljö stödjer oss i våra egna ambitioner att fullt ut använda all vår kapacitet och föra samman utbildning, forskning och samverkan. Vi behöver hela tiden utveckla våra arbetssätt att stödja denna typ av målmedvetna och komplexa profilering, som också kan gå över institutions- och avdelningsgränser.”²⁷

Bakgrunden till pilotprojektet är bland annat att det visat sig svårt för stiftelsen att bedöma hur högskolornas ansökningar/föreslagna projekt ska bidra till kompletta miljöer. Med utgångspunkt i prototypen och övrigt kunskapsunderlag har stiftelsen för avsikt att genomföra en riktad utlysning inom ”Kompletta Miljöer” våren 2020.²⁸

3. STIFTELSENS TILLKOMST OCH UPPDRAG

”KK-stiftelsen var en forsknings- och förvaltnings-politisk nyskapelse genom sin kombination av strategisk finansiering i stiftelseform.”

Flera saker sammanföll då KK-stiftelsen skapades: den djupa ekonomiska krisen i Sverige, den borgerliga valsegern 1991, regeringens ambition att avskaffa löntagarfonderna, samt att högskole- och forskningspolitiken kom att bli central för regeringens tillväxtpolitik med ”Rivstart för Sverige” som paroll. Tillfälligheter spelade också in. Marknadsvärdet för Fond 92–94, som löntagarfonderna placerats i, steg markant och efter ett par år fanns ytterligare 8,4 miljarder kronor att utskifta. Regeringen kunde därför inrätta fler forskningsstiftelser än vad de tänkt från början. Samtidigt hade man, på grund av det annalkande riksdagsvalet 1994, bråttom med att uppfinna nya stiftelser och allmännyttiga ändamål för dem. Ett av resultaten från denna hektiska tid var KK-stiftelsen, som bildades i juni 1994.

LÖNTAGARFONDERNA

Den ekonomiska krisen i början av 1990-talet skapade hög arbetslöshet, kronfall, skenande räntor och kollaps på fastighetsmarknaden. Regeringen tvingades ta till omfattande och extraordinära politiska åtgärder. Det passade dock de borgerliga partierna ganska bra med tanke på deras marknadsliberala inriktning och stora reformambitioner. Krisen sågs som en möjlighet: både att bygga om ett Sverige som länge styrts av Socialdemokraterna, senast sedan 1982, och att infria vallöftet att avskaffa

de löntagarfonder som de infört. De borgerliga partierna betraktade fonderna som ett utslag av socialistisk planhushållningspolitik, så att avskaffa dem var inte minst en ideologisk prioritet.

Idén om löntagarfonderna kom från LO-ekonomen Rudolf Meidner i mitten på 1970-talet och tog upp mycket plats i framför allt 1980-talets politiska debatter. Förslaget gick i stora drag ut på att 20 procent av ett företags vinst skulle överföras till löntagarfonder knutna till fackföreningsrörelsen. Detta var ett långtgående förslag som var kontroversiellt även inom socialdemokratin. Det tog därför lång tid innan löntagarfonderna beslutades, först i december 1983 och då endast i modifierad form.¹ Dåvarande finansminister Kjell-Olof Feldt motsatte sig reformen, vilket uppmärksammades av medierna som i ett obehagligt ögonblick på bild lyckades fånga den personliga lilla vers han plitit ner på en lapp i riksdagen:

*Löntagarfonder är ett jävla skit
men nu har vi baxat dem ända hit
Sen ska de fyllas med varenda pamp
som stött oss så starkt i våran kamp
Nu behöver vi inte gå flera ronder
förrän hela Sverige är fullt av fonder²*

När den borgerliga regeringen skulle avsluta löntagarfonderna bedömde de att det inte var praktiskt möjligt att återbetala löntagarfonds-

medlen till näringslivet. Regeringen valde inte heller att förstärka pensionssystemet eller avbetala på statsskulden. Förutom att använda cirka 6,5 miljarder kronor till riskkapitalförsörjning i mindre och medelstora företag – ett krav från partiet Ny demokrati som hade vågmästarroll i riksdagen – så inrättade man forskningsstiftelserna, ett drag som oåterkalleligt avskaffade löntagarfonderna.³

Idéen att bilda stiftelser kom från Moderata samlingspartiets diskussioner om att privatisera svenska universitet, en diskussion som senare

breddades till att handla om behovet av att kunna prioritera och kraftsamla i det svenska kunskaps-systemet. Stiftelseformen var också den som juristerna i utbildningsdepartementet förordade. Genom att skapa forskningsstiftelserna och ändå behålla de etablerade modellerna för forskningsfinansiering och organisering kunde man göra en storskalig satsning för att utveckla Sveriges konkurrenskraft.⁴

Agerandet var kontroversiellt. Invändningarna kom från politiskt håll men också från centrala delar av forskningssystemet. Socialdemokraterna

Den socialdemokratiske finansministern Kjell-Olof Feldt var med om att införa löntagarfonderna, men var egentligen ingen förespråkare av dem.

FOTO: BJÖRN ELGSTRAND/TT/AFTONBLADET.

ansåg att resurserna från löntagarfonderna kunde användas bättre inom andra områden. De var också kritiska till själva stiftelseformen eftersom den begränsade statens uppföljning av användningen av resurserna och även försvårade insyn i verksamheten. I grund och botten önskade de inte att den politiska nivån skulle avhända sig kontrollen över dessa resurser.

Den strategiska inriktningen på forskningsstiftelsernas uppdrag ifrågasattes inte av socialdemokraterna, men universiteten, finansierarna och akademierna var däremot kritiska till att forskningsmedlen skulle vara mer riktade och nyttoorienterade än den grundläggande forskningen.⁵ Forskningsråden, sektorsforsknings-

organen, akademierna, universitet, högskolor och näringsliv levererade därför en mängd förslag på hur de kunde använda pengarna.⁶ Inga av dessa kom dock att realiseras, vilket kan tolkas som en kritik från regeringen mot det etablerade forskningssystemet och de befintliga akademiska institutionerna.

STIFTELSE I TVÅ OMGÅNGAR

I stället inrättades forskningsstiftelserna i två omgångar under den borgerliga regeringen. I den första vändan bildades bland annat SSF och Mistra (januari 1994), i den andra, strax före riksdagsvalet 1994, bildades så KK-stiftelsen. Stiftelserna var resultatet av en politisk

Socialdemokraterna ansåg att resurserna från löntagarfonderna kunde användas bättre inom andra områden. Ingvar Carlsson och Mona Sahlin, statsminister respektive arbetsmarknadsminister vid den borgerliga valsegern 1991.

FOTO: BENGT O NORDIN/TT/SVT.

kompromiss där den minsta politiska gemensamma nämnaren utgjordes av en satsning på strategisk forskning.⁷ Regeringen argumenterade att stiftelser var en bra organisationsform för de insatser som resterande medel från Fond 92–94 skulle användas till: "Genom stiftelsernas oberoende ställning, de har sålunda varken ägare eller någon huvudman som kan styra dem, förenad med stiftelseförvaltningens bundenhet till de av stiftaren givna ändamålen uppnås en stabilitet och långsiktighet i verksamheten [...]"⁸ Stiftelserna bedömdes också bidra till ökad stabilitet och mångfald i forskningsfinansieringssystemet.

REFORMAMBITIONER

Även om regeringen förordade stiftelseformen så var det främsta syftet att freda pengarna i löntagarfonderna från staten genom att uppfinna ett allmännyttigt syfte.⁹ Den övergripande prioriteringen var att bli av med löntagarfonderna och därmed undanröja en "rest av socialistisk politik".¹⁰ Reformen låg dock inom ramen både för regeringens förvaltningspolitiska idéer om att "förstärka och underbygga marknadens självselektion, också inom forskningens område", dvs att minska politikens inflytande till förmån för marknadens.¹¹

Reformen låg också i linje med regeringens allmänna forskningspolitiska ambitioner. Huvudsakligen handlade det om två sådana. För det första ville regeringen minska regleringen av lärosätena och öka forskarstyrningen. Motiven för förändringarna var både ideologiska och ekonomiska. Det svenska universitetssystemet – som under 1970- och 80-talet varit centralstyrt i flera viktiga avseenden – skulle avpolitiserats och avbyråkratiseras för att resurserna skulle kunna användas mer effektivt utifrån lärosätenas egna prioriteringar. Denna reformagenda var inte politiskt kontroversiell utan anknöt snarare till 1980-talets socialdemo-

kratiska forskningspolitik och den mål- och resultatstyrning som införts i statlig förvaltning sedan slutet av 1980-talet.

Även regeringens andra reformambition var avgörande för forskningsstiftelserna och handlade om att förändra organisering och inriktning på forskningen för att utveckla konkurrenskraften.¹² Denna strategiska inriktning bröt med tidigare decenniums universitetsorienterade forskningspolitik, som handlat om att minska sektorsforskningen och föra mer kontroll av forskningen till universiteten och forskarna. Den strategiska forskningspolitiken som växt fram internationellt under 1980-talet – och i viss utsträckning även i Sverige genom de teknologiska plattformarna inom nya tekniska områden (till exempel materialteknik och mikroelektronik) – slog därför igenom med kraft i Sverige i mitten av 1990-talet.¹³ Att det inte skett tidigare berodde bland annat på reorganiseringen av sektorsforskningen under 1980-talet.¹⁴

Inrättandet av KK-stiftelsen ska alltså inte bara ses i ljuset av 1990-talets politik. Det kunde också kopplas till det faktum att universitet och högskolor sedan början av 1980-talet hade det samlade ansvaret för utförande av offentligt finansierad forskning, och också förväntades driva nyttiggörande av forskningen.¹⁵ Högskolans roll som "hela samhällets forskningsinstitut" kom dock att alltmer inriktas på kommersialisering inom teknik och medicin snarare än innovationer på bredden inom samtliga vetenskapsområden och discipliner. Forskningsproblemen förväntades i högre grad formuleras tillsammans med näringslivet snarare än med myndigheter, ideella organisationer och myndigheter.¹⁶

Staten identifierade ett ökat behov av överbryggande aktörer i forsknings- och innovationsprocessen, ett led mellan forskning och företagens produktutveckling.¹⁷ Industriforskningsinstituten, som vuxit fram som ett kom-

plement till universitet och högskolor framför allt efter andra världskriget, skulle tydligare utgöra dessa kunskapsbryggor mellan företag och akademi.¹⁸ Utgångspunkten var att de tog större hänsyn till näringslivets behov och var lättare för företagen att samarbeta med eftersom de inte var lika starkt styrda av universitetens normer.

Samtidigt stod den linjära innovationsmodellen fortfarande stark. Först under senare hälften av 1990-talet kom en brytpunkt i forsknings- och näringspolitiken där en innovationspolitisk dagordning, organisering och finansiering tydligare växte fram som betonade samspelet mellan stat, näringsliv och akademi) och senare länkarna mellan utbildning, forskning och innovation.¹⁹ Verket för innovationssystem (Vinnova), som bildades år 2001, var det främsta uttrycket för denna utveckling.²⁰ Trots att stiftelsens uppdrag var att arbeta för en interaktiv och öppen samverkansmodell mellan kunskapssystemets olika aktörer så byggde politiken därför mestadels på föreställningar om "science push" och betydelser av kompetensförsörjning.

I propositionen (1993/94:177) som låg till grund för stiftelsens bildande talades det därför inte om "innovationer", även om forskningsfinansieringen skulle gynna kombinationer av grundforskning och näringslivets forsknings- och utvecklingsarbete för ökad konkurrenskraft och ekonomisk tillväxt. I stället diskuterades humankapitalets betydelse för produktivitet och kopplingen mellan globalisering, teknologi och humankapital: "De länder som varit framgångsrika i att bygga upp sitt s.k. humankapital tenderar [...] att ha en snabbare ekonomisk tillväxt och produktivitet än andra. Investeringar i fysisk kapital får de önskade effekterna på ekonomisk utveckling först om investeringarna i kompetensutveckling, dvs främst utbildning och forskning, är tillräckliga."²¹ Med dessa utgångspunkter argumenterade staten för utbildnings- och kompetensutvecklande insatser

generellt, i synnerhet avancerade utbildningar på högskolenivå och forskarutbildningar för näringslivet som skulle bidra till ekonomisk tillväxt i Sverige.

STRATEGISK FORSKNING?

KK-stiftelsen och de andra forskningsstiftelserna skulle alltså fungera som en mekanism för ökad konkurrenskraft och ekonomisk tillväxt, målsättningar som i den internationella forskningspolitiska diskussionen samlades i det engelska begreppet "competitiveness". Men även om det strategiska uppdraget etablerades forskningsorganisatoriskt genom stiftelserna, så var det oklart vad som faktiskt skulle göras: Vilken strategisk forskning handlade det om? Hur skulle den finansieras? Någon större vägledning från politiskt håll fanns inte.²² Regeringen Bildt talade hellre om vad strategisk forskning *inte* skulle vara. Det handlade inte om nyfikenhetsdriven grundforskning, sektorsforskning eller näringslivets forsknings- och utvecklingsarbete. Snarare kunde regeringens ambitioner tolkas som kombinationer av dessa inom områden med nationella ekonomiska intressen, alltså hybrider mellan grundforskning och tillämpad forskning. Forskningens resurser skulle koncentreras och ges tydligare operativa, och möjligen mer långsiktiga, mål men fortsatt vara inomvetenskapligt orienterade.²³

Utifrån ett forskarperspektiv var den strategiska forskningen därför en kategori mittemellan uppdragsforskning och forskning på eget programansvar; en forskning som saknade beställare eftersom den varken var beställd eller styrd av forskarna eller av specifika användare, en kritik som också hördes i debatten.²⁴ Denna oklarhet var resultatet av att forskningspolitiken befruktades av innovations- och näringspolitiken.²⁵ Forskningspolitiska och näringspolitiska krav växte samman vilket i sin tur skapade spänningar mellan olika logiker för forskning och dess finansiering. Detta var inte endast en

svensk problematik. Begreppet strategisk forskning var omdiskuterat även internationellt, till exempel huruvida hur den skulle klassificeras i OECD:s Frascatimanual som bara rymde indelningsgrupperna tillämpad forskning, grundforskning och experimentell utveckling.²⁶

Den borgerliga regeringen var otydlig kring den strategiska forskningen, men denna forsknings blotta existens var en kritik mot de etablerade sätten att finansiera och genomföra forskning i Sverige. De svenska universiteten och högskolorna sågs som trögrörliga och inbundna organisationer. Dessutom ansågs forskningen vara alltför nationell och snävt ämnesdisciplinär. 1980-talets forskningspolitik

hade överfört forskningsmedel till universiteten, vilket medfört en akademisering av sektorsforskningen.²⁷ Härur kom kraven på internationalisering, ökad extern kvalitetskontroll och tvärvetenskap. Man ville också se en ökad förnyelseförmåga inom forskningen vid universiteten och högskolorna.

Den strategiska forskningspolitiken identifierades som ett verktyg för att uppnå detta och i förlängningen stärka Sverige konkurrenskraft. Man ville kombinera vetenskaplig excellens och akademisk autonomi med större tvärvetenskapliga satsningar med industriell inriktning.²⁸ I forskningspropositionen *Forskning för kunskap och framsteg* (prop. 1992/93:170) lyftes därför

två övergripande prioriteringar fram: koncentrerade forskningssatsningar inom strategiska områden samt ett förstärkt samspel mellan lärosätena, näringslivet och samhället.

DISPARATA UPPGIFTER

Medan SSF:s och Mistras uppdrag främst avspeglade den borgerliga regeringens första övergripande prioritering inom svensk forskningspolitik – att främja utvecklingen av starka forskningsmiljöer av högsta internationella klass med betydelse av Sveriges framtida konkurrenskraft²⁹ – så kom KK-stiftelsens uppdrag främst att handla om den andra av regeringens prioriteringar: att stödja högskolorna, kompetensutveckla näringslivet och bidra till omstruktureringen av industriforskningsinstitutet.

Utbildningsdepartementet prioriterade kunskapsöverföring mellan akademi och näringsliv.³⁰ I proposition 1993/94:177 konstaterades att betydande forskningsinvesteringar gjordes i Sverige (även i ett internationellt perspektiv), men att resultaten i form av ökad och förändrad produktion inte alltid infriats.³¹ En av orsakerna som lyftes fram var utbildningsnivån i företagen och därmed näringslivets förmåga att tillgodogöra sig kunskap och kompetens. För att "främja ett smidigare flöde av kunnande mellan universitet, högskolor, institut och företag" så föreslogs därför satsningar på forskarutbildningar, på doktors-, licentiat- och magisternivå och en omstrukturering av de industriellt inriktade forskningsinstitutet.³² Med mer utbildad och kompetent arbetskraft skulle Sverige ha bättre förutsättningar för ekonomisk tillväxt.

Centerpartiet drev frågan att stiftelsen skulle finansiera forskning vid högskolorna. Man önskade komplettera de traditionella universiteten och de klassiska stora teknikföretagen med näringslivsinriktad forskning i alla Sveriges regioner. Ambitionen var att stärka de regionala högskolor som bildats i samband med 1977 års högskolereform och därefter.³³ Dessa hade ju

historiskt främst haft ett utbildningsuppdrag – en följd av den högre utbildningens expansion i Sverige – trots krav på forskningsanknytning av verksamheten.

Det handlade om högskolorna i Borås, Eskilstuna/Västerås, Falun/Borlänge, Gävle/Sandviken, Jönköping, Kalmar, Karlstad, Kristianstad, Sundsvall/Härnösand, Växjö, Örebro och Östersund (år 1993 gick Högskolan i Östersund och Högskolan i Sundsvall/Härnösand samman och bildade Mitthögskolan). Gruppen av Sveriges nya generation av lärosäten bestod också av Högskolan i Halmstad (bildades 1983), Högskolan i Skövde (1983), Högskolan i Karlskrona/Ronneby (1988) och Högskolan i Trollhättan/Uddevalla (1990). Idén var att stärka det svenska forsknings- och innovationssystemet genom att etablera högskolorna som forskningsinstitutioner. Stiftelsens uppdrag gentemot dessa regionala högskolor och näringslivet formulerades därför av Centerpartiet, men stöptes i den borgerliga regeringens strategiska forskningspolitik.³⁴

Från näringsdepartementet kom krav på finansiering och omstrukturering av institutsystemet. Industriforskningsinstitutet ansågs brista i flexibilitet gentemot näringsliv och universitet och hade också en för låg personalrörlighet i förhållande till universiteten.³⁵ Den borgerliga regeringen bedömde att förnyelsen av industriforskningsystemet skulle ske med utgångspunkt i vad institutens intressenter – företag, universitet och högskolor samt andra statliga teknikintressenter – behövde och efterfrågade. Målsättningen var att öka forskningen som var direkt inriktad mot näringslivets behov, öka antalet forskarutbildade i näringslivet, samt att stärka bryggan mellan universitet/högskolor och näringsliv och därigenom öka teknik- och kompetensöverföringen särskilt till mindre och medelstora företag.

Att fortsatt bedriva institutsverksamheten i stiftelseform som anslagsfinansierades av staten bedömdes inte som lämpligt. I stället

**UNDER 1980-TALET SKEDDE EN STARK
UTVECKLING AV INFORMATIONS-
TEKNOLOGIER, I SYNNERHET PERSON-
DATORER. IT-FÖRETAGET APPLE VAR
EN AV DE TIDIGASTE TILLVERKARNA.**

FOTO: SAL VEDER/TT/AP.

**DE BORGERLIGA PARTIerna BETRAKTADE
FONDERNA SOM ETT UTSLAG AV SOCIALISTISK
PLANHUSHÅLLNINGSPOLITIK, SÅ ATT AVSKAFFA
DEM VAR INTE MINST EN IDEOLOGISK PRIORITET.**

FOTO: GUNNAR LUNDMARK/TT/SVD.

skulle instituten drivas som aktiebolag för att förenkla former för ägande och inflytande, samt förbättra förutsättningarna för tillkomsten av nya institut.³⁶ I detta sammanhang var stiftelsen tänkt att ha en viktig roll, dels genom tillskott av aktiekapital från stiftelsen, både till befintliga institut och genom att medverka i tillkomsten av nya institut, dels genom att finansiera forskartjänster vid instituten. Stiftelsen förväntades också bidra med finansiering av tvärteknologiskt inriktade projekt för att

stimulera samarbete mellan institut och mellan institut och högskola.

Slutligen kom krav från statsrådsberedningen som krävde resurser för ökad IT-användning, ett högaktuellt område under 1990-talets första hälft när internet, e-post och andra nya kommunikationssystem slog igenom. Denna utveckling var också bakgrunden till att den borgerliga regeringen bildade en IT-kommision i mars 1994. Statsminister Bildt hade för övrigt strax före det skrivit ett så kallat "e-mail"

Statsminister Carl Bildt skrev världens första e-post mellan två regeringschefer till USA:s president Bill Clinton 1994.

FOTO: MARY EVANS PICTURES/TT.

till USA:s president Bill Clinton. Detta var den första digitala korrespondensen någonsin mellan två regeringschefer och det hela rönt stor uppmärksamhet. IT-kommissionen fick i uppdrag att främja en bred användning av informationsteknik i Sverige. Statsrådsberedningens krav handlade om att någon behövde finansiera de olika förslagen från kommissionen. Även inom detta område var alltså avsikten att KK-stiftelsens kapital skulle ha en central roll. I propositionen som låg till grund för stiftelsens bildande konstaterades att "[h]ärigenom kan sådana projekt som kommissionen för en ökad användning av informationsteknologi aktualiserar ges en ändamålsenlig finansiering".³⁷

Mejlväxlingen den 5 februari 1994 mellan statsminister Carl Bildt och president Bill Clinton löd som följer.

Dear Bill,

Apart from testing this connection on the global Internet system, I want to congratulate you on your decision to end the trade embargo on Vietnam. I am planning to go to Vietnam in April and will certainly use the occasion to take up the question of the MIA's. From the Swedish side we have tried to be helpful on this issue in the past, and we will continue to use the contacts we might have.

Sweden is – as you know – one of the leading countries in the world in the field of telecommunications, and it is only appropriate that we should be among the first to use the Internet also for political contacts and communications around the globe.

Yours,
Carl

Dear Carl:

I appreciate your support for my decision to end the trade embargo on Vietnam and thank you for all that Sweden has done on the question of the POW/MIA's.

I share your enthusiasm for the potential of emerging communications technologies. This demonstration of electronic communications is an important step toward building a global information superhighway.

Sincerely,

Bill³⁸

ETT BROKIGT UPPDRAG

Sammantaget ledde de varierande reformambitionerna och kunskapsintressena inom den borgerliga fyrpartiregeringen till att KK-stiftelsen fick ett brokigt uppdrag, ett som delvis överlappade med myndigheters uppdrag och kunde finansieras över statsbudgeten.³⁹ Enligt utbildningsminister Per Unckel blev KK-stiftelsen "lite av en diversebutik där ett antal goda idéer var och en samlades ihop under en hatt utan riktigt inbördes sammanhang."⁴⁰ Olof Johansson, ordförande för Centerpartiet och statsråd i regeringen Bildt, gav samma bild: "Finansiellt blev KK-stiftelsen till som en restpost."⁴¹

KK-stiftelsens tillkomst hade en liknande forskningspolitisk logik som första omgångens stiftelser, med en strategisk inriktning där forskningen skulle öka näringslivets konkurrenskraft. Samtidigt hade stiftelsens strategiska uppdrag en annan karaktär än SSF och Mistra, eftersom frågan om högskolornas fasta forskningsresurser löstes genom att komplettera staten med en ny aktör. KK-stiftelsens uppdrag gentemot högskolorna var därför resultatet av en politisk kompromiss mellan regionala intressen (högskolor med forskningskapacitet) och strävan efter att bygga vidare på den första generationens stiftelsers strategiska finansieringsuppdrag. Uppdraget att stödja kompetensförsörjning var också i linje med regeringens strategiska forskningspolitik, men här formulerades uppgiften lösare, utan regionala bindningar vilket möjliggjorde för universiteten att delta.

DEN MODERATE UTBILDNINGSMINISTERN PER UNCKEL TYCKTE ATT KK-STIFTELSEN BLEV "LITE AV EN DIVERSEBUTIK DÄR ETT ANTAL GODA IDÉER VAR OCH EN SAMLADES IHOP UNDER EN HATT UTAN RIKTIGT INBÖRDES SAMMANHANG".

FOTO: JAN E CARLSSON/TT/DN.

De övriga uppdragen kring IT-området och instituten var av mer näringspolitisk karaktär och hade definierats i processer före stiftelsens bildande, genom IT-kommissionen och Kommittén för Omstrukturering och Förstärkning av Industriforskningsinstitutet, Dir. 1994:62 (KOFI-kommittén), som skulle förnya institutsforskningsystemet. Här kom stiftelsen att bli ett praktiskt förvaltnings- och framför allt finansieringsorgan för dessa olika ambitioner. Genom att tillföra uppdrag som hade hög aktualitet – som IT-uppdraget där intressesfären till stor del fanns i den offentliga sektorn och omstruktureringen av instituten – bidrog regeringen till att skapa legitimitet för stiftelsen och dess verksamhet.

Den borgerliga regeringens skäl för att sammanföra uppgifterna i en och samma stiftelse var alltså i hög grad administrativa, att den kompetens som behövdes för verksamheten var likartad för forskningsfinansiering, näringslivets kunskaps- och kompetensutbyte och användningen av informationsteknologi. Det fanns också förhoppningar om synergieffekter eftersom ändamålen och områdena hade beröringspunkter.⁴² Detta var dock förevändningar. I själva verket var stiftelsen nog den minst genomtänkta forskningsstiftelsen. Medan regeringen för SSF identifierade en strategisk nisch mellan forskningsrådets grundforskningsrelaterade anslag och den mer tillämpade forskningen, så saknades motsvarande givna segment för KK-stiftelsen.

ÄNDAMÅL OCH VERKSAMHETS- INRIKTNING

Stiftelsens stadgar (bilaga 1) beslutades sommaren 1994.⁴³ I stadgarnas första paragraf angavs att stiftelsen huvudsakligen hade som ändamål att a. stödja kunskaps- och kompetensutbyte mellan å ena sidan näringslivet och å andra sidan universitet, högskolor och forskningsinstitut

b. finansiera forskning vid mindre och medelstora högskolor inom särskilda profilområden

c. främja användningen av informations-teknologi

För de tre ändamålen (a, b, c), vilka enligt stiftelselagen är starkt styrande för verksamheten, fanns särskilda verksamhetsparagrafer (3 §), markerade med särskilda kortnamn. Dessa utgjorde riktlinjer för verksamheternas inriktningar. Inom ändamålet kunskaps- och kompetensutbyte skulle stiftelsen finansiera utbildning på doktors-, licentiat- och magisternivå, särskilt sådan som kan ske i samverkan med företag (kortnamn: KUB). Här gjordes ingen begränsning till högskolorna utan samtliga Sveriges högskolor och universitet kunde vara mottagare för detta stöd. Stiftelsen skulle även bidra med finansiering vid omstrukturering av industriforskningsinstitut samt vid nybildning av industriforskningsinstitut tillskjuta aktiekapital och täcka vissa direkta kostnader. Vidare hade stiftelsen i uppdrag att finansiera forskartjänster vid instituten och tvärteknologiskt inriktade projekt som bedrivs i samarbete mellan institut (kortnamn: FI).

För finansieringen av högskolorna så skulle stiftelsen vara delfinansiär för forskningssatsningar som utvecklades i samverkan med det regionala näringslivet och där näringslivet svarade för resterande finansiering (kortnamn: HÖG). I arbetet med att främja användningen av informationsteknologi (kortnamn: IT) skulle stiftelsen hålla sig informerad om IT-kommisionens verksamhet. Därutöver borde stiftelsen kunna stödja mindre och medelstora företag inom detta område, dels kompetens- och tekniköverföring till sådana företag.

Kapitalet skulle användas på följande vis (stadgarna 4 §): omstruktureringen av industriforskningsystemet (tio procent), finansiering av utbildning på doktors-, licentiat- och magisternivå (25 procent), forskning vid högsko-

lorna (35 procent) och främja användning av informationsteknik (30 procent). Kapitalet som rörde a-ändamålet – kunskaps- och kompetensutbyte – fick förbrukas under minst tio år medan kapitalet inom c-ändamålet – främja IT – fick förbrukas under minst fem år. Verksamhetsområdet som rörde forskning vid nya högskolor var permanent eftersom endast avkastningen på kapitalet kopplat till b-ändamålet fick förbrukas. Bakgrunden till detta var att regeringen i prop. 1993/94:177 framhållit att det var viktigt att forskningsverksamheten vid högskolorna tilläts expandera långsiktigt. Av det skälet skulle inte det för ändamålet avsedda kapitalet förbrukas.

I övrigt diskuterade regeringen i propositionen inte relationen mellan ändamålen och den storleken på det kapital som tillfördes respektive ändamål. Propositionen (prop. 1993/94:177) behandlade inte ens stiftelsens ändamålsparagrafer samlade. Någon rangordning av ändamålen skedde inte i propositionen (eller i stiftelsens stadgar) även om regeringen – genom fördelningen av stiftelsens kapital och ändamålen varaktighet – i praktiken kom att prioritera främjande av IT och uppbyggnaden av forskning vid högskolorna.⁴⁴

STYRMODELL

Stiftelsens ändamål och verksamhetsparagrafer var mer specifika än för de övriga stiftelserna: mer detaljerade, men inte nödvändigtvis tydligare. KK-stiftelsen hade därför, vilket stiftelseformen erbjöd, viss frihet vad gällde verksamhetens utformning. I stadgarna (3 §) angavs också att stiftelsen skulle göra egna och självständiga bedömningar i utvecklingen av verksamheten. På pappret hade man därför en ”relativt vidsträckt formulerad ändamålsbestämmelse” och ett ”vidsträckt handlingsutrymme”.⁴⁵

Stiftelsens handlingsmöjligheter kom dock inledningsvis att begränsas av andra ramar. Dels genom den huvudmannaorganisation

som inrättades: akademiernas – Kungliga Vetenskapsakademien (KVA), Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA) – och Industriförbundets (numera Svenskt näringsliv) rättigheter att lämna förslag på styrelsens ledamöter och granska verksamheten.⁴⁶ Dels genom att stiftelsens första styrelse hade en stark representation från de etablerade universiteten. Någon självstyrande modell där företrädare för regionala högskolor och näringsliv fick förvalta stiftelsen och dess medel var det därför inte fråga om, även om ”rektorer vid högskolor utan fasta forskningsresurser” också hade rättighet att föreslå ledamöter. I stället inbäddades stiftelsen i universiteten och storföretagen, vars företrädare fick förtroendet att utveckla och förvalta stiftelsens verksamhet. Regeringen utsåg den första styrelsen med professor Staffan Burenstam Linder, rektor vid Handelshögskolan och tidigare moderat handelsminister, som styrelsens första ordförande. I övrigt korresponderade stiftelsens sammansättning med den maktindelning som angavs i stadgarna (bilaga 2).

Varför fick inte de nya högskolorna och det regionala näringslivet en mer framträdande plats? Dels berodde på det på högskolornas svaga position i kunskapssystemet. De saknade egen forskningsorganisation (i mitten av 1990-talet låg de fortfarande under universitetens fakultetsorganisation) och hade förhållandevis liten erfarenhet av forskningsverksamhet. En viktig förklaring är också att universiteten och näringslivet ifrågasatte att resurser skulle överföras till de nya högskolorna och att de skulle kunna bedriva forskning av hög kvalitet. Det var därför politiskt omöjligt för regeringen att låta stiftelsen huvudsakligen styras av representanter från de nya lärosätena och regionalt näringsliv. Det var sannolikt heller inte regeringens ambition. Utbildningsminister Unckel hävdade senare att det var viktigt att ”säkerställa att stiftelsen skulle ställa höga krav på hög vetenskaplig kvalitet” genom att låta den ledas av ”högkvalitativa människor med bety-

Regeringen utsåg Staffan Burenstam Linder, rektor vid Handelshögskolan och tidigare moderat handelsminister, till KK-stiftelsens första styrelseordförande.

FOTO: MAJA SÜSLIN/TT.

dande forskningsverksamhet själva”.⁴⁷ Dessutom förväntades stiftelsens styrelse kunna agera oberoende om den bestod av meriterade akademiker.

Stiftelsen kunde dock inte agera hur oberoende som helst. Det fanns behov av insyn i och uppföljning av verksamheten eftersom de tillkommit genom offentliga medel och inte kunde styras som statliga myndigheter. KVA och IVA gavs därför rätt att granska verksamheten.⁴⁸ Tanken var att detta skulle bidra till öppenhet och viss styrning, även om akademiernas rekommendationer inte skulle vara bindande och därför inte förväntades leda till rättsföljd om styrelsen inte efterlevde dem. Likväl gavs KVA och IVA rätt att bedriva en verksamhetsrevision som gängse forskningsfinansierande myndigheter inte utsattes för.⁴⁹ Därutöver fanns krav på revision och redovis-

ning av stiftelsens ekonomi och verksamhet, samt att stiftelsen skulle delge regeringen, KVA, IVA och Industriförbundet sina årsredovisningar och revisionsberättelser.

Sammantaget var stiftelsens inbäddning i akademierna och universiteten ett sätt för regeringen Bildt att hantera kritiken mot stiftelsereformen och också att säkerställa att KK-stiftelsens verksamhet skulle överensstämma med ändamålen i stadgarna.⁵⁰ Detsamma gällde de övriga offentliga forskningsstiftelserna som på ett eller annat sätt underlades akademiernas kontroll. Detta passade till exempel SSF förhållandevis väl eftersom man främst sysslade med finansiering av grundforskning. För KK-stiftelsen var det en sämre lösning eftersom uppdraget var så mycket bredare. Dessutom låg stiftelsens uppdrag med näringslivsfinansierad forskning riktad mot de nya lärosätena knappast inom ramen för den

mer långsiktiga grundforskning som KVA föredrog och även förordade i den tidiga debatten om löntagarfondernas inriktning.

NYSKAPELSE MED MÅNGA FRÅGETECKEN

KK-stiftelsen var en forsknings- och förvaltningspolitisk nyskapelse genom sin kombination av strategisk finansiering i stiftelseform.⁵⁴ Detsamma gällde de övriga offentliga forskningsstiftelserna. Förnyelsen låg inom ramen för den borgerliga regeringens forsknings- och förvaltningspolitiska idéer, men ägde rum när Sverige var i en djup ekonomisk kris och det samtidigt fanns en stark agenda att avskaffa löntagarfonderna. Den förvaltnings-

och kunskapspolitiska förnyelse som skedde genom stiftelsen var därför följden av en serie omständigheter snarare än avsiktligt förvaltningspolitiskt reformarbete. Stiftelsen skulle bidra till uppbyggnaden av forskningsmiljöer vid högskolorna tillsammans med näringslivet, att arbeta för kunskaps- och kompetensutbyte mellan universitet, högskolor, näringsliv och forskningsinstitut, samt stödja utvecklingen inom IT-området. Detta var sådant som vanligtvis utfördes av myndigheter, forskningsråd eller entreprenörer i kunskapssystemet, och det var inte helt enkelt att foga in dessa uppgifter i det traditionella stiftelseformatet.

Varken i förarbeten, riksdagsbeslut eller i stadgarna framgick egentligen hur de olika uppgifterna skulle lösas. Trots uppenbart starka

Ett av KK-stiftelsens uppdrag var att stödja utvecklingen inom IT-området. Förväntningarna på stiftelsens insatser och roll var dock oklara.

FOTO: JOHANNA HANNO/TT.

förväntningar från stiftaren saknades instruktioner om vad stiftelsen skulle ha för strategier och arbetssätt. Frågetecknen kring stiftelsens agerande och rolltagande var därför många, vilket bidrog till oklarhet kring framtida rolltagande och stiftelsens relationer till de tre styrningsfälten akademien, staten och marknaden i kunskapssystemet.

Stiftelsen skulle bidra till att varje högskola gavs möjlighet att utveckla en avgränsad forskningsinriktning med större djup, som medfinansierades av icke-offentliga intressenter, i första hand det regionala näringslivet. Forskningens inriktning skulle vara ett led i högskolans profilering och ha koppling till dess grundutbildning.⁵² Men handlade det om att etablera forskande högskolor enligt en universitetsfilialmodell, där stiftelsen huvudsakligen skulle agera som ett *alternativt forskningsråd*? Eller att stärka tillväxt på regional nivå genom forskningssatsningar där högskolorna var medel snarare än mål? En sådan *entreprenöriell* roll skulle tydligare möta förväntningarna på att bidra till forskningens nyttogörande och tillämpningar. Eller skulle en mer traditionell *myndighetsliknande* roll tillhandahålla forskningsresurser för samtliga nya lärosäten? Det var alltså oklart hur stiftelsens stöd skulle

utformas för att möta högskolornas behov av forskningsresurser och samtidigt stödja kunskapsutveckling inom nya och viktiga områden för näringslivet.

Det restes frågetecken även efter övriga uppdrag. Kompetensförsörjningen för företag och institut skulle vara på avancerad nivå – men hur skulle den organiseras och inriktas? Skulle arrangemangen vara utbuds- eller efterfrågestyrda, och vilken funktion skulle universitet och högskolor ha? Mål eller medel för insatserna? Dessa organisatoriska och finansiella frågor handlade i grund och botten om hur stiftelsens rolltagande skulle utformas i förhållande till styrningsfälten i kunskapssystemet.

Skulle stiftelsen ta en roll som i normala fall åläggs *myndigheter* – och genomföra statlig politik? Eller skulle den tillämpa ett mer katalytiskt grepp som *kunskapsentreprenör* och genom nätverk bidra till en ökad interaktion mellan centrala aktörer? Också inom IT-området och institutssektorn var förväntningarna och kraven på stiftelsens insatser och roll oklara, trots nog så tydliga kopplingar till IT-kommissionen och KOFI-kommittén. Skulle finansieringen inom dessa områden ske med utgångspunkt i statens prioriteringar eller skulle stiftelsen agera mer självständigt och söka helt egna vägar?

4. ”IT-STIFTELSEN” 1994–1999

”Stiftelsen fick ta emot kritik utifrån, främst från den politiska nivån, universiteten och akademierna. Stiftelsen kritiserades också i medierna.”

Redan från start hade stiftelsen på samma gång en bred kundkrets och starka intressen att hantera från både stat och akademi – inte minst vad gällde stiftelsens uppdrag att främja det snabbväxande IT-användandet. Förhållandena försvårades av att stiftelsens uppdrag sönderföll i flera delar. Perioden präglades också av en påtaglig ”growing up in public”-process där förändringar i stiftelselagen, stiftelsens stadgar

och styrelsens sammansättning skapade utmaningar och viss oreda.

FLERA STIFTELSE I EN

KK-stiftelsen inledde verksamheten den 16 augusti 1994 då styrelsen hade sitt första möte. Professorn i materialfysik Anders Flodström utsågs till KK-stiftelsens vd vid sammanträde

Anders Flodström, professor i materialfysik, utsågs till vd för KK-stiftelsen i december 1994.

FOTO: LARS PEHRSON/SVD/TT.

den 13 december 1994, och enligt stiftelsens stadgar satt vd även i styrelsen. Flodström var vid tidpunkten huvudsekreterare för Teknikvetenskapliga forskningsrådet (TFR) och rektor vid Kungliga Tekniska högskolan (KTH). Det första året ägnade styrelsen och vd mycket tid åt kapitalförvaltningens och den anslagsbeviljande verksamhetens strategi och organisering. Stiftelsens kansli var blygsamt ordnat, främst beroende på föreställningen att stiftelsen inte skulle finnas särskilt länge. Med undantag för det permanenta uppdraget gentemot högskolorna, indikerade stadgarna att stiftelsen skulle vara verksam inom IT-området och inom kunskaps- och kompetensutbyte i cirka fem respektive tio år. De första åren var styrelsen och kansliet därför ungefär lika stora.

Styrelsen och kansliet kompletterades med tre beredningsgrupper kopplade till de olika verksamhetsområdena och under ledning av enskilda styrelseledamöter: IT-beredningsgruppen (Per Eriksson, rektor vid Högskolan i Karlskrona/Ronneby), Beredningsgruppen för kunskapsöverföring (Kari Marklund, rektor vid Mitthögskolan) och Beredningsgruppen för verksamhetsområdet forskning vid nya universitet och högskolor (Mirka Mikes-Lindbäck, forskningschef ABB Atom). Inrättandet av IT-beredningsgruppen skedde mot bakgrund av att stiftelsens stadgar föreskrev att "Medlen bör fördelas efter förslag från ett organ för prioritering mm, som under stiftelsens styrelse är skild från fondens övriga verksamhet."¹ Stiftelsens uppdrag att stödja omstruktureringen av industriforskningsinstituterna skedde dock inte inom ramen för en beredningsgrupp. Det berodde på att KOFI-kommittén hade fått ett tilläggsdirektiv med uppdraget att utveckla ett "nära samarbete" med stiftelsen och till denna föreslå "medelsanvändning för omstrukturering och förstärkning av industriforskningsinstituterna."²

Genom organisationsstrukturen skedde en formell övergripande roll- och ansvarsfördel-

ning inom stiftelsen där beredningsgrupperna gavs möjligheter att påverka kvalitetssäkring och prioriteringar av projekt medan styrelsen huvudsakligen ägnade sig åt att åstadkomma en god kapitalförvaltning och hantera stiftelsens politiska relationer. Kansliet gavs en viktig uppgift i stiftelsens övergripande strategiarbete och utvecklingen av olika anslagsformer. Den formella roll- och ansvarsfördelningen mellan stiftelsens inre aktörer och arenor var dock till en början inte helt distinkt eftersom styrelsen på grund av starka interna kunskapsintressen hade sett till att ha enskilda ledamöter som ordförande i beredningsgrupperna. Enligt Flodström "fanns det ju starka intressen i styrelsen som var med i utvecklingen av de regionala högskolorna. Per Eriksson satt i Blekinge, i Karlskrona, Per Risberg satt i Jönköping och Mirka fanns i den här kretsen som jobbade mot Mälardalen. [...] Kari Marklund fanns där också."³

Framförallt medförde organiseringen att det i praktiken uppstod flera stiftelser i en, trots stiftarens förhoppningar om annat. Detta berodde på att kapitalet och organisationen i stor utsträckning separerades och kopplades till de konkurrerande (om än relaterade) ändamål och områden stiftelsen hade om hand. Styrelse, kansli och vetenskapliga beredningsgrupper fick interagera med en bred kundkrets och många idéer i kunskapssystemet. Flodström konstaterade att "Det som jag hade på stiftelsen som inte passade mig, det var att jag var så oerhört populär. Jag kunde vara i vilken [...] kommun som helst i Sverige och så stod det en bil och väntade på stationen och luncherna var de bästa och allting. Jag kände mig som en slags politiker som skulle lobbats till en satsning."⁴

IT- OMRÅDET

Inledningsvis låg verksamhetens tyngdpunkt i stödet till ökad användning av informationsteknologi, så mycket att stiftelsen ibland kallades

Kulturminister Birgit Friggebo (Fp) preciserade hur stiftelsens IT-medel borde fördelas inom kulturområdet.

FOTO: ROGER GRANAT/KAMERAREPORTAGE/TT.

”IT-stiftelsen.”⁵ Flodström och styrelsen prioriterade IT på grund av att stadgarna krävde det, men det fanns också statliga intressen. Statsminister Carl Bildt föreslog för IT-kommissionens räkning ”En nationell aktion [...] för att stimulera skolor och kommuner att brett introducera och utnyttja informationsteknologin i undervisningen.”⁶ Det handlade om att stiftelsen skulle satsa 750 miljoner kronor av kapitalet på IT-området, främst inom utbildning genom en skolkampanj på 450 miljoner kronor. Medlen skulle även användas till informationskampanjer, till tekniköverföring mellan akademi och näringsliv samt inom kulturområdet. Kulturminister Birgit Friggebo preciserade i ett brev hur medlen inom det senare området borde fördelas.⁷ Dessutom skickade IT-kommissionen, som bildats 1994, över ansökningar till stiftelsen eftersom kommissionen saknade egna resurser samt presenterade betänkandet ”Vingar åt människans förmåga,”⁸ vars rekommendationer delvis överlämnades till stiftelsen.

IT-kommissionen hade stort inflytande på samhällsdebatten sina första år. Dess agerande kom också att bli styrande för hur stiftelsens medel användes i början. IT-kommissionen levde kvar också under den socialdemokratiska regeringen som 1995 utsåg en ny kommission med en rådgivande roll till regeringen. Merparten av stiftelsens kapital inom IT-området användes snabbt, särskilt inom områdena skola och utbildning. Vid utgången av år 2000 hade stiftelsen utbetalat cirka 1,6 miljarder kronor till IT-insatser, drygt hälften av vad stiftelsen utbetalat totalt.⁹

Stiftelsen stödde cirka 3 000 projekt inom skolsatsningen,¹⁰ dels genom en spontanansökningsmodell, dels genom stöd till kommuner och projekt, s.k. fyrtorsprojekt som skulle vara till inspiration och förebild för andra. Skolsatsningen drevs till en början externt av konsultföretaget Kunskapsbolaget, ett exempel på det stora konsultberoende som stiftelsen hade under sina första verksamhetsår. Utöver det väl

tilltagna kommunstödet finansierade stiftelsen även utveckling av IT-baserat stöd inom hälso- och sjukvården (programmet ITHS), forskning om IT och lärande (programmet LearnIT), IT för funktionshindrade, IT och folkbildning, elektronisk handel, IT-baserad samverkan i regioner, samt kunskapsuppbyggnad kring så kallade unga nätkulturer.

Finansieringen inom IT-området präglades av starka externa intressen där stiftelsens uppgift inledningsvis var att gå politikens ärenden. Man fick en *implementerande* roll som i mångt och mycket gick ut på att igångsätta och finansiera statlig politik. Eftersom stiftelsen inte var en myndighet var statsrådets agerande inget ministerstyre som sådant, men det illustrerade att man inte respekterade stiftelsen som självständig aktör.¹¹ Inte heller levde regeringen upp till en förvaltningsmodell där staten avsat sig ägandet och i hög utsträckning inflytandet.

PÅTRYCKNINGAR UTFRÅN

Stiftelsens finansiering av de nya högskolorna formades i skuggan av IT-satsningarna. Även här förekom politiska påtryckningar om hur resurserna skulle användas. Den nyvalda socialdemokratiska regeringen 1994 ställde krav på att stiftelsen skulle täcka nedskärningar av statens forskningsanslag, tillämpa offentlighetsprincipen och utse stiftelsens styrelse enligt en forskningsrådsmodell.¹² Redan före valet hade man aviserat att stiftelsernas lagliga grund och framtid skulle utredas.

Efter kontakter med nyttillträdde forskningsminister Carl Tham, där regeringen framförde sitt krav, avvisade stiftelsen propåerna med följande skäl: "Sedan en stiftelse väl är bildad har dess stiftare, utan särskilt förbehåll härom inget inflytande över stiftelsens verksamhet och statuter. Det är Stiftelsens styrelse som självständigt ansvarar för att Stiftelsens stadgar följs."¹³ Därefter avbröts dialogen. I stället vidtog regeringen under 1995 och 1996 åtgärder för

att föra forskningsstiftelserna in i det statliga forskningssystemet: dels hur stiftelserna skulle kunna avvecklas och kapitalet återtas, dels hur deras handlingsfrihet kunde kringskäras. Dessa lagstiftningsförsök, som syftade till beskattning och expropriation av stiftelsernas kapital, misslyckades till slut, men de skapade osäkerhet för stiftelsen och påverkade dess arbete negativt.¹⁴

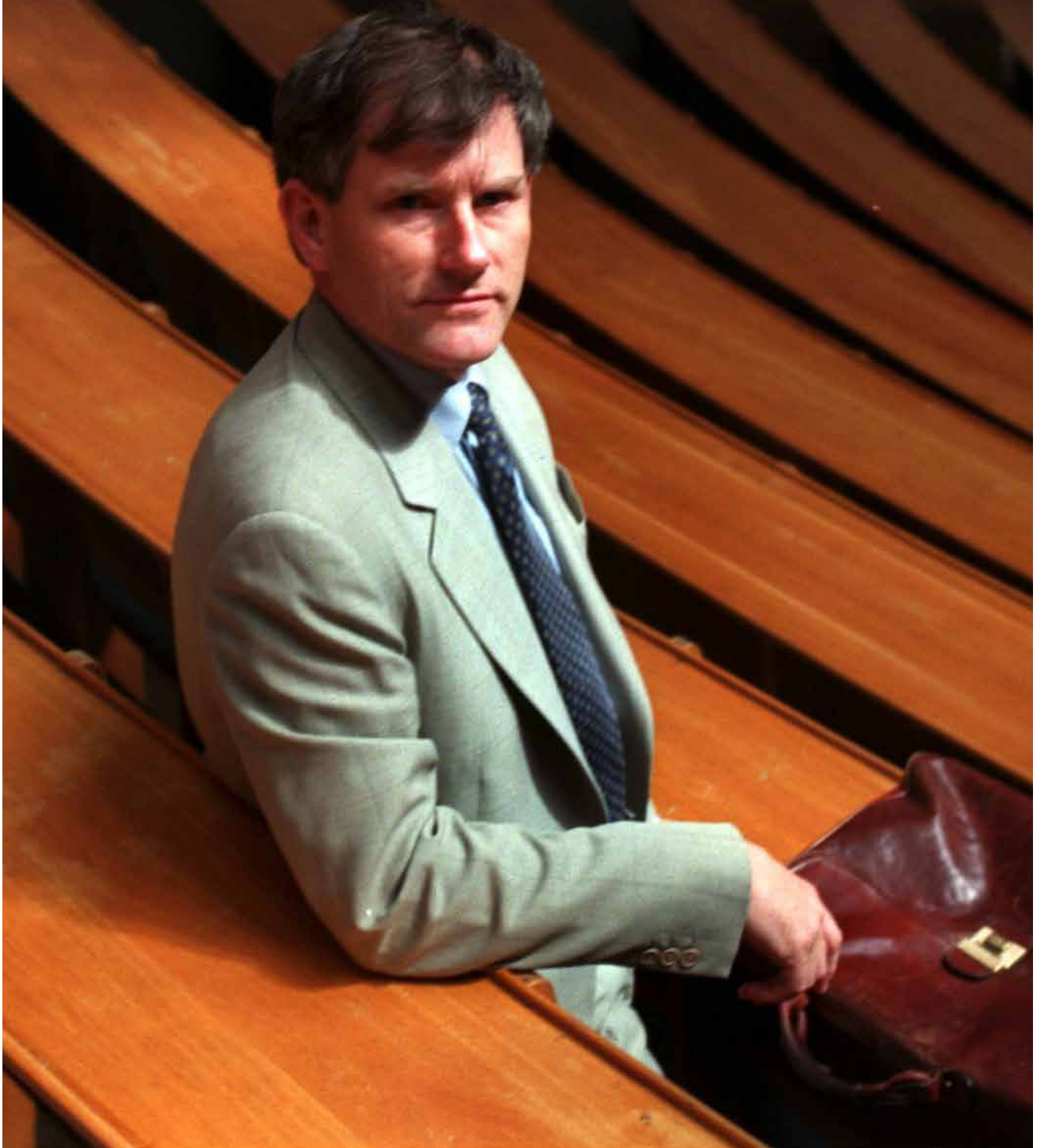
FINANSIERINGEN AV HÖGSKOLORNA

Konflikten med statsmakten medförde bland annat att det saknades en tydlig idé om hur rollfördelningen mellan staten och KK-stiftelsen gentemot högskolorna skulle utformas, vilket i hög grad påverkade stiftelsens forskningsfinansierande verksamhet. Skulle man till exempel identifiera strategiskt viktiga forskningsområden för svenskt näringsliv? Stiftelsens stöd kom dock i allt väsentligt att utformas som ett *alternativt forskningsråd*, ett komplement till forskningsrådets finansiering, i synnerhet den från Teknikvetenskapliga forskningsrådet (TFR). Bakgrunden till denna rådsliknande roll var att stiftelsen sökte legitimitet genom att försöka se ut som de etablerade finansiärerna. En annan faktor var den anseende akademiska representationen i stiftelsen, inte endast i styrelsen utan också kansliet och beredningsgrupperna.¹⁵

Enligt Flodström hade stiftelsen en liknande problematik som "när vi startade TFR. En stor del av teknikområdet var ju då inte vetenskapligt rumsrent. I den meningen att man hade ingen tradition på att publicera sig i vetenskapliga tidskrifter, man jobbade mera direkt i industriella utvecklingsprojekt." Slutsatsen var därför, enligt Flodström, att forskningsmiljöerna vid de nya lärosätena skulle "byggas upp vetenskapligt så att de, inte brett, men inom de här områdena skulle vara konkurrenskraftiga även internationellt och med de svenska universiteten. Och därför blev det den här mekanismen med den här bedömningen och

**CARL THAM UTSÅGS TILL UTBILDNINGSMINISTER I
DEN NYVALDA SOCIALDEMOKRATISKA REGERINGEN
HÖSTEN 1994.**

FOTO: LEIF R JANSSEN/TT.

projektanslag till enskilda forskare och inte anslag till rektorerna för att sprida ut pengarna.”¹⁶

Mot denna bakgrund avstod kansliet från att initiera samarbeten mellan forskargrupper och företag. Några prioriterade områden pekades inte heller ut. I stället etablerades ett ansökningsförfarande där högskolornas forskare fick konkurrera om resurserna. Beredningsgruppen svarade för bedömningen av stiftelsens olika projektsatsningar utifrån extern vetenskaplig sakkunniggranskning. Stiftelsens finansiering av forskning utvecklades därför utifrån en rådsliknande organisationsmodell, snarare än en sektorsforskningsmodell med ett större antal handläggare i samverkan med extern expertis.¹⁷ Sammantaget motverkade denna modell en politisk fördelning av medel samtidigt som den skapade legitimitet hos forskarsamhället, vilket stiftelsen ansåg nödvändigt efter att ha fått kritik från universiteten.¹⁸

KRITIK FRÅN KUNDKRETSEN

Rektorerna vid högskolorna mobiliserade dock, via Nya högskolors rektorskonvent (NHR), mot den rådsliknande finansieringsmodellen. Kritiken var begriplig eftersom högskolorna var starkt underförsörjda med statliga forskningsresurser. De hade visserligen den så kallade rörliga resursen som fördelades i förhållande till antalet lärare med doktorsexamen, men denna kontrollerades av universitetens fakulteter.¹⁹ Högskolorna var helt enkelt beroende av pengar från lokala och regionala aktörer i näringslivet, och att i en sådan situation tvingas ägna tid och resurser åt projektansökningar med ett ovisst utfall bedömdes som olämpligt. NHR ifrågasatte också om näringslivet, i synnerhet de små och medelstora företagen, var beredda att engagera sig med dyrbar tid för att förbereda projekt med så osäker finansiering.

Utöver dessa praktiska invändningar fanns även rättviseaspekter att ta ställning till. Rekto-

rerna påpekade att samtliga högskolor, oavsett regionens näringslivsstruktur, skulle ges möjlighet utveckla forskningsområden i ett brett samarbete med näringslivet. Eftersom högskolornas forskningsresurser var mindre än de etablerade lärosätenas, så borde en enklare distributionsmodell införas. Endast då skulle högskolorna kunna utveckla sin forskningsorganisation och sina forskningsområden. Man föreslog därför att samtliga högskolor skulle ges en ekonomisk ram för att bygga upp forskning under tre till fyra års tid. De skulle därefter utveckla projekt och/eller program tillsammans med näringslivet.

Stiftelsens roll skulle alltså reduceras till att kontrollera att projektförslagen hade tillräcklig kvalitet och relevans. Rektorerna skulle dock få väsentligt större inflytande avseende initiativrätt och medel i den föreslagna modellen. Denna begäran avslogs av stiftelsen. Stiftelsens ambition var att högskolorna skulle bygga starka forskningsmiljöer inom vissa områden, och alltså inte sprida ut resurserna via högskolornas ledningar, just som Flodström betonat. Forskningsmiljöerna skulle vara vetenskapligt konkurrenskraftiga med både svenska och internationella universitet.

Finansieringen koncentrerades kring projektstöd till enskilda forskare/forskargrupper i konkurrensbaserade utlysningar som ställde höga krav på vetenskaplig kvalitet, en utformning av stödet som alltså påminde om TFR:s. Detta efterliknande av de statliga forskningsrådets arbetssätt kom dock att ifrågasättas eftersom det varken tog hänsyn till högskolornas blygsamma forskningsresurser eller deras bristande mognad som forskningsutförare. Utfallet av de första utlysningarna – de flesta resulterade i planeringsbidrag – visade att högskolorna saknade förmåga att uppfylla kraven. Forskargrupperna hade svårt att möta de högt ställda vetenskapliga kriterierna. Inte heller lyckades de få med företag som kunde medfinansiera stiftelsens medel. Att det var

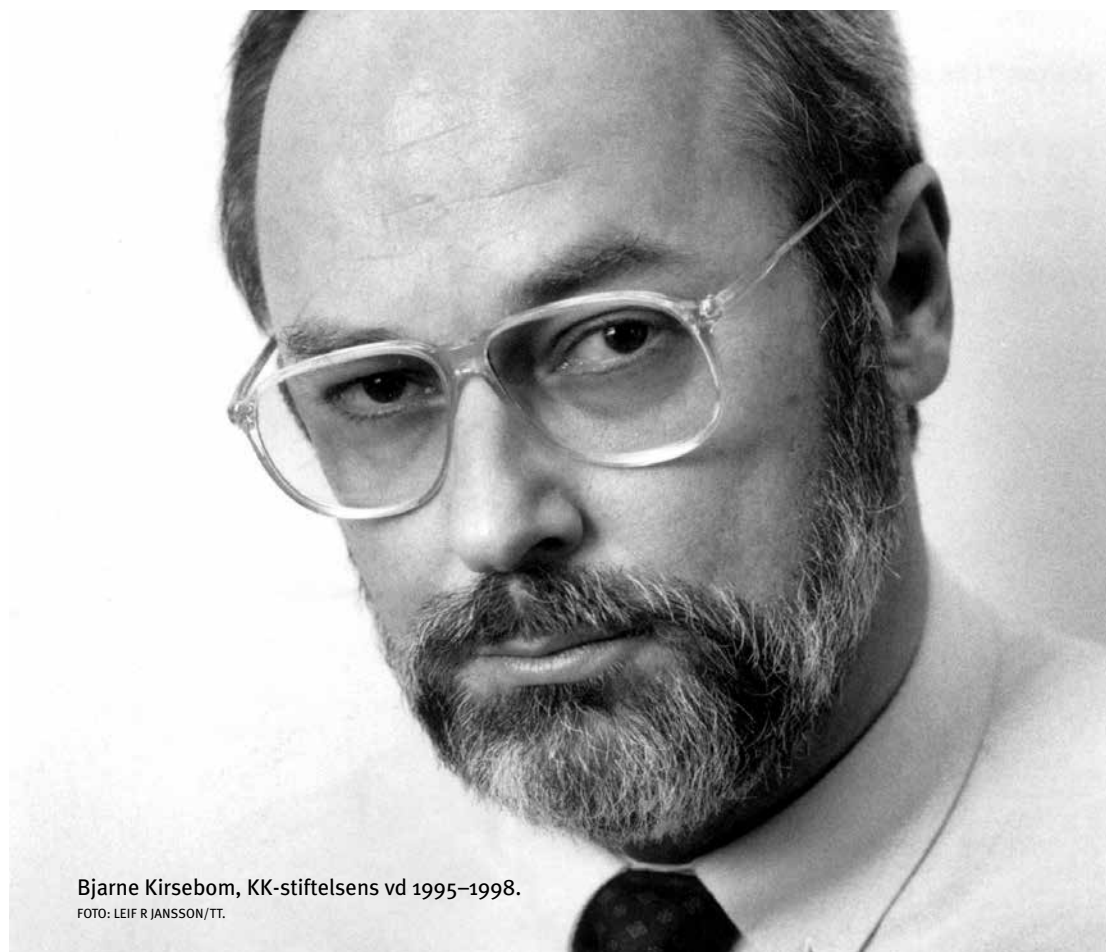
forskare och forskargrupper som gavs makten över forskningens inriktning och resurser kritiserades fortsatt av lärosätenas ledningar som önskade större inflytande över anslagen.

INTERN KRITIK

Den skarpaste kritiken kom dock inifrån stiftelsen. Bjarne Kirsebom, tidigare moderat statssekreterare i utbildningsdepartementet, tillträdde som vd hösten 1995. Kirsebom ansåg att det inte fanns "något som liknade en slags heltäckande strategi för stiftelsen. Man hade vare sig i styrelsen, på solokvist, eller den första vd:n

eller [...] inom kansliet funderat på någonting som var vare sig heltäckande eller som gick på djupet [i] vad det var för någon roll stiftelsen skulle spela."²⁰ Kirsebom förespråkade en mer proaktiv och entreprenöriell roll för stiftelsen, ett slags kunskapssystemets "riskkapitalist."²¹

Kirsebom krävde att stiftelsen skulle skilja sig från övriga finansiärer eftersom uppdraget var av "utpräglat strukturell karaktär."²² Han ansåg att det behövdes "en aktör som skulle kunna ägna sig åt brobygge mellan forskning, framförallt då universitetsbaserad forskning, och praktisk tillämpning av resultaten. Vi hade ju hela forskningsrådsfrågan, vi hade fakultets-

Bjarne Kirsebom, KK-stiftelsens vd 1995–1998.

FOTO: LEIF R JANSSEN/TT.

anslagen, vi hade de första stora stiftelserna, vi hade Wallenbergstiftelsen och ett par andra stora privata stiftelser som ägnade sig åt projektfinansiering så jag kunde helt enkelt inte se vitsen med att tillföra en till. Den skulle ha en annan karaktär för att motiveras.”²³

Kirsebom ville därför inte begränsa stiftelsens finansiering till forskning av hög vetenskaplig kvalitet. Han önskade att stiftelsen skulle agera som ställföreträdande beställare²⁴ och bestämma insatsområden och förhandla med andra finansiärer, institut och företag om högskolornas forskningsuppbyggnad. KK-stiftelsen skulle inte vara ett forskningsråd utan en unik aktör som skulle medverka till strukturella förändringar inom högskolesektorn, menade han. Detta var för långtgående för stiftelsens akademiskt inriktade styrelse och beredningsgrupp, men Kirsebom hade satt fingret på rektorernas behov av mer långsiktiga resurser för utveckling av forskningsorganisation och forskningskapacitet. Volymen på stiftelsens forskningsfinansiering hade de första åren blivit betydligt lägre än stiftelsen önskade, beroende på höga vetenskapliga krav kombinerat med krav på näringslivets medfinansiering.

Kirseboms tillträde resulterade i en ny stödform, så kallade forskningsprofiler. Dessa skulle ge högskolorna möjligheter att utveckla större forskningsmiljöer inom särskilda profilområden. Dessa kompletterade projektstödet till enskilda forskare. Profilerna hade bland annat Verket för Näringslivsutvecklings (NUTEK) kompetenscentra som förlaga. Denna stödform var mycket populär i mitten på 1990-talet, hela 28 kompetenscentra startades mellan mars 1995 och juli 1996.²⁵ Stiftelsens version var dock mindre strategisk beroende på beredningsgruppens motstånd. Den ville egentligen endast fortsätta med projektfinansieringen inom forskningsområdet. Stiftelsens vetenskapliga kravbild var fortsatt hög och inga särskilda områden pekades ut eller prioriterades.

PRO-AKADEMISK FINANSIERING

Även om forskningsprofilerna var en motreaktion mot den rådslika projektfinansieringen så blev inriktningen på dem förhållandevis pro-akademisk. Stiftelsen släppte ambitionen om att ha representanter från stiftelsen och näringslivet i forskningsprofilernas referensgrupper. Stiftelsen gav också representanter från amerikanska National Science Foundation (NSF) i uppdrag att bedöma ansökningarna. Detta var tänkt att gynna stiftelsens och de nya lärosätenas trovärdighet i kunskapssystemet. Valet att inte prioritera insatsområden utan att delegera ansvaret till högskolorna och näringslivet var centralt eftersom det kom att gälla samtliga av stiftelsens stödformer som var riktade mot högskolorna och de nya universiteten, men också andra områden. Tillsammans med höga krav på forskningskapacitet och vetenskaplig kvalitet blev konsekvensen att stödformerna till en början inte lyckades fördela särskilt mycket medel till de nya lärosätena.²⁶

Stiftelsens stöd till forskning förutsatte betydande medfinansiering från näringslivet och det kom att bli styrande för hur högskolornas forskningsinriktningar utvecklades. Högskolerektorerna framförde att man önskade ett mycket generöst näringslivsbegrepp för att kunna utveckla forskningen på bred front och i olika regionala sammanhang. Även om lärosätena var starkt förankrade lokalt och regionalt så önskade man inte begränsa sina samverkansnätverk och interaktion till lokala och regionala företag, och inte heller till endast privata aktörer. Det var nödvändigt att undvika alltför stora beroendeförhållanden till kommuner och landsting och andra intressenter för att kunna utvecklas som forskningsutförare och självständiga enheter i en regional kontext.²⁷

Detta synsätt gick stick i stäv med stiftelsens beredningsgrupp inom forskningsområdet som ansåg att näringsliv var företag som bedriver affärsverksamhet på kommersiell grund, i

Representanter från amerikanska National Science Foundation, NSF, fick i uppdrag att bedöma ansökningar.
FOTO: NSF.

princip företag i aktiebolagsform, varken mer eller mindre. Medfinansiering från offentliga aktörer accepterades därför inte. Enligt ledamoten Gunnar Edwall, Senior Expert Ericsson AB, Ericsson Research, skulle man "inte få statliga medel två gånger."²⁸ Dialogen resulterade i en försiktig uppmjukning och medfinansiering från affärsdrivande verk och vissa andra aktörer, till exempel kommunala energibolag, tilläts. Vidare inkluderades kontakter som på sikt kunde leda till företagsetableringar.

Stiftelsens tidiga och strama tolkning av begreppet "näringsliv" blev styrande för den verksamhet som finansierades. Lärosätena hade svårt att möta stiftelsens krav på näringslivsaktörer och kravet på medfinansiering. Deras interaktion skedde därför inte uteslutande med lokala och regionala företag utan ofta med

större företag med större FoU-resurser som verkade på nationell och internationell nivå. De något mildrade relevanskraven stärkte också indirekt stiftelsens krav på vetenskaplig kvalitet.²⁹ Stiftelsens näringslivsdefinition kom senare att kritiseras av KVA/IVA eftersom den ansågs alltför snäv.³⁰ Akademierna föreslog ett vidgat näringslivsbegrepp så att även offentliga aktörer skulle kunna delta i stiftelsens projekt. Man kritiserade även stiftelsens krav på deltagande av minst två företag i projekten eftersom stadgarna inte krävde detta. Dessa synpunkter föranledde dock inte några ändringar i stiftelsens regler eller praxis, varken då eller senare.

Även om kansliet drog det längsta strået om vilka stödformer stiftelsen skulle ha, så var det beredningsgruppen som bestämde hur de skulle utformas och därmed vilka som i

slutändan kunde få ta del av medlen. Gruppen bidrog starkt till att stiftelsen inte prioriterade områden, att forskare bemyndigades snarare än högskoleledningar, att krav på aktörsinteraktionen var låg samtidigt som kraven på vetenskaplig kvalitet var höga. Denna restriktiva hållning – i kombination med starka interna (i styrelsen) och externa (högskolornas ledningar) intressen – resulterade i krav på andra initiativ, både inom och utanför stiftelsen.

Finansieringslogiken hängde nämligen inte ihop: stiftelsens omfattande kapital och kravbild på högskolorna rimmade illa med högskolornas brist på forskningsresurser, forskningskompetens och organisation. Särskilt högskolornas anspråk på stiftelsens resurser var starka även om stödformen forskningsprofiler inrättats just för att förse dem med större och mer långsiktiga forskningsmedel. Kansliet kringgick därför beredningsgruppen genom att etablera programmet Regional infrastruktur runt nya högskolor. Resurser från stiftelsens kapital inom b-ändamålet kom här att användas utan medfinansieringskrav från näringslivet och till grundläggande infrastruktur vid högskolorna i stället för uppbyggnad av forskningsmiljöer tillsammans med näringslivet. Det var ett initiativ som förebådade vad som komma skulle i större skala i stiftelsen, fast senare.

ÖKAD STATLIG STYRNING

Den socialdemokratiska regeringens strävan att föra in stiftelserna in i det statliga forskningssystemet misslyckades till en början, men 1997 tog man under ledning av utbildningsminister Tham kontrollen över stiftelsen genom att ge sig själva rätten att utse samtliga ledamöter i dess styrelse. Stiftelsens ursprungliga huvudmannaorganisation (KVA, IVA, Industriförbundet och "rektorer vid högskolor utan fasta forskningsresurser") blev därför kortvarig. Modellen för styrelsens tillsättning – förnyelse

av styrelsen genom ett kooptionsförfarande avskaffades.

I proposition *Statliga stiftelser* från 1996 lades grunden för förändringen av stiftelselagen och stiftelsens stadgar.³¹ Ändringarna medförde också att stiftelsen var tvungen att tillämpa offentlighetsprincipen. Skälen som angavs för förändringarna var att öka det demokratiska inflytandet, samt öka samverkan mellan stiftelser, forskningsråd, sektorsorgan respektive universitet och högskolor, men ett bakomliggande och viktigare motiv var en önskan om att kunna påverka stiftelsens utbetalningar.

Redan 1994 hade Tham aviserat att regeringen förväntade sig att KK-stiftelsen och de övriga forskningsstiftelserna skulle anslå minst 1,5 miljarder kronor t.o.m. 1998, främst under budgetåren 1997 och 1998. Bakgrunden var att regeringen avsåg skära i ordinarie forskningsanslag, även om det konstaterades att "[v]issa stiftelsers ändamål är sådana att medlen inte direkt kan ersätta det stöd som utgår från forskningsfinansierade myndigheter."³² Genom en statlig kontroll över forskningsstiftelserna kunde nu regeringen alltså täcka upp för neddragningar i högskole- och forskningssystemet och samtidigt ta nya initiativ. Behoven fanns, eftersom forskningsrådets anslag påverkats negativt i budgetpropositionerna för 1995/96 och 1997. I synnerhet SSF och Mistra förväntades ta över finansieringen, men även KK-stiftelsen kom att göra åtaganden.³³

Börje Hörnlund, landshövding i Västernorrlands län, centerpartist och tidigare arbetsmarknadsminister, utsågs till ny ordförande för KK-stiftelsen. Utnämningen hade sin bakgrund i regeringens politiska samarbete med Centerpartiet, i synnerhet inom högre utbildning och forskning även om Centerpartiet var kritiskt till statens ökande kontroll av stiftelsen. Styrelsens sammansättning var nu mindre akademisk eftersom den bestod av politiker, akademiker, fack-, näringslivs- och myndighetsrepresentanter. Denna korporativistiska modell var inte

vad regeringen förespråkade i opposition, där man föreslog en styrelsemajoritet bestående av forskare utsedda genom elektorsförsamlingar. Sammansättningen speglade dock bättre stiftelsens heterogena uppdrag. Brotten med den tidigare linjen innebar att stiftelsen och dess styrelse kunde användas som ett verktyg i den statliga forskningspolitiken. Då gick det inte att ha alltför många vetenskapliga företrädare från universiteten i styrelsen.

PLATTFORMAR FÖR HÖGSKOLORNA

Med Hörnlund vid rodret kunde regeringen etablera en dialog med styrelsen och kommunicera den önskvärda inriktningen på stiftelsens verksamhet. Paradoxalt nog ökade styrelsens autonomi samtidigt som stiftelsen var mer politiskt styrd i framför allt forskningsverksamheten. Styrelsen fick därför en större roll än tidigare, samtidigt som kansliets och beredningsgruppens maktposition begränsades väsentligt. Denna re-centralisering inom stiftelsen skapade påtagliga konfliktytor mellan styrelse, kansli och beredningsgrupp. De senares önskan om att fortsätta med stiftelsens forskningsrådsliknande projektstödande verksamhet konkurrerades ut av Hörnlunds, regeringens och högskolerektorernas gemensamma önskan om större resurser för att bygga en vetenskaplig infrastruktur vid högskolorna. En sådan utbyggnad skulle ske genom s.k. plattformar, som på sikt skulle intressera näringslivet.

Initiativet till plattformsprogrammet kom från den socialdemokratiska regeringen och Hörnlund och låg i linje med regeringens forskningspolitiska ambitioner som påverkades både av den ekonomiska krisen och av samarbetet med centerpartiet.³⁴ Centerpartiet hade starkt drivit frågan om ökad forskningsfinansiering till högskolorna i regeringen Bildt och drev fortsatt krav på en utökning av utbildningsplatserna.³⁵ Det handlade om att regionalisera den svenska utbildnings- och forskningsstrukturen

för att skapa ett "decentraliserat kunskaps-samhälle."³⁶ Samarbetet mellan regeringen och centern gjorde att näringspolitiken, som avreglerades och inriktades mot regionalpolitiska mål, påverkade forskningspolitikens inriktning. Även arbetsmarknadspolitiska åtgärder på grund av den ekonomiska krisen medförde att de nya högskolornas utbildningar fick ökade resurser inom högre utbildning och forskning.

I forskningspropositionen och budgetpropositionen för 1997 gavs högskolorna ökade permanenta forskningsresurser.³⁷ Utöver regional- och tillväxtpolitiska motiv påpekade regeringen att högskolornas utbildningar skulle forskningsanknyttas, att fasta forskningsresurser behövdes för att balansera externa forskningsmedel, samt att högskolorna nu själva skulle ansvara för utvecklingen av forskningen. Det ställdes krav på att högskolorna skulle profilera verksamheten och inte "eftersträva att i det mindre formatet kopiera de stora universiteten."³⁸ Samtidigt bedömde man att några av högskolorna skulle kunna bli universitet före år 2000. Men det krävde att ytterligare resurser kunde tillföras. Detta skulle ske genom en samordning av forskningsstiftelsernas insatser – i praktiken KK-stiftelsen – och andra statliga insatser.

Plattformsprogrammet var tänkt som en engångsföreteelse, men mot bakgrund av regeringens ambition att utnämna tre högskolor till universitet – Örebro universitet, Växjö universitet och Karlstads universitet – så återkom man till stiftelsen med önskemål om att särskilt finansiera dessa. Regeringen kom även med propåer om att stiftelsen skulle rikta insatser mot Mithögskolan, som var tänkt att bli universitet, samt Högskolan Kalmar och Högskolan i Karlskrona/Ronneby som tilldelats egna s.k. vetenskapsområden som fick fakultetsstatus och rätt att anta och examinera doktorander. I diskussionen som följde ville dock stiftelsen erbjuda samtliga högskolor finansiering på samma sätt som tidigare. Vidare ställde stiftelsen krav på att forskningen

skulle utvecklas i samverkan med det regionala näringslivet och att näringslivet skulle medfinansiera stiftelsens medel – i detta avseende agerade stiftelsen närmast som en intresseorganisation för högskolorna.

I praktiken kom stiftelsen i denna insats dock mer att fungera som regeringens förlängda arm, vilket bland annat kom till uttryck i att plattformsmedlen redovisades i budgetpropositionerna. En konsekvens var att anslagspolitiken utformades som en sorts basfinansiering av högskolorna och att stiftelsen tog ett ansvar som normalt borde falla på staten.³⁹ Denna utformning av stödet var inte friktionsfritt. Beredningsgruppen ställde krav på vetenskaplig kvalitet och relevans, fast utan större framgång. Däremot lyckades gruppen stoppa styrelsens planer på att avsluta insatserna på enskilda forskningsprojekt.

KUNSKAPSÖVERFÖRING OCH KOMPETENSUTVECKLING

Medan stiftelsens forskningsverksamhet starkt påverkades av akademins normer respektive statens och högskoleledningarnas kunskapsintressen så utvecklades uppdraget kring kunskapsöverföring mellan akademi och näringsliv friare. Stiftelsen kunde här verka i en mer katalytisk roll, i samspel med akademien, näringslivet och instituten. En av stiftelsens första insatser inom detta område skedde dock i nära samverkan med staten. Efter dialog med näringsdepartementet hösten 1996 beslutade stiftelsen att utvidga en insats på kunskapsöverföring mellan högskola och näringsliv.

Stiftelsen avsatte totalt 80 miljoner kronor, varav 20 miljoner till forskningsinstitutet och 60 miljoner kronor till att utveckla samverkan mellan de nya lärosätena och näringslivet. Enligt överenskommelsen med departementet drevs programmet tillsammans med NUTEK, ett program som i slutändan blev dubbelt så stort på grund av att finansdepartementet inte

tillät näringsdepartementet att ändra inriktningen på de medel som stiftelsen skulle substituera.⁴⁰ Stiftelsen ansåg att denna insats låg inom ramen för stiftelsens strategi och stadgar och var rimlig med tanke på nedskärningarna i forskningssystemet.

Bland stiftelsens första insatser inom detta område, under 1995–1996, fanns företagsforskarskolorna. Stiftelsen var, liksom Stiftelsen för strategisk forskning (SFF), tidigt ute med forskarskolor som stödform. Den ursprungliga ambitionen med KK-stiftelsens forskarskolor var kompetensförsörjning för företag och institut – helt enkelt att öka antalet forskarutbildade – och att stärka relationen mellan akademi och näringsliv. Det speglade utvecklingen i de övriga nordiska länderna, som i allt högre utsträckning fokuserade på en väl fungerande forskarutbildning, i syfte att optimera forskningssystemen.⁴¹ År 1997 beviljade stiftelsen de första stöden till forskarskolor och sex sådana startade samma år vid universiteten. KK-stiftelsen gav även medel till enstaka doktorander i småföretag. Stödformerna var inspirerade av Teknikvetenskapliga forskningsrådets industridoktorander och dess förslag om forskarskolor.⁴² Utformningen var att tio till femton personer genomförde sina doktorandstudier kopplade till ett visst forskningsområde i nära samverkan med näringsliv och/eller institut. Stiftelsen krävde att näringslivet skulle medfinansiera forskarskolorna trots att sådana krav inte ställts i stiftelsens stadgar.

År 1998 växte stiftelsens verksamhet och åtaganden väsentligt. Stödformen Forskarskolor vidarefördes. Stiftelsen initierade också ett större strategiskt forskningsprogram på cirka en halv miljard kronor för skogsnäringslivet. Det så kallade skogsindustriella programmet utformades med finansiellt deltagande från skogsindustrin, tidningsutgivarna, grafisk industri, trämekanisk näring och staten. Stiftelsen finansierade tre delprogram: Fibre Science and Communication Network (FSCN) vid Mittuniversitetet, Ytbe-

handlingsprogrammet vid Karlstads universitet samt Tryckteknisk Forskning i ett nätverk med bland annat Mittuniversitetet, Karlstads universitet, KTH och Linköpings universitet.

Samma år lanserade stiftelsen större insatser på kompetensförsörjning av näringslivet. Stiftelsens erfarenhet var att forskarskolorna fungerade bättre för större företag än små och medelstora företag, eftersom de senare ofta saknade relevant akademisk kompetens. Med dessa utgångspunkter utvecklade stiftelsen programmet "Expertkompetens – skräddarsydd utbildning för Sveriges företag" med målet att bidra till kompetensutveckling och tillväxt, främst bland små och medelstora företag i hela Sverige. Programmet skulle genom särskilda kompetensprojekt stärka högskoleutbildningen med forskningsnära och flexibla kurser och ut-

bildningar för yrkesverksamma. Dessa avancerade utbildningar vände sig till en ny kategori av studenter och gavs ofta i nätbaserade utbildningsformer. Tanken var att lärosätena skulle ges bättre förutsättningar att positionera sig som en ledande akademisk partner till företagen, både nationellt och internationellt.

Stiftelsen lade stora resurser på att utreda vilka branscher och kunskapsområden som borde prioriteras och vilka insatsformer som var lämpligast för målgruppen.⁴³ Samverkansprogrammet organiserades i nationella konsortier, bestående av universitet, högskolor och institut, som skulle erbjuda utbildningar för små och medelstora företag inom fem områden: Intelligent produkt (teknIQ), Strategisk affärsutveckling (krAft), Livsmedel och bioteknik (meNY), Industriell produktframtagning

(proDesign) och Mikro- och nanosystemteknik (minST).

Stiftelsen utlyste medel till alla universitet, högskolor och forskningsinstitut. Ansökningsförfarande och urvalsprocess var förhållandevis interaktiva och resulterade i konsortier bestående av en handfull universitet, högskolor och forskningsinstitut som fick i uppdrag att utveckla metoder för kompetensutveckling och att erbjuda företagen skräddarsydda utbildningar. Vidare skulle kompetensutvecklingen stärka samverkan mellan små- och medelstora företag, universitet, högskolor och forskningsinstitut. Genom att kansliet deltog i konsortierna fick stiftelsen en förhållandevis proaktiv roll som finansjär.

Inom det sjätte området – benämnt ”upplevelseindustrin” – tog stiftelsen en roll som kunskapsentreprenör, mer specifikt som inkubator, genom att etablera och utveckla åtta så kallade mötesplatser inom från varandra fristående verksamhetsområden som måltid, musik, media och turism. Bakgrunden till stiftelsens satsning på upplevelseindustrin var en pågående diskussion i Sverige och internationellt om tillväxtpotentialen i kulturella och kreativa verksamheter.⁴⁴

I satsningen på ”de kreativa industrierna” vid millennieskiftet frångick stiftelsen principen att prioritera satsningar där kunskapen fanns primärt i universitet och högskolor. Man övergav också arbetssättet att finansiera projekt via utlysningar och granskning av ansökningar med hjälp av bedömningar från externa experter. Ordet ”upplevelseindustrin” hämtades från näringslivet och hade till syfte att skapa förväntningar om områdenas tillväxtpotential. Områdena kopplades till svenskt näringsliv och en särskild tillväxtmodell för upplevelseindustrin – FUNK-modellen (Forskning, Utbildning, Näring och Kultur) – som var inspirerad av en ”Triple helix-modell”, dvs en modell för att beskriva samspelet mellan stat, näringsliv och akademi som under åren omkring och

strax efter 2000 fått en snabb spridning från forskning till policy.

Den initiala finansieringen av kompetensprogrammen omfattade cirka 420 miljoner kronor. Resurserna användes huvudsakligen till utveckling och genomförande av utbildningar och koordinering av konsortierna, men också en kostnadskrävande uppsökande verksamhet gentemot företagen. Tanken med kompetensprogrammen – upplevelseindustrin undantagen – var att högskolornas samverkan med näringslivet på sikt skulle kunna leda till forskning. Expertkompetensprogrammet var alltså ett ”mikrosystem” i det svenska kunskapssystemet, ett som å ena sidan försökte komplettera högskolornas traditionella utbud av utbildning med ett mer behovsanpassat angreppssätt, å andra sidan få företagen att intressera sig för avancerad högre utbildning och forskarutbildning.⁴⁵

INSTITUTEN

Staten fordrade att stiftelsen skulle ha en viktig *implementerande* roll i omstruktureringen av industriforskningsinstitutet. Detta hade aviserats redan i propositionen *Utbildning och forskning* som lade grunden för stiftelsen och senare fastställt i stiftelsens stadgar.⁴⁶ Stiftelsen skulle både skjuta till pengar för aktiekapital, bidra till kompetensutveckling vid instituten och stimulera samarbete mellan institut och mellan institut och högskola. I övrigt var stiftelsens möjliga roll i omstruktureringen av institutsystemet öppen. Bland annat slogs fast att stiftelsen själv skulle kunna avgöra långsiktigheten i dess ägande, och att det skulle vara upp till stiftelsen att avgöra om stiftelsens aktiepost skulle kvarstå i stiftelsens ägo eller överlåtas till andra intressenter i bolaget.

Bakgrunden var att instituten behövde stärkas vetenskapligt, bland annat genom ökad kompetens och mobilitet, och förändras vad gällde organisering och ägande. Det handlade om totalt

1997 BILDADES IRECO MED UPPDRAG ATT
SAMLÄ OCH FÖRVALTA STATENS ÄGANDE
I INDUSTRIFORSKNINGSINSTITUTEN. IRECO
AVLÖSTES AV RISE AB 2009, ETT STÖRRE
BOLAG SOM SAMLADE OCH STRUKTURERADE
FORSKNINGSINSTITUTEN.

FOTO: RISE.

ett trettiootal institut med olika organisations- och ägarformer inom forskningsområden/branscher som trä, livsmedel, textil, metall, verkstadsforskning, ytkemisk forskning, grafisk forskning, datorvetenskap, mikroelektronik etc. Exempel på institut var Gjuteriföreningen, Korrosionsinstitutet, Institutet för metallforskning, Institutet för förpackningsforskning (Packforsk) och Institutet för Verkstadsteknisk Forskning (IVF).

Regeringen väntade sig att stiftelsen skulle följa och finansiera förslagen från KOFI-kommittén (Kommittén för Omstrukturering och Förstärkning av Industriforskningsinstitutet).⁴⁷ Istället uppstod förhandlingar mellan stiftelsen och kommittén. Som ett resultat av dessa förhandlingar bildades 1997 IRECO (Institute for Research and Competence Holding AB), ett av staten och KK-stiftelsen samägt holdingbolag med uppdrag att samla och förvalta statens ägande i industriforskningsinstitutet.⁴⁸

IRECO tog över den statliga myndigheten NUTEK:s ansvar för instituten. Uppdraget var att samla och förvalta statens ägande i instituten. Syftet med bolaget var, utöver ägandet, att verka för en ändamålsenlig struktur inom institutssystemet men också att främja institutens kompetensutveckling inom områden som var viktiga för svenskt näringsliv.⁴⁹ Stiftelsen förvärvade 45 procent av aktierna i IRECO och kom därigenom att äga och förvalta aktier eller andelar i instituten, en möjlighet som hade diskuterats när stiftelsens bildades och också angivits i stiftelsens stadgar.⁵⁰ Stiftelsen var representerad i IRECO:s styrelse redan från start, först som ordförande och sedan som styrelseledamot. Stiftelsen krävde dock att staten skulle vara majoritetsägare i IRECO med syftet att staten skulle känna och ta ansvar.

Stiftelsens arbete med institutssektorn i förhållande till staten kännetecknades av överläggningar främst med regeringskansliet och NUTEK och senare Vinnova. I ett treårigt avtal mellan staten och stiftelsen 1997–1999 påtog sig staten ett större finansieringsansvar för

instituten medan stiftelsen finansierade institutens långsiktiga kompetensutveckling och driften av IRECO med totalt 300 miljoner kronor. Dessa tidiga insatser inriktades främst på stöd inom forskarutbildning, institutsdoktorander och forskarskolor. Därutöver bidrog stiftelsen med ytterligare cirka 300 miljoner till IRECO eller till de enskilda instituten för omstruktureringskostnader i den bolagiseringsprocess som genomfördes. I detta sammanhang krävde stiftelsen att institutens verksamhet skulle vara i fokus snarare än den övergripande organisationen. Man ställde också krav på att finansieringen skulle vara i linje med deras strategiska inriktning.

Vad gällde omstruktureringen av instituten fanns, liksom inom IT-området, starka förväntningar och påtryckningar från regeringskansliet och myndigheter på vad stiftelsen skulle göra och finansiera. Som en följd av detta gjorde stiftelsen stora åtaganden inom institutssektorn. Likväl kunde stiftelsen inom institutsuppdraget agera mer självständigt och undvika att inta en rent myndighetsliknande funktion. Detta var möjligt eftersom stiftelsen hade viss autonomi som stiftelse, saknade starka institutsintressen i styrelsen och inte heller hade inkorporerat sådana intressen i en beredningsgrupp.

AVSLUTNING

De första åren i stiftelsens historia var turbulenta. Organisationen var splittrad och tvingades hantera både interna och externa intressen. Stiftelsen fick ta emot kritik utifrån, främst från den politiska nivån, universiteten och akademierna. Stiftelsen kritiserades också i medierna. KK-stiftelsen och de andra forskningsstiftelserna kritiserades av utbildningsdepartementet för höga styrelsearvodet.⁵¹ Dessutom kritiserades KK-stiftelsen specifikt av statssekreterare Göran Löfdahl i utbildningsdepartementet, som ansåg att kansliets löner var "anmärkningsvärt höga."⁵² I media kritiserades

Madeleine Caesar var stiftelsens planeringschef när hon utsågs till vd. Hon hade tidigare varit departementsråd i näringsdepartementet.

FOTO: ULF LUNDIN.

stiftelsen för alltför höga administrativa kostnader i förhållande till anslagen.⁵³ Uppgifterna tillbakavisades av VD Kirsebom i ett brev till "systrar och bröder i universitetsvärlden", men oavsett detta var stiftelsen beroende av konsulttjänster till följd av det begränsade kansliet.⁵⁴

Ovanpå detta kom KVA/IVA:s kritik genom dess första granskning av stiftelsen. Även om akademierna konstaterade att verksamheten "i allt väsentligt" var i enlighet med stadgarna så kritiserades stiftelsens programlogik (mer utvärderingsbara mål efterlystes) och effektivitet.⁵⁵ Akademierna rekommenderade stiftelsen att koncentrera verksamheten till färre program och

projekt och att se över medfinansieringskraven i plattformsprogrammet och övriga stödformer. Därutöver kritiserades stiftelsen för att ha under-skattat svårigheten i att kombinera forskning av hög vetenskaplig kvalitet med krav på anpassning utifrån det regionala näringslivets behov.

I grund och botten handlade kritiken om att stiftelsen inte bedömdes ha lagt tillräckligt mycket fokus och resurser på forskning och att man i högre utsträckning borde ha agerat som ett *alternativt forskningsråd*. KVA/IVA ogillade den av staten framtvungade *myndighetsliknande* rollen inom flera av verksamhetsområdena. Samtidigt var man skeptisk till att stiftelsen

skulle ta en mer proaktiv entreprenörsroll i kunskapssystemet, en kritik som framfördes än tydligare i senare utvärderingar.⁵⁶

Forskningsstiftelserna var i sin tur kritiska mot akademierna (IVA och KVA). Man ansåg att de tidiga granskningarna inte höll tillräcklig kvalitet och krävde att de behövde förbättras väsentligt för att stiftelserna skulle acceptera att finansiera utvärderingarna. Ett problem som togs upp var även att akademierna inte stod bakom utvärderingarna utan hänvisade till att dessa var utvärderarnas personliga ansvar.

Kritiken från KVA/IVA, den socialdemokratiska regeringen och media, tillsammans med stiftelsens inre intressekonflikter ledde till att Kirsebom tvingades avgå efter enhälligt styrelsebeslut i december 1998. Det officiella skälet var att stiftelsen inte följt lagen om offentlig upphandling vid anlitaandet av ett konsultföretag för ett omfattande uppdrag.⁵⁷ Styrelseordföranden försäkrade dock att Kirsebom "gjort ett utomordentligt jobb för stiftelsen."⁵⁸

Hösten 1999 utsågs stiftelsens planeringschef Madeleine Caesar till stiftelsens tredje vd. Caesar hade tidigare varit departementsråd i näringsdepartementet och hade som planeringschef i stiftelsen mycket god insyn i organisationen. Hon ställde krav på att stiftelsens gränser mellan kontrollarena, policyarena och urvalsarena skulle redas ut. Caesar vägrade arbeta med "en styrelse som är organiserad på det sätt som finns på olika nivåer, otydliga roller. Man är med som rådgivande till vd och så sitter man i styrelsen, och så har man direktkontakt med handläggarna och gör upp om var pengarna ska gå." Dessutom pekade Caesar på att det i styrelsen fanns representanter för myndigheter – generaldirektörer och rektorer – som önskade tillgodose sina särskilda intressen.⁵⁹ Denna kritik framfördes både till styrelsens ledning och till utbildningsdepartementet, vilket ledde till förändringar både i stiftelsens interna organisering och i styrelsens sammanställning i samband med Caesars tillträde.

**5. ”SVERIGE ÄR
ETT LÄRANDE LAND”
2000–2008**

”Nu etablerades målet om samproduktion... Roten fanns i samverkansbegreppet som vidare- utvecklades via begreppet samfinansiering.”

Efter den turbulenta starten genomgick stiftelsen runt millennieskiftet en förändringsprocess. Stiftelsen ville integrera verksamheterna inom de olika ändamålen. Man ville också att stiftelsen själv skulle bli en resurs för kunskap och kompetens. Perioden karakteriserades av ett mindre direkt engagemang från statsmakterna. Verksamheten hade fortfarande en avsevärd bredd men kom att allt mer riktas in på att finansiera de nya lärosätena. Stiftelsen ställde också under dessa år allt högre krav på interaktion mellan högskola och näringsliv.

MINSKADE STATLIGA STYRINGSAMBITIONER

Vid millennieskiftet minskade statens styrningsambitioner gentemot stiftelsen. Detta berodde bland annat på förbättrade statsfinanser och på regeringens samarbete med Vänsterpartiet och Miljöpartiet i stället för Centerpartiet. Kanske hade det också sin betydelse att värdet av stiftelsens insatser framstod som allt tydligare. Den socialdemokratiska regeringen ställde nu upp på en viktig premiss för de offentliga forskningsstiftelserna: att de skulle få agera mer oberoende och att deras roll i systemet accepterades. Sylvia Lindgren, riksdagsledamot för socialdemokraterna, konstaterade som ledamot i KK-stiftelsens styrelse att "[v] isst tänker jag på att det är löntagarfondernas medel vi fattar beslut om. Men stiftelsen använder pengarna för att utveckla välfärden, för att driva på, skapa nya nischer, för att utveckla skola och utbildning, inte minst för människor

med funktionshinder och dyslektiker, för människor som verkligen behöver stöd. Det gör att konflikten inte finns längre."¹ Den sammantagna effekten blev att staten inte längre ställde specifika krav på stiftelsens medel för särskilda ändamål.

Regeringen Persson utsåg i början av år 2000 Olof Johansson, tidigare ordförande för Centerpartiet, till ny styrelseordförande. Utnämningen var en konsekvens av Centerpartiets nära samarbete med Socialdemokraterna under senare delen av 90-talet. I övrigt var styrelsen sammansatt av partipolitiker, akademiker, fack- och näringslivsrepresentanter. Det fanns inga rektorer från högskolorna, dock kom Clas Wahlbin, rektor vid Högskolan i Jönköping, in i styrelsen 2004. Regeringen gjorde inga förändringar i stiftelsens styrningsmodell trots att frågan diskuterats. Den forskningspolitiska utredningen Forskning 2000 hade föreslagit att stiftelserna skulle få parlamentariskt sammansatta styrelser, men samtidigt ha beredningsgrupper med högsta vetenskapliga kompetens som ansvarade för finansieringen. Stiftelsen ansåg att utredningen utgått från ett snävt forskar- och högskoleperspektiv och fick stöd av regeringen som fortsatt önskade ha allsidigt sammansatta styrelser. Stiftelserna skulle inte, som forskningsråden, styras av inomvetenskapliga bedömningar.²

ÖKADE FORSKNINGSINSATSER

Vid millennieskiftet växte projektstödet till enskilda forskare kraftigt. Denna stödform hade

Centerpartiets före ordförande
Olof Johansson utsågs till ny
styrelseordförande år 2000.

FOTO: BJÖRN KARLIN/ TT/SVT.

nära på avvecklats några år tidigare, främst beroende på att programmet tillät finansiering av treåriga projekt. Ett individstöd, så kallade meriteringstjänster, sattes igång på de nya universitetens initiativ. Dessutom kom forskningsprofilerna tillbaka. Med undantag för de tidigare redovisade plattformarna verkade stiftelsen därför fortsatt som ett *alternativt forskningsråd* för högskolorna.

Med högskolornas större forskningskapacitet – en effekt av den socialdemokratiska regeringens expansiva forskningspolitik och stiftelsens plattformssatsningar – hade stiftelsen nu bättre möjligheter att fördela större forskningsresurser och bidra till uppbyggnaden av forskningsmiljöer. Stiftelsens anslagspolitik, som precis som tidigare hade höga vetenskapliga krav, inriktades återigen mot enskilda forskare och större forskargrupper snarare än mot lärosätenas ledningar. Stiftelsen beslutade i

utlysningar 2000 och 2003 om finansiering av åtta forskningsprofiler. Genom dessa gav man forskargrupper möjligheter att etablera och konsolidera forskningsmiljöer vid högskolorna som kunde bli lika starka som miljöer vid de etablerade universiteten.

Dessa satsningar var viktiga, både för att markera stiftelsens unika uppdrag i forsknings-systemet och för att förhindra en marginalisering av stiftelsens roll och verksamhet. Staten hade nämligen fortsatt stort inflytande över stiftelsens verksamhet genom expansionen av högskolornas vetenskapsområden och deras rätt att benämnas universitet. De permanenta basresurserna växte och flera högskolor etablerades som forskningsaktörer. Detta gjorde att stiftelsen riskerade att hamna i en perifer position; de basresurser som stiftelsens ursprungligen skulle substituera var ju nu på plats. Återetableringen av profilprogrammet var därför viktig

och fick betydande genomslag då få aktörer vid denna tidpunkt ägnade sig åt större samlade satsningar. Regeringens utrymme för sådana aktiviteter var begränsat och Vetenskapsrådet och Vinnova arbetade huvudsakligen med projektstöd.

Någon intressekamp om finansieringsformer eller anslagsmottagare förekom inte i början av 00-talet. Styrelsen hade övergripande ansvar för besluten, även forskningsfinansieringen i praktiken sköttes av beredningsgruppen, medan framförallt kansliet fokuserade på kunskapsöverföring mellan akademi och näringsliv. Stora resurser utbetalades fortfarande inom stiftelsens Expertkompetensprogram, inklusive upplevelseindustrin. Medan universiteten framförallt erhållit forskningsresurser av stiftelsen via forskarskolor så skedde nu en förändring. Stiftelsen initierade år 2000 ett tioårigt forskningsprogram på drygt 100 miljoner kronor kring lärande och informationsteknologi (LearnIT) vid Göteborgs universitet för att öka tillgång på kompetenta lärare och forskare inom området IT och lärande i högskolan. Vidare initierade KK-stiftelsen tillsammans med fem forskningsstiftelser en satsning på svensk forskning om demenssjukdomar 2004 genom programmet Brain Power vid Karolinska institutet. Dessa program (och de efterföljande samfinansierade satsningarna inom Visualisering och Kroniska inflammationssjukdomar) hade snarast karaktär av strategisk forskningsfinansiering.

INSTITUTEN

Stiftelsens aktieägaravtal med staten om institutet vidarefördes för perioden 2000–2002, efter att nya överenskommelser mellan IRECO och institutet kommit på plats.³ Bolagiseringsprocessen inbegrep förhandlingar med näringslivets intressenter, universitet, högskolor samt andra statliga teknikintressenter om institutssektorn. Processen var både utdragen

och kostsam: vissa av instituten ville inte delta i omstruktureringen eftersom de inte litade på staten som ägare (institutet var stiftelser som anslagsfinansierades av staten); relationen mellan IRECO och NUTEK fungerade inte särskilt väl; staten var majoritetsägare i IRECO medan näringslivet var majoritetsägare i de enskilda instituten.

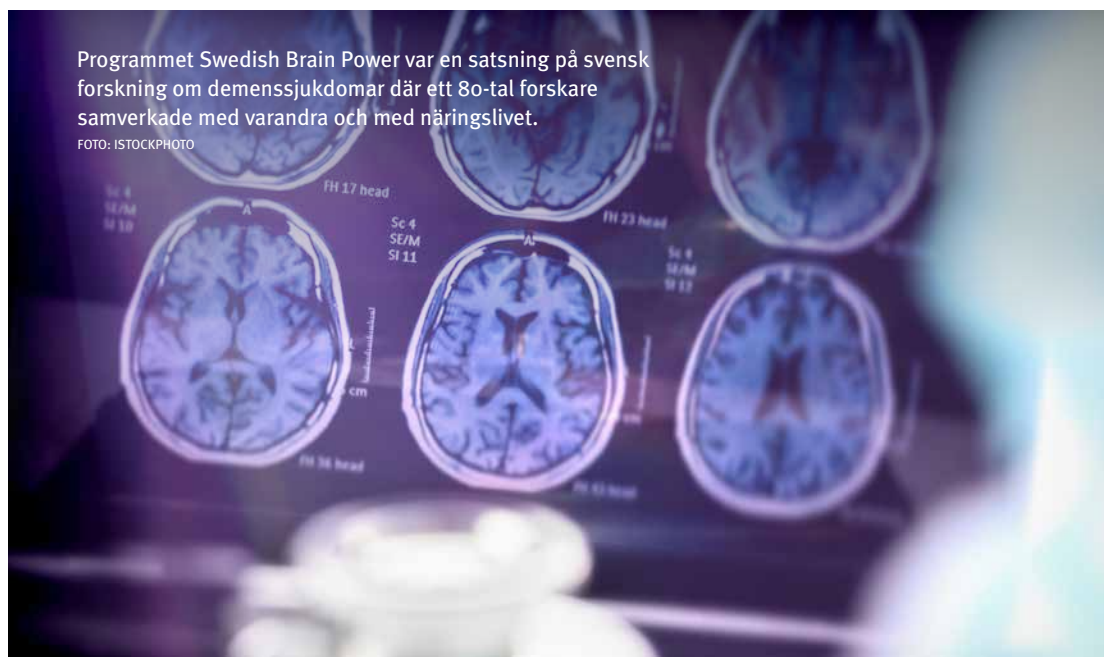
Stiftelsen stödde fortsatt institutens långsiktiga kompetensutveckling genom att tillföra cirka 150 miljoner kronor för IRECO och ytterligare 15 miljoner kronor för administrationen. Nyheten i detta avtal var att kompetensutvecklingen skulle ske i nära samarbete med högskolorna och de nya universiteten. Detta var bland annat en följd av ambitionen om att integrera verksamheterna bättre under de olika ändamålen. Bakgrunden till förändringarna var stiftelsens uppfattning om att bredden och komplexiteten i verksamheten varit för långtgående. Stiftelsen försökte därför konsolidera verksamheten och skapa ändamålsenliga rutiner, att fullfölja och utveckla påbörjad verksamhet snarare än att identifiera ny.

SVERIGE ÄR ETT LÄRANDE LAND

Ansträngningarna resulterade i en ny vision, "Sverige är ett lärande land", som antogs hösten 2000. Till denna kom en ny kommunikationsstrategi, "Uppgradera Sverige", som handlade om både kunskapsspridning och kunskapstillväxt. Styrelsen betonade här vikten av uppföljning och utvärdering och att utveckla metoder för effektiv kunskapsöverföring. Tanken var att stiftelsen tydligare skulle tillvarata effekter av sina program- och projektsatsningar. Stiftelsen fokuserade på att utveckla metoder för att kunskaper och erfarenheter från satsningarna skulle komma till användning, vilka skulle medverka till ett "innovativt klimat i näringsliv och akademi".⁴

Sylvia Lindgren, ledamot i KK-stiftelsens styrelse, slog fast att "[h]uvuduppgiften just nu

Programmet Swedish Brain Power var en satsning på svensk forskning om demenssjukdomar där ett 80-tal forskare samverkade med varandra och med näringslivet.

FOTO: ISTOCKPHOTO

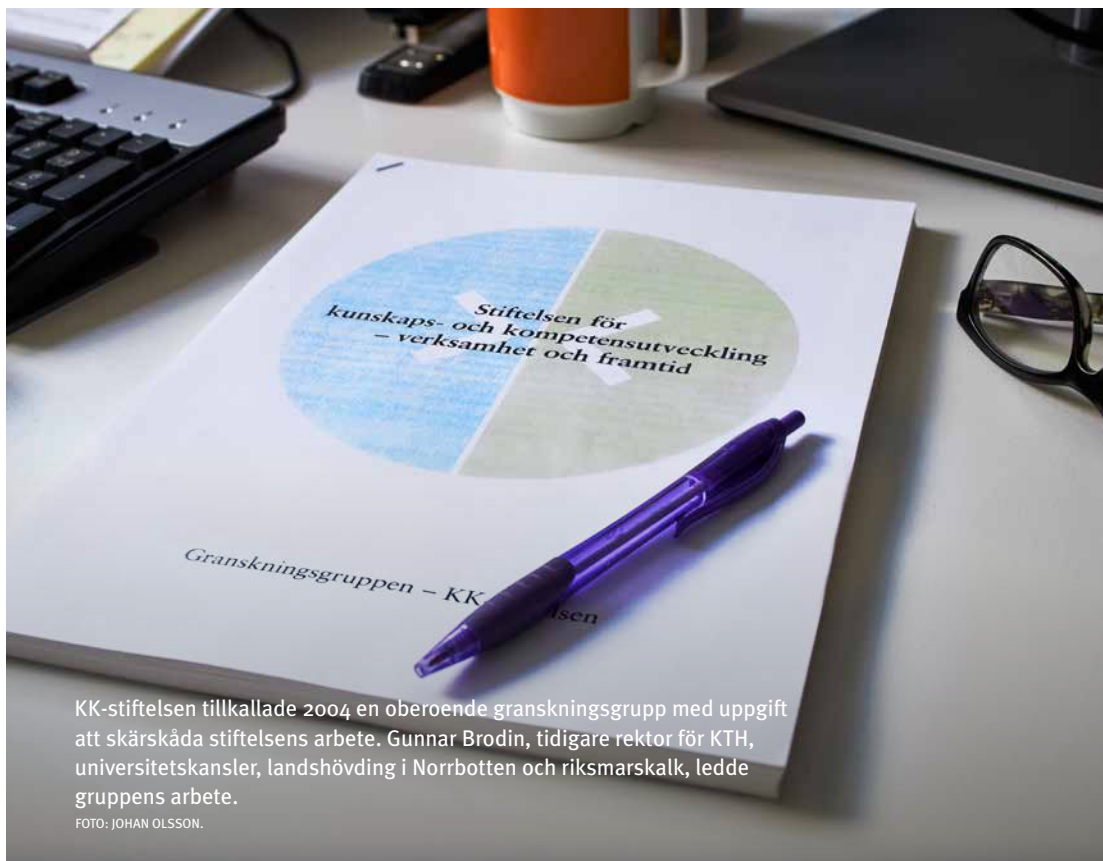
är att föra vidare alla de kunskaper som finns i stiftelsens projekt och få igång verksamhet på andra platser.”⁵ Som en följd växte stiftelsens kansli, i synnerhet kommunikationen: man ville bryta sitt konsultberoende och också behålla den erfarenhet och kompetens som byggts upp i organisationen. ”Informationsverksamheten är oerhört viktig för att nå ut brett och djupt. Vi marknadsför inte egentligen stiftelsen, vi lockar snarare människor att ta till sig kunskap”, konstaterade vd:n Madeleine Caesar.⁶

Stiftelsens kommunikationsarbete hade under denna period perspektiv som gick utöver de traditionella. Inriktningen låg på lärande, utvärdering, återkoppling och dialog. Det handlade om att göra aktörer kända för varandra och bidra till att bygga nätverk, att lära projektägare att kommunicera verksamhet och resultat, att inspirera företag att se nyttan av kvalificerad kunskap, att agera via högskolor och företagen i kommunikationen i stället för att stiftelsen

skulle vara avsändare för budskap i debattartiklar, att stödja organisationer som inte fått ekonomiskt stöd från stiftelsen så att de kunde finna alternativa vägar

Stiftelsens ambition att lära och identifiera kritiska framgångsfaktorer bidrog också till att stiftelsen från och med 2000 medfinansierade verksamheten vid Institutet för studier av utbildning och forskning – SISTER. Det ursprungliga initiativet till att upprätta någon form av fristående analys- och utredningsresurs i kunskapssystemet togs av Riksbanksfonden och dess vd Dan Brändström.⁷ Inom ramen för denna finansiering utarbetades en rad utvärderingar och rapporter som bidrog till fördjupad kunskap om stiftelsens verksamhet.⁸

Trots det omfattande kommunikationsarbetet medförde förändringarna inte några större inbördes omprioriteringar av verksamheten, eftersom styrelsen, med många allmänföreträdare med skiftande bakgrund, var trogen

stadgarnas olika ändamål. Stiftelsens uppdelade organisation och kapital, samt relationer till den mycket varierande kundkretsen gjorde det också svårt att förändra verksamheten. Stiftelsens roller i förhållande till de olika ändamålen och verksamheterna var därför fortsatt växlande.

Det skedde dock en administrativ skärpning. Stiftelsens expansiva och disparata verksamhet hade under lång tid hanterats av ett litet kansli utan egentliga stödfunktioner, med desto fler konsulter. En konsekvens var att ekonomifunktion och ärendehanteringssystem inte hade hängt med. Konsulterna drog också blickarna till sig och väckte undran och förvåning i omvärlden. Deras roll minskades nu betydligt genom en starkare koppling mellan stiftelsens

anslagsbeviljande verksamhet och den egna ekonomifunktionen.

KONTROVERSER MED AKADEMIERNA

Stiftelsen fick hård kritik av akademierna i deras andra granskning.⁹ Även om akademierna hade ambitionen att lämna konstruktiva förslag så avhöll de sig inte för att kritisera stiftelsen för att vara splittrad och otydlig. Stiftelsen ansågs ägna för mycket tid och resurser åt annat än forskning, dessutom till spektakulära marknadsföringsevenemang tillsammans med pengaslukande konsulter och reklambyråer.¹⁰ Mot denna bakgrund föreslog KVA/IVA att stiftelsen skulle koncentrera verksamheten

till finansiering av forskning och forskarutbildning. Detta skulle dock kräva att kansliet förstärkte sin kompetens, med disputerade forskningshandläggare. Med sedvanligt universitetslojala utgångspunkter påpekade akademierna att projekten behövde ha hög vetenskaplig kvalitet och kvalitetssäkras med extern vetenskaplig sakkunniggranskning. Budskapet var att stiftelsen behövde ta finansiellt ansvar för de nya lärosätena – ”KK-stiftelsen är den finansiär som har mest pengar i förhållande till söktrycket.”¹¹ Den vetenskapliga kvaliteten på forskningen borde också prövas i samverkan med etablerade forskningsfinansiärer och forskningsutförare.

Akademierna var även mycket kritiska till stiftelsens verksamhet inom IT-området och satsningarna på upplevelseindustrin. Stiftelsen rekommenderades att avsluta satsningen inom dessa områden eftersom ”denna inte framstår som seriös och knappast kan rymmas inom Stiftelsens stadgar.”¹² I grund och botten accepterade akademierna endast stiftelsens roll som alternativt forskningsråd, inte rollen som entreprenör i kunskapssystemet. Detta kunde stiftelsen inte tåla. Kritiken mot engagemanget i upplevelseindustrin uppfattades som ett hot. Att stiftelsen dessutom var tvungen att finansiera KVA/IVA:s granskning – och inte tilläts kommentera rapporten innan den skickades till regeringen – gjorde det hela ännu värre. Stiftelsen anlidade därför Katarina Olsson, stiftelsejuridisk expert och professor i civilrätt vid Lunds universitet, för ett stiftelserättsligt utlåtande.¹³ Olssons slutsats var att granskningsgruppens åsikter inte gav någon grund för stiftelserättslig kritik.¹⁴

Akademiernas granskning av KK-stiftelsen och övriga forskningsstiftelser ledde till en konflikt om stiftelsernas förnyande uppgifter som gick rakt emot akademiernas universitetslojala och systembevarande roll.¹⁵ Diskussionen om stadgarna handlade i mångt och mycket om huruvida stiftelsens verksamhet skulle avgrän-

sas till forskningsfinansiering. Stiftelsen ansåg att akademierna inte tog hänsyn till att stiftelsen enligt stadgarna hade ett bredare uppdrag än bara forskningsfinansiering. Sammantaget ledde de motstridiga kunskapsintressena till att stiftelsen framförde att granskarna varit oseriösa i sitt arbete. I en debattartikel i Svenska Dagbladet framhöll man att KVA och IVA inte tycks ”förstå oss och agerar utifrån ett strikt akademiskt synsätt som inte är vårt. Vi ska syssla med tillämpad forskning och inte direkt forskning, som granskarna enbart tycks vilja ha.”¹⁶ Konflikten gav, liksom vid tidigare utvärdering, upphov till en dialog mellan parterna om framtida utvärderingars finansiering, syften och genomförande, något som resulterade i att nästkommande granskning genomfördes först 2017.¹⁷ Onekligen en remarkabel effekt av en utvärdering.

YTTERLIGARE EN GRANSKNING

Konflikten kring akademiutvärderingen ledde till att stiftelsen 2004 tillsatte en egen, oberoende granskningsgrupp som skulle belysa stiftelsens verksamhet med utgångspunkt i ”stiftelsens strategiska uppgifter och det mervärde som KK-stiftelsen ger för att främja näringslivets konkurrenskraft” och ge en ”fristående bedömning av verksamheten hittills och ge förslag till strategier för fortsatt verksamhet.”¹⁸ Till gruppens ordförande utsågs Gunnar Brodin, tidigare rektor för KTH, universitetskansler, landshövding i Norrbotten och riksmarskalk.¹⁹ Genom detta agerande kunde stiftelsen både bidra till en förnyelse av verksamheten och markera sin självständighet i förhållande till akademierna.

Granskningsgruppen kritiserade akademier-
nas rekommendation till stiftelsen, särskilt
den del som gick ut på att stödet borde kon-
centreras till forskning och forskarutbildning.
Gruppen lade stor vikt vid excellent forskning
men ansåg också att ett ensidigt stöd till

forskning skulle medföra en obalans i verksamheten som inte var förenlig med stiftelsens stadgeenliga uppdrag som var bredare. I stället föreslog granskningsgruppen att stiftelsen skulle samla verksamheten inom kunskaps- och kompetensutveckling, vilket benämndes det dubbla uppdraget. Detta uppdrag innebar att stiftelsen skulle, som man uttryckte det, "arbeta med kunskaps- och kompetensutveckling vid de nya lärosätena, i ett ömsesidigt samspel mellan akademi och företag. Syftet ska vara att stärka näringslivets konkurrenskraft, med särskild inriktning mot mindre och medelstora företag."²⁰

Gruppen gav generöst med beröm. Stiftelsen hade genom sin finansiering medverkat till att etablera forsknings- och utvecklingsmiljöer som långsiktigt stärker näringslivets konkurrenskraft. Även insatserna att höja kompetensen i näringslivet prisades. Men gruppen ansåg, liksom akademierna, att "verksamheten, särskilt i tidigare skeden, inte varit tillräckligt fokuserad."²¹ Gruppen rekommenderade därför en fokusering av verksamheten.²² Medan stiftelsens kansli uppskattade förslagen, även om de i vissa avseende ansågs ganska långtgående, så fanns det hos styrelsens allmänföreträdare inga ambitioner att koncentrera eller avveckla verksamhet. Gruppens förslag gjorde därför litet avtryck i stiftelsens förnyelsearbete.

SAMPRODUKTION!

I stället inleddes 2005 en organisations- och verksamhetsprocess.²³ LUST-processen (lärande, utveckling, samproduktion och tillväxt) var ett uttryck för kansliets förnyelseambitioner om att etablera en mer proaktiv stiftelse inom de olika områdena, i synnerhet forskningsområdet. Med utgångspunkt i stiftelsens vision "Sverige är ett lärande land" skulle nya mål, strategier, aktiviteter och arbetsformer utvecklas för att göra verksamheten mer fokuserad och styrnings- och uppföljningsbar. Det fanns

en ambition om att öka effektivitet och produktivitet i stiftelsens interna processer och bidra till mer kreativitet och arbetsglädje hos personalen.²⁴

Inom ramen för denna process vidareutvecklade stiftelsen sina önskemål om en tätare aktörsinteraktion. Nu etablerades målet om samproduktion som skulle få stor betydelse i stiftelsen. Målsättningen att aktörerna – främst högskolor och näringsliv – skulle samproducera hade vuxit fram successivt. Roten fanns i samverkansbegreppet som vidareutvecklades via begreppet samfinansiering. Kravet blev en ny förståelse av gemensam "kunskapsproduktion": "För att betona vikten av nära, aktiv samverkan mellan olika aktörer använder vi begreppet 'samproduktion'. Produktion innebär att något nytt skapas, att samarbetet resulterar i något påtagligt och nyttigt för samtliga inblandade."²⁵ Det handlade om att högskolorna och företagen skulle gemensamt producera kunskaps- och kompetensutvecklande insatser för att bidra till ett globalt konkurrenskraftigt Sverige.

Även om stiftelsen inte använde begreppet innovation så fanns en kritik mot den linjära modellens funktionella uppdelning av vem som skulle göra vad när. I stället för att forskaren skulle ta sina resultat till företaget så skulle parterna gemensamt identifiera behov av kunskap och tillsammans ta ansvar för projektgenomförande. Om denna gemensamma kunskapsproduktion fungerade så skulle innovationerna komma. Argumenten för detta slags interaktion var många. Samproduktionen skulle öka forskningens vetenskapliga kvalitet och relevans, dvs bättre svara mot människors, samhällets och näringslivets behov. Den skulle också öka forskningens och resultatens legitimitet och rentav bidra till en demokratisering av kunskapsproduktionen genom större delaktighet och transparens.²⁶

Till målsättningen om samproduktion formulerades en målsättning om *stiftelsens roll som aktör*, att bli ett centrum för kunskaps- och

Företaget Pulp Eye (då Eurocon Analyzer) i Örnsköldsvik är ett exempel på nyttan av samproduktion. Med KK-stiftelsens stöd har man tillsammans med Mittuniversitetets forskare och närliggande Iggesund Tools, väsentligt förbättrat massatillverkningsprocessen.

FOTO: HÅKAN NORDSTRÖM.

kompetensutveckling genom samproduktion, vars verksamhet efterfrågades nationellt och internationellt. Denna vision skulle dock aldrig komma att realiseras. Inte heller kom samproduktion, åtminstone inte inledningsvis, att konkretiseras som bedömningskriterium i stödformerna.²⁷ Stiftelsens etablering av begreppet samproduktion kom till en början därför främst att utgöra en kunskapspolitisk positionering utan konkreta effekter, även om stiftelsen inledde en skärpning av relevanskraven i programmen.

KRAV PÅ EN NY ROLL

Stiftelsens 10-årsjubileum 2004 sammanföll med krav på en ny anslagspolitik och roll för stiftelsen. Bakgrunden var dels övergripande förändringar i forskningssystemet, dels en oplanerad tyngdpunktsförskjutning i verksamheten genom stora öknings i stiftelsens

projektfinansiering. Högscoleledningarna framförde (en nygammal) kritik mot forskningsprojekten eftersom dessa minskade deras inflytande över högskolorna. Rektorerna uttryckte sina vid det här laget gängse önskemål om större och långsiktig finansiering av forskningsmiljöerna baserad på en dialog med högskolorna. I synnerhet efterfrågades en mer fördjupad relation med stiftelsens ledning.

Kanske var man något mer påstridiga från högskolornas sida den här gången. Bakgrunden till rektorernas mobilisering och kraven på en delvis ny inriktning på stiftelsens verksamhet var att högskolornas forskningspolitiska situation väsentligt försämrats. Det gynnsamma läget med årligen ökade resurser och möjligheten att expandera forskningen genom att ansöka och erhålla vetenskapsområde och/eller universitetsstatus upphörde i samband med forskningspropositionen *Forskning för ett bättre liv*.²⁸ Detta berodde bland annat på att Social-

Utbildningsminister Leif Pagrotsky (S) slog 2006 fast att det inte skulle bildas några nya universitet och att högskolornas ansökningar om universitetsstatus därför inte skulle behandlas.

FOTO: FREDRIK SANDBERG/TT/SCANPIX.

demokraternas samarbete med Centerpartiet avslutats men utgick också utifrån bedömningen att högskole- och universitetslandskapet var mycket omfattande med en alltför stor geografisk och storleksmässig spridning på alltför få kraftfulla lärosäten. Intresset hos regeringen för att utveckla högskolorna och de nya universiteten som forskningsaktörer minskade därför.

Våren 2006 konstaterade utbildningsminister Leif Pagrotsky att det inte var aktuellt att bilda några nya universitet: "Dagens system för beslut om att bli universitet eller få examensrättigheter i forskarutbildningen kan innebära att för mycket energi och fokus läggs vid att ta fram ansökningar till regeringen. Vi behöver därför en ny ordning som stärker högskole-systemets utvecklingskraft och forskningens kvalitet. Därför finns det i nuläget inga förutsättningar att behandla de ansökningar som inkommit."²⁹ Senare framförde utbildnings- och forskningsminister Lars Leijonborg samma

sak.³⁰ Denna förändring hade till följd att de nya lärosätena inte längre kunde säkra ytterligare resurser genom att erhålla nya vetenskapsområden eller utnämnas till universitet.

I stället inriktades regeringens forskningspolitik på uppbyggnad av starkare vetenskapliga miljöer i synnerhet vid de breda universiteten och fackuniversiteten, främst inom medicin, teknik och miljö (hållbar utveckling). Utöver detta avsattes medel för forskarutbildning (forskarskolor) och meriteringstjänster (Unga forskare). Finansieringen hanterades främst av Vetenskapsrådet, FAS (Forte), Formas, Vinnova och SSF inom ramen för programmen Linnéstöd, Starka forskningsmiljöer, VINN Excellence Center, VINNVÄXT 1, VINNVÄXT 2, Berzelii Centra och Strategiska Forskningscentra. Av dryga hundralet anslag var det endast Mälardalens högskola av de nya lärosätena som erhöll medel (strategiskt forskningscentra från SSF). Även om högskolorna och de nya

universiteten utvecklats mycket positivt som forskningsaktörer så klarade de inte konkurrensen med universitetens forskningsresurser (volym och bredd i kombination) eller tidigare forskningserfarenhet.³¹

Även om regeringens agerande kan diskuteras så var det nödvändigt att göra något. De nya lärosätenas utveckling hade skett mycket expansivt under kort tid och dessutom något okontrollerat. Den övergripande styrmodellen hängde inte heller ihop. Högskoleverket bedömde ett stort antal ansökningar om vetenskapsområden och universitetsstatus utan att ta hänsyn till resurstilldelningen. Resurserna fördelades via externa finansiärer snarare än i form av fasta forskningsresurser, vilket innebar att staten inte gav högskolorna samma resurser som vid tidigare universitetsetableringar. Högskoleverkets universitetsdominerade beredningsprocess (baserat på vetenskapliga eller akademiska normer) passade också illa ihop med det politiska systemets hänsynstaganden, vilket ledde till en godtycklighet i processen. Flertalet ansökningar blev liggande i flera år i avvaktan på beslut och utfallen upplevdes inte alltid som entydiga.

AVSLUTNING

Alla dessa förändringar sammantagna gav stiftelsen möjlighet att utveckla nya former för forskningsfinansiering. Ambitionen var att öka stiftelsens effektivitet men också att inta en mer *kunskapsentreprenöriell* roll gentemot högskolorna. Förändringarna ledde till en omorientering hos högskolerektorerna. Enligt vd Madeleine Caesar var de "mindre rädda för att prata med oss. Det var mindre politiskt kontroversiellt att börja umgås med KK-stiftelsen. Annars är det husse som föder oss i departementet då. Så där måste man hålla sig väl. Och vill inte departementet prata med KK ska väl inte vi heller visa att vi gör det."³²

Stiftelsen bedömde att de rådsliknande stödformerna – och rollen som *alternativt forsk-*

ningsråd – inte kunde bidra till en önskvärd utveckling av lärosätenas forskningsmiljöer. Man hade dock svårt att genomföra förändringarna, främst för att det inte fanns några givna förebilder och tidigare erfarenhet av denna typ av interaktion mellan finansiär och forskningsutförare. Det fanns också en osäkerhet kring forskningspolitikens inriktning och konsekvenser för stiftelsen och de nya lärosätena. Kansliet kombinerade två vid tidpunkten dominerande arbetsmodeller, dels starka forskningsmiljöer från forskningsråden, dels Vinnovas Nyckelaktörsprogram för en professionalisering av samverkansuppgiften. Den nya stödformen, *KK-miljöer*, tog också lång tid att etablera beroende på att kansliet exkluderade beredningsgruppen från arbetet och att stiftelsens styrelse skulle övertygas.

KK-miljöprogrammet var stiftelsens nya flaggskeppssatsning och utformades som en lösning på lärosätenas mest akuta problem: deras beroende av externfinansiering, svårigheter att utveckla relationer mellan akademi och näringsliv, men framför allt deras svaga styrnings- och prioriteringsförmåga. Genom att komplettera den dominerande relationen mellan stiftelsen och högskolorna (forskare/forskargrupp-beredningsgrupp) med den mellan rektor och stiftelsens ledning skulle dessa brister hanteras. Den proaktiva ansatsen från stiftelsens sida resulterade dock i en stödform som var något oklar till innehåll och form. Hela 1,5 miljarder kronor avsattes till detta program men det var inte uppenbart vad pengarna skulle användas till.

Stiftelsens entreprenörsarbete med KK-miljöerna resulterade i en hybridliknande stödform med en i förhållande till högskolorna ovanligt interaktiv bedömnings- och urvalsprocess. Efter dialog mellan parterna i samtliga de högskolor som anmält intresse för att delta, beslöt styrelsen hösten 2008 att inledningsvis finansiera KK-miljöer vid tre lärosäten: Blekinge Tekniska Högskola, Malmö högskola och Mälardalens högskola.³³

6. ”HÖGSKOLORNAS FORSKNINGSFINANSIÄR” 2009–2019

”Under stiftelsens då nya vd Madelene Sandström, som tillträtt i april 2009, ... koncentrerades verksamheten kring forskningsfinansiering av de nya lärosätena.”

Under det senaste decenniet har det skett väsentliga förändringar i stiftelsens programverksamhet och roll. Den har renodlats och fokuserats på forskningsfinansiering av de nya lärosätena. Portföljen av rådsliknande finansieringsformer har byggts ut samtidigt som en mer proaktiv anslagspolitik inom ramen för programmet KK-miljöer vuxit fram. Utvecklingen sammanföll med en ny styrmodell av stiftelsen där den gamla huvudmannaorganisationen gjorde återkomst.

ÅTERSTÄLLARE AV STYRNINGEN

Frågan om stiftelsens styrning aktualiserades igen i samband med de borgerligas valseger 2006. Efter en del utredningsarbete valde regeringen Reinfeldt att delvis återgå till principerna i de ursprungliga stadgarna. Enligt dessa hade akademierna rätten att nominera ledamöter, men denna gång inkluderades även andra finansiärer och Sverges universitets- och högskoleförbund, SUHF. I propositionen *Ett lyft för forskning och innovation* från 2008 aviserades att styrelseledamöter i stiftelserna inte längre skulle utses av regeringen.¹ Bakgrunden var att regeringen ansåg att stiftelsernas frihet borde öka och att en minskad statlig styrning därför var nödvändig. Regeringen konstaterade också att stiftelserna hade fått en ”viktig roll i

det nationella systemet för forskningsfinansiering” och att det därför var viktigt att forskarsamhället och samhället hade fortsatt insyn i deras verksamhet.²

Stiftelsen hade inga egentliga invändningar mot den tidigare ordningen eftersom medlen kommit till stiftelserna genom beslut i riksdag och regering vilket gav legitimitet.³ Trots vissa invändningar mot förslaget ställde sig stiftelsen i remissvaret huvudsakligen bakom regeringens målsättning att låta stiftelsens styrelse utse ny styrelse. Stiftelsen ansåg dock att regeringen inte tagit hänsyn till vissa inslag i stiftelsens stadgar, till exempel stiftelsens näringslivskoppling. Vidare ansåg stiftelsen att KVA/IVA inte både skulle nominera ledamöter och granska stiftelsens verksamhet.⁴

Återställaren till ett kooptionsförfarande – där två ledamöter utses av regeringen, en av styrelsen och resterande i en nomineringsprocess med KVA, IVA, SUHF, Vetenskapsrådet, FAS (numera Forte), FORMAS och Vinnova – innebär att forskarstyrningen i stiftelsen institutionaliserades som i en akademi snarare än som i ett forskningsråd. Att staten valde att styra stiftelsen genom en huvudmannaorganisation bestående av två akademier och ett högskoleförbund bidrog möjligen till organisationens legitimitet, men också till oklarhet kring vem som skulle ta det samlade ansvaret

för styrelsens sammansättning och kompetens som helhet. Stiftelsen fick här, liksom tidigare, vara aktiv gentemot staten och huvudmannan-organisationen för att säkerställa styrelsens engagemang och kompetens.

Enligt utbildningsminister Tobias Krantz betydde regeringens förslag att de fristående forskningsstiftelserna återupprättades i sin ursprungliga form: "Därmed sätts definitiv punkt för det socialistiska löntagarfondsexperimentet i svensk politik. Och de sista resterna av Carl Thams försök till politisk centralstyrning av forskningen sopas bort. Det är på tiden."⁵ Samtidigt dröjde det inte länge – februari 2010 – förrän regeringen utsåg den tidigare utbildningsministern Per Unckel till ny ordförande för stiftelsen sedan Olof Johansson avböjt omval. Liksom regeringen Bildt prioriterade regeringen Reinfeldt en styrelse hämtad från akademien, men med ett ordförandeskap med stark politisk förankring, då Staffan Burenstam-Linder, nu Per Unckel.⁶

RENODLING AV VERKSAMHETEN

Den förändrade styrmodellen sammanföll med en renodling av stiftelsens verksamhet. Under stiftelsens då nya vd Madelene Sandström, som tillträtt i april 2009, och Unckel som styrelseordförande koncentrerades verksamheten kring forskningsfinansiering av de nya lärosätena. Den nya inriktningen och målsättningarna motiverades bland annat av forskningspolitikens fortsatta inriktning mot vetenskapligt starka miljöer vid universiteten. I forskningspropositionen *Ett lyft för forskning och innovation* prioriterade regeringen Reinfeldt tjugotalet strategiska forskningsområden (SFO),⁷ och i finansierarnas (Vetenskapsrådet, Vinnova, Formas, FAS och Energimyndigheten) utlysningar saknade de nya lärosätena den volym, bredd och högsta vetenskapliga internationella kvalitet som efterfrågades.

Vid stiftelsens dialoger med utbildningsdepartementet deklarerade utbildningsminister

Krantz att regeringen inte hade några ambitioner att utveckla nya forskningsmiljöer vid de nya lärosätena eller att ge dem nya möjligheter att på samma sätt som tidigare göra institutionell karriär. Stiftelsen gjorde därför bedömningen att om de nya lärosätena skulle lyckas etablera sig som forskningsinstitutioner – och bli konkurrenskraftiga i kunskapssystemet – behövde de finansiellt stöd från stiftelsen. Av denna anledning fastställde stiftelsens styrelse att stiftelsen borde ta ett särskilt ansvar för de nya lärosätena.⁸ Ytterligare anledningar att koncentrera aktiviteter och resurser på forskningen var att stiftelsen inte längre skulle ta det myndighetsliknande ansvar för särskilda sektorer som man tidigare gjort.

Madelene Sandström betonade, med starkt stöd av Unckel och övriga i styrelsen, att KK-stiftelsen var en av forskningsstiftelserna, inte en aktör som skulle intressera sig för särskilda områden eller branscher eller fungera som inkubator inom vissa områden: "Vi heter faktiskt forskningsstiftelserna. Vi heter inte skolstiftelsen eller kompetensutveckling i glesbygdstiftelsen eller något sådant. Vi heter forskningsstiftelserna, det heter de andra också, och vi är en av dem."⁹ Bedömningen gick ut på att stiftelsens uppdrag mot de nya lärosätena hade nedprioriterats inom stiftelsen, att uppdraget om forskningsfinansiering bara var en liten del av uppgiften. Sandström ansåg samtidigt att förändringen egentligen inte var en ny strategi för stiftelsen, utan snarare ett klargörande av verksamhetens inriktning i relation till stiftelsens ursprungliga uppdrag.

Denna slutsats var snarlik den KVA och IVA dragit i utvärderingen från 2002, som i korthet gick ut på att omvandla stiftelsen till en renodlad forskningsfinansierare.¹⁰ Birgit Erngren (IVA-ledamot och tidigare generaldirektör på Nutek), argumenterade för att stiftelsen borde satsa på forskningen vid de nya lärosätena och avsluta andra åtaganden, till exempel inom IT: "[m]ånga andra håller på med sådant. KK-stif-

Madelene Sandström, KK-stiftelsens tidigare vd:
”Tillgång till forskning, kompetensförsörjning
och kontinuerlig kompetensutveckling är en
ödesfråga för svenska företag, inte minst för
de som har produktionen lokaliserad utanför
storstadsregionerna, och de utgör merparten
och ryggraden i svensk basindustri”

FOTO: JOHAN OLSSON.

telsen skulle göra klokt i att kolla vad andra gör och försöka hitta en egen nisch.”¹¹

KONSEKVENSER

Denna nya tolkning av stadgarnas ändamål och verksamhetsparagrafer bidrog till att stiftelsen etablerades som högskolornas forskningsfinansierare medan andra roller och verksamheter tonades ned. Det medförde att flera tidigare åtaganden och stödformer avslutades. Det handlade bland annat om Samhälls_entreprenörskap, en planerad insats på totalt 120 miljoner kronor beslutad 2008 för att stödja samhälls_entreprenörer. Även programmet IT i lärarutbildningen avslutades. Denna insats hade startats 2005 med en planerad omsättning på 200 miljoner kronor, varav KK-stiftelsen skulle satsa 100 miljoner kronor. Programmet Drivkrafter för nya näringar – som skulle arbeta med kompe-

tens för regional utveckling baserad på kreativa näringar – avslutades 2010. Inom detta område inledde stiftelsen en dialog med myndigheter (Tillväxtverket, Formas, Jordbruksverket och Vinnova) i förhoppningen att någon annan aktör skulle ta över huvudmannaskapet. Avslutningsvis stängde man ned programmet Utökad samproduktionskompetens, med en ekonomisk planeringsram på totalt 150 miljoner kronor. Skälet som angavs var att stödformen varken uppfyllde stadgarnas krav på medfinansiering eller handlade om uppbyggnad av forskning.

Aktiviteter inom a- och c-ändamålet som inte avvecklades kom i högre grad att integreras i stiftelsens programsatsningar gentemot högskolorna och de nya universiteten. Denna verksamhet kom härigenom att formas inom en roll som *alternativt forskningsråd*. Kompetensförsörjning av näringslivet de första tio åren hade främst givit stöd till de äldre universiteten

och forskningsinstituten, men nu var dessa i praktiken inte längre destinatärer. I stället valde stiftelsen att använda den kompetens som byggts upp hos de nya lärosätena och kompletterade med universiteten i de fall det bedömdes som ändamålsenligt.

När forskarskolorna återetablerades som en stödform 2010 inriktades programmet därför uteslutande mot de nya lärosätena. Förändringen möjliggjordes av att flera lärosäten nu hade fått examenstillstånd på doktorsnivå inom specifika områden. I utlysningen 2010 fick målbilden i programmet en mer akademisk inriktning, där uppbyggnaden av lärosätenas forskningsmiljöer lyftes fram i stället för näringslivets kompetensutveckling. Förändringen medförde bland annat att doktoranderna inte längre behövde vara anställda i företagen (även om detta var det vanligaste). Från och med 2013 införde stiftelsen också möjligheten till tilläggsfinansiering för förlängning av forskarskolor genom antagning av nya doktorander.

I samband med stiftelsens renodling som högskolornas finansiär kopplades inte längre expertkompetensprogrammet (som syftar att ta fram avancerade utbildningar för näringslivets behov inom särskilda områden) till konsortier med samverkan mellan traditionella universitet, nya lärosäten och institut eftersom de nya universiteten och högskolorna hade en hög forskningskompetens inom en rad områden. Utgångspunkten var nu också att kompetensförsörjningen skulle riktas till alla företag, inte endast små och medelstora, och endast finansiering av utbildningar på avancerad nivå inom ett ämne (från termin tre) godkändes. Ytterligare en förändring var att stiftelsen skulle ha en mindre aktiv utredande och uppföljande roll. De nya lärosätena och näringslivet skulle själva göra behovsinventering och prioritering i ansökningarna, och de beviljade konsortierna hade inte längre ett tydligt nationellt uppdrag.

I KK-stiftelsens verksamhetsplan från 2009 konstaterades att "Allt fler i samhället använder

informationsteknikens möjligheter, vilket leder till att stiftelsens insatser ser annorlunda ut än vad de gjorde för tio år sedan. IT förändrar till stora delar lärandet genom att kunskap är direkt nåbar då den behövs, samtidigt som högre krav ställs på att kunna tillgodogöra sig och omsätta denna kunskap, dvs kompetens. IT kommer därför in som en integrerad del i flera av våra satsningar[.]”¹² Stiftelsens avslutande satsningar inom IT-området koncentrerades inom forskning i stället för skolområdet med de nya lärosätena och industriforskningsinstitut som målgrupp. Inom ramen för programmet Starka distribuerade forskningsmiljöer (SIDUS) beviljades 2013 och 2014 cirka 180 miljoner kronor till sex forskningsmiljöer inom IT-området.¹³

En liknande inriktning hade stiftelsens avslutande satsningar i institutssektorn. I samband med att stiftelsen vid årsskiftet 2006/2007 avslutade ägandet i IRECO – med utgångspunkten att instituten efter omstruktureringen behövde en ägare som hade större och mer långsiktiga finansiella resurser för instituten – så finansierade man tillsammans med Vinnova och Stiftelsen för strategisk forskning sju institutsbaserade centra i programmet Institute Excellence Centers (IEC). Målsättningen var att forskningsinstituten i samarbete med akademi och näringsliv inom vissa områden skulle bli internationellt ledande miljöer för forskning, utveckling och innovation. För dessa insatser använde stiftelsen medel från ändamålet KUB i stället för FI. Stiftelsen bedömde senare, utifrån en tolkning av stadgarna, att man fullgjort sitt uppdrag inom dessa områden och verksamheterna avslutades därför i december 2016.

KK-MILJÖER 2.0

Den inledande satsningen på KK-miljöer hade föregåtts av många dialoger med högskoleledningarna, styrelsen och externa experter och avsikten var att utforma satsningen inlednings-

vis tillsammans med de tre utvalda lärosätena. Programmet var dock komplext att hantera för stiftelsen och framförallt för de tre högskolorna, bland annat beroende på flerfaldiga målsättningar. Varken stiftelsen eller lärosätena hade heller någon tidigare erfarenhet av denna typ av interaktion mellan finansiär och forskningsutförare.¹⁴ Följden blev att stiftelsen avslutade projekten 2011.

För att nå upp till planerade finansieringsvolymerna – stiftelsen hade under 2010–2011 tagit initiativ till nya planeringsmål om att årligen bevilja 400 miljoner kronor¹⁵ – återgick man därför ännu en gång till de stödformer som nyligen kritiserats internt: forskningsprojekten och forskningsprofilerna. Hittills hade stiftelsen finansierat elva forskningsprofiler. Nu planerades ytterligare åtta stycken för utlysningssperioden 2010–2012. Dessutom inrättade stiftelsen utanför verksamhetsplanen för 2010 programmet Forskningsprofil+, en möjlighet till tilläggsfinansiering på 70 miljoner kronor för de sju lärosäten som år 2000 och 2003 hade beviljats forskningsprofiler. Dessa åtgärder var sannolikt också nödvändiga för att KK-stiftelsen skulle undvika en finansiellt marginaliserad position i kunskapssystemet. Det statliga åtagandet (FoU-medlen) fördubblades under 00-talet, från knappt 18 miljarder till drygt 33 miljarder.¹⁶

I stiftelsens återetablering av programmet KK-miljöer 2011 valdes en mer pragmatisk linje – med fokus på integrerade forsknings- och utbildningsmiljöer snarare än profilerade lärosäten – men motivet för programmet var fortsatt bristen på huvudmannaskap och koordinering i kunskapssystemet och inom lärosätena. Därigenom kunde man undvika problematiken med de stigande förväntningarnas missnöje som uppstod i programmets början.¹⁷

Tre KK-miljöer beviljades 2011: Högskolan i Skövde, Högskolan i Halmstad och Mittuniversitetet, och ytterligare två under 2016 (Jönköping University) och 2017 (Högskolan Väst).

Till skillnad från tidigare hanterades urvalet i en kvalificeringsprocess för det enskilda lärosätet, inte i konkurrens.¹⁸ Stiftelsen pekade i programmet på stiftelsens samtliga stödformer som kunde användas för att etablera kompletta miljöer. Följaktligen användes inte begreppet ”ansökningar” utan ”insatser” och resursfrågan tonades ned. Högskolans krav på medel hanterades i stället i samband med högskolornas årliga verksamhetsplaner.

Liksom i den första omgången KK-miljöer önskade stiftelsen utveckla lärosätenas egen förmåga till kvalitetssäkring och ville även delegera kvalitetssäkringen (såväl vetenskaplig kvalitet som relevans) av enskilda projekt till högskolan. En internationell värdering av forskningen och samproduktionen vid Högskolan i Halmstad, Högskolan Skövde och Mittuniversitetet (ARC13 – Assessment of Research and Coproduction vid de tre högskolorna) utgjorde basen för KK-miljöernas egna planer och ambitioner.

Programmet KK-miljöer var en metod för att omsätta stiftelsens forskningspolitiska agenda i praktiken. Det behövdes i stiftelsens ambitioner att skapa en roll och position för de nya lärosätena i kunskapssystemet efter att deras karriärvägar mot universitetsstatus stängts. Programmet var en modell för att utveckla ett lärosäte där de etablerade universiteten inte var enda förebilden. Sätillvida handlade programmet KK-miljöer om att förändra de nya lärosätenas syn på sig själva. Stiftelsen både bekostade och främjade här en del av sektorn där programmet KK-miljöer kompletterade och kombinerade den alternativa forskningsrådmodellen med en mer proaktiv roll.

FLER RÅDSLIGNANDE STÖDFORMER

Renodlingen av verksamheten medförde viss avveckling men också att nya stödformer tillfördes under 2010-talet. Stiftelsen och lärosätets ledningarna bedömde att det behövdes alter-

nativ till det populära projektstödet som vuxit i omfattning. Yngre forskare erbjöds därför från och med 2011 stödformen Prospekt medan de etablerade forskarna från och med 2015 hänvisades till programmet Synergi – en mer krävande stödform, där sökanden ska formulera en kärnfråga som besvaras i olika delprojekt. Programmet Prospekt startade med utgångspunkten att avlasta utlysningarna i programmet forskningsprojekt genom att erbjuda yngre forskare ett alternativ och därigenom undvika risken att behöva finansiera samma forskare och forskningsmiljöer år efter år. Syftet var att skapa förutsättningar för nydisputerade att

bedriva forskningsprojekt tillsammans med företag.

Stiftelsen lanserade under 2011 stöd inom strategiska rekryteringar: rekrytering av postdoktor, forskarassistent/biträdande lektor, samt professor. Bakgrunden till satsningen var att stiftelsen identifierat ett behov av meriteringstjänster efter doktorsexamen, vilket också hade resulterat i insatser på så kallade mellantjänster 2004 och 2008.¹⁹

Därutöver beslutade stiftelsen 2013 om ytterligare ett stöd inom forskarutbildning: professionell licentiat. Programmet organiserades, liksom forskarskolorna, i form av en

Mittuniversitetet, här representerat av Campus Sundsvall, var ett av de lärosäten som fick en KK-miljö beviljad 2011.

FOTO: SANDRA PETTERSSON/MITTUNIVERSITETET.

tvåårig skola med tio till sexton licentiander. Stödformen var resultatet av ett utvecklingsarbete utfört av KK-stiftelsen och KTH. Syftet var tvådelat: dels att ge lärosätena möjlighet att utveckla och stärka den forskarutbildning som bedrevs i samverkan med näringslivet, dels att erbjuda specialister fördjupning inom ett kunskapsområde inom ramen för en tvåårig forskarutbildning.

Dessutom infördes cykliskt återkommande utlysningar i de olika programmen. Stiftelsen förfinade och marknadsförde sitt erbjudande till högskolorna och de nya universiteten i syfte att öka deras mottagningskapacitet och i förlängningen kunna öka stiftelsens kapitalanvändning. Förändringarna medförde att stiftelsen förvandlade sig till en forskningsfinansierare av mer klassiskt snitt, men kombinerade en traditionell konkurrensinriktad forskningsrådsmodell med dialoger med forskare och högskoleledningar. Den breddade portföljen av stödformer innebar också att stiftelsen kunde finansiera mer verksamhet inom b-ändamålet än tidigare. Trots detta så utgjorde de traditionella stödformerna forskningsprojekt, forskningsprofiler (och profil+) samt forskarskolor fortfarande den största delen, både finansiellt och strategiskt.

KRAV PÅ AKTÖRSINTERAKTION

Under stiftelsens första år reducerades kraven på aktörsinteraktionen. Stiftelsen antog att forskningens nytta eller relevans säkrades genom kravet på medfinansiering från näringslivet. Det skulle dock helst inte vara rena pengar från företagen (näringslivets intresse för detta var också begränsat), eftersom det ansågs som passivt finansiellt deltagande. I stället föredrog stiftelsen finansiering in-kind. Stiftelsens bedömning och uppföljning av näringslivets medverkan koncentrerades därför på företagens finansiella åtaganden. Först 2005 skulle stiftelsen ifrågasätta likhetstecknet

mellan näringslivsrelevans eller nytta och medfinansiering, och på allvar börja diskutera hur interaktionen mellan högskola/universitet och företag skulle utformas och vilka tillhörande krav som skulle ställas.

I samband med omläggningen av strategin och omvandlingen till finansierare av de nya lärosätena inledde stiftelsen omkring 2010 ett mer systematiskt arbete med att integrera begreppet samproduktion i stödformernas bedömningskriterier. Stiftelsen ställde tydligare krav på förväntade resultat. Effekter skulle redovisas tydligt och nyttan för näringslivet skulle vara väl dokumenterad. Detta sände en tydlig signal till högskolorna om att stiftelsen förväntade sig en ökad interaktion i projekten.

Kravet på företagens (in-kind) finansiering av forskningsmiljöerna förändrades därför från en huvudsakligen kameral fråga till en kvalitativ för stiftelsen såväl som högskolorna. De ökade kraven på interaktion påverkade dock inte stiftelsens övergripande roll som finansierare gentemot lärosätena. Stiftelsen valde fortsatt att agera via lärosätena och inte via företagen, "för att kansliet inte ska bli en betungande spindel i nätet vilket bara skulle reducera interaktionen mellan näringslivet och akademien."²⁰

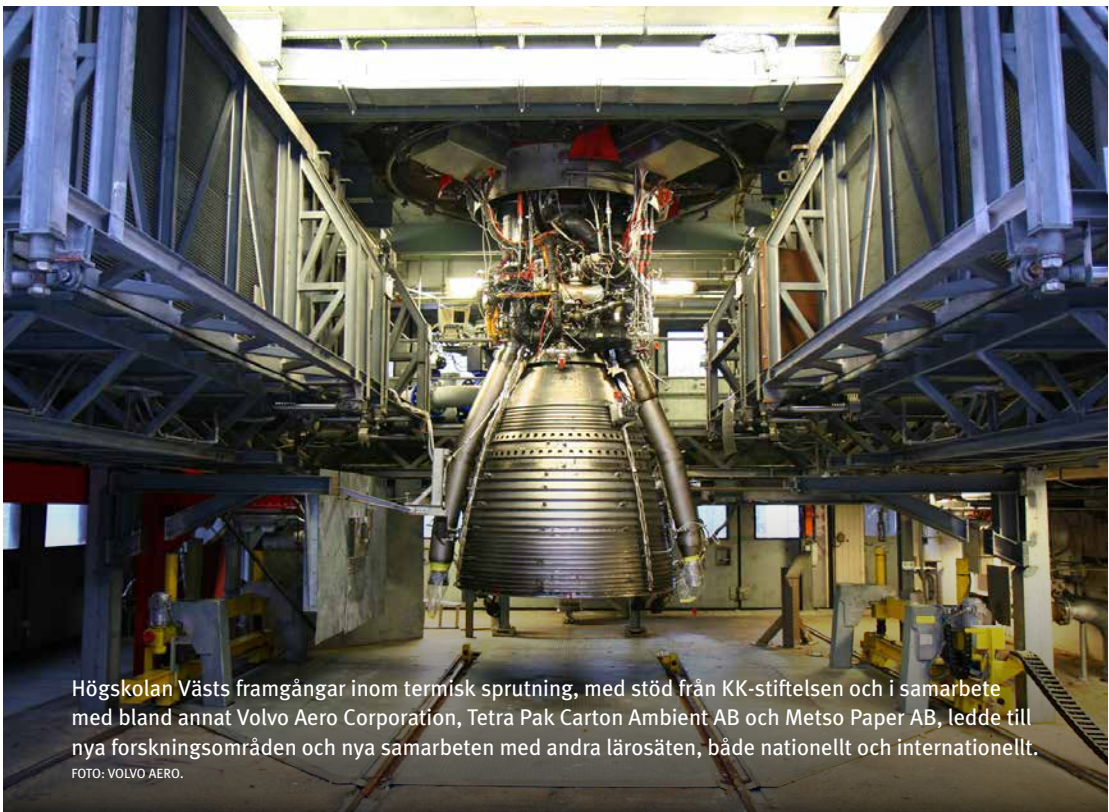
ÖKAD SYNLIGHET I DEBATT OCH POLITIK

Ännu en konsekvens av stiftelsens etablering som "högskolornas forskningsfinansierare" blev att stiftelsens breda kommunikationsaktiviteter – med fokus på lärande och dialog – inom de olika ändamålen avslutades. Kommunikationsenheten avvecklades samtidigt som kansliet, genom kommunikationschefen Ulf Hall, inledde ett kommunikationsarbete som främst byggde på "lobbying och deltagande i policydebatten".²¹ Detta arbete riktades främst mot politiker, företrädare för intresseorganisationer och regionala aktörer i kunskapssystemet.²² Förändringen byggde bland annat på en analys

av det kommunikativa arbetet som inkluderade en intressentundersökning av hur stiftelsens målgrupp (politiker, rektorer, forskare, myndigheter etc) i kunskapssystemet uppfattade stiftelsen.

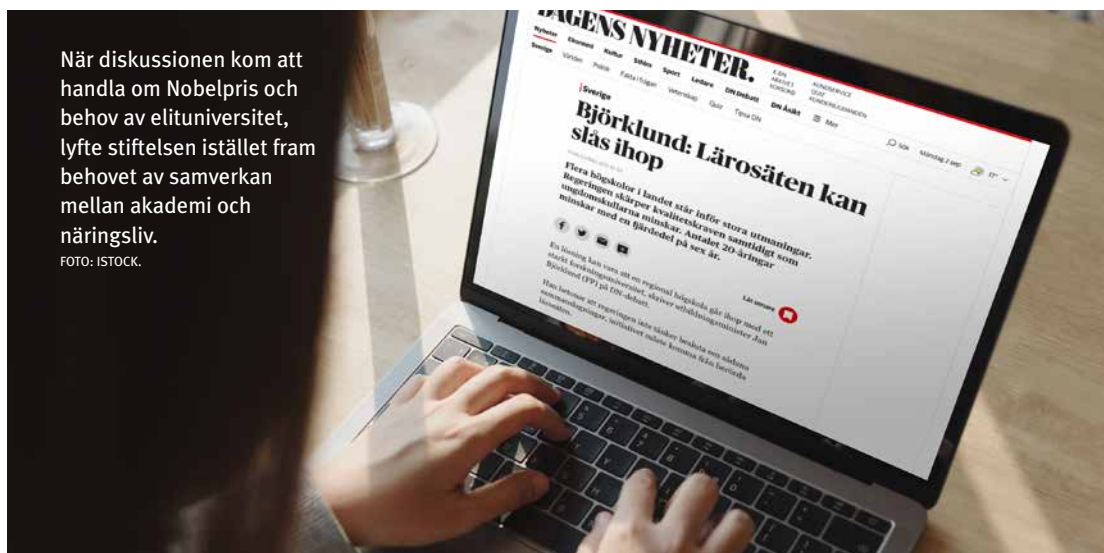
Undersökningen visade att aktörerna hade en spridd uppfattning om stiftelsen. Dessutom gjorde stiftelsen bedömningen att dess kommunikation varit frikopplad från den anslagsbeviljande verksamheten. Mot denna bakgrund förflyttades kommunikationsarbetet till ett "public affairs-arbete." Det handlade om att styra om från taktisk till strategisk kommunikation för att därigenom ge stiftelsen en tydligare roll och större genomslag i debatten. Denna förändring av verksamheten var bakgrunden till att kommunikationsavdelningen kraftigt reducerades.

Stiftelsens aktiviteter på den nationella arenan handlade främst om att driva frågor kring gemensam kunskapsproduktion, kompetensutveckling för näringslivet och att förespråka de nya lärosätena i kunskapssystemet. I debatten lyfte stiftelsen fram behovet av mer samproduktion, kompetensförsörjning av näringslivet samt de nya lärosätenas betydelse och finansieringsbehov. Stiftelsen ansåg att den svenska forskningsdebatten främst handlade om forskningens frihet, fördelningen av regeringens strategiska forskningsansattningar samt kriterier för fördelning av forskningsresurser. Debatten uppfattades ha ett akademiskt fokus, inte ett bredare forsknings- och näringspolitiskt om samhällets och näringslivets utveckling. Dessutom hade lärosätena ett starkt fokus på studentrekrytering och det fördes en diskussion om

Högskolan Västs framgångar inom termisk sprutning, med stöd från KK-stiftelsen och i samarbete med bland annat Volvo Aero Corporation, Tetra Pak Carton Ambient AB och Metso Paper AB, ledde till nya forskningsområden och nya samarbeten med andra lärosäten, både nationellt och internationellt.

FOTO: VOLVO AERO.

När diskussionen kom att handla om Nobelpris och behov av elituniversitet, lyfte stiftelsen istället fram behovet av samverkan mellan akademi och näringsliv.

FOTO: ISTOCK.

behovet av konsolidering av forskningsutförare i systemet. Här kan nämnas forskningsminister Jan Björklunds debattartikel "Högskolor behöver slås ihop med de starka universiteten", publicerad i Dagens Nyheter 2011-10-24, en tanke som förstås hade stor och potentiellt problematisk betydelse för KK-stiftelsen.

Stiftelsen saknade därför ett forskningspolitiskt perspektiv i debatten som inkluderade de nya lärosätena och som lyfte fram behovet av en gemensam kunskapsproduktion – samproduktion – för näringslivets och samhällets utveckling. Mot denna bakgrund ifrågasatte man den forskningspolitiska ambitionen och att diskussionen kommit att handla om Nobelpris och behovet av elituniversitet. I stället lyfte stiftelsen själv fram behovet av samverkan mellan akademi och näringsliv, särskilt samproducerad forskning, med målsättningen att ge tillväxt snarare än vetenskaplig excellens.²³

Med utgångspunkt i den nya kommunikationsstrategin fokuserades arbetet på en begränsad målgrupp, främst på den politiska nivån (riksdag och regering men också regionala och kommunala politiker), med för dem relevanta

budskap. Huvudbudskapet var att Sveriges tillväxt är summan av tillväxten i hela landet. Ju fler regioner Sverige har med stark och expansiv ekonomi, desto bättre. Argumentationslinjen var att merparten och ryggraden i svensk basindustri har produktionen lokaliserad utanför storstadsregionerna. Det är därför centralt för företagen och regionerna att ha tillgång till forskning, kompetensförsörjning och kompetensutveckling. Närhet till duktiga forskare och starka forskningsmiljöer, till exempel genom forskarskolor som har anställda i företag, lyftes fram som centralt för industrin. Likaså betonades att en gemensam kunskapsproduktion ger tydlig nytta för både akademi och näringsliv. Senare har stiftelsen lyft fram behovet av kompletta miljöer vid lärosätena, dvs miljöer med utbildning, forskning och kompetensutveckling samt starka kopplingar mellan dem och industrin.

I samband med att Astra Zeneca avvecklade sin enhet för forskning och utveckling i Södertälje passade stiftelsen på att dels kritisera den svenska forskningspolitiken (för lite fokus på samarbete mellan akademi och näringsliv),

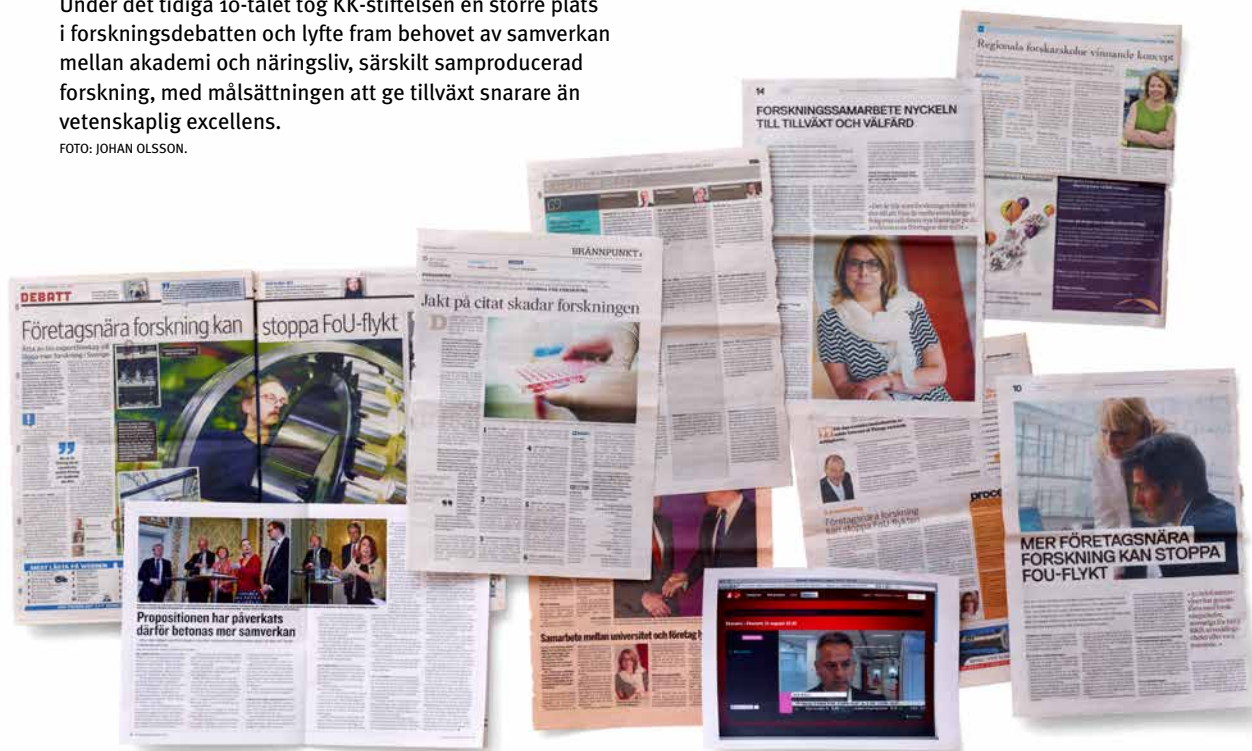
dels lyfta fram att Sverige har bra forsknings-samarbeten på mindre orter som Västerås och Karlstad.²⁴ I en artikel i Dagens Nyheter lyfte man sin rapport Näringslivet om forskningsklimatet, som man tagit fram tillsammans med Mälardalens högskola. Här pekades på att tillgången på forskning och kompetensutveckling är en ödesfråga för företagen. En stor del av forskningscheferna i de 50 största exportbolagen (74 procent) varnade för "brain drain", dvs att spetskompetens flyttar utomlands. Nio av tio företag tyckte att samarbetet mellan företag och högskolor/universitet borde öka.²⁵

Vid lanseringen av rapporten konstaterade vd Madelene Sandström att "[t]illgång till forskning, kompetensförsörjning och kontinuerlig

kompetensutveckling är en ödesfråga för svenska företag, inte minst för dem som har produktionen lokaliserad utanför storstadsregionerna, och de utgör merparten och ryggraden i svensk basindustri".²⁶ Forskarskolan Innofactory vid Mälardalens högskola, finansierad av stiftelsen och en rad tillverkningsföretag – bland annat Volvo Construction Equipment (Volvo CE), ABB, Scania, Bombardier, Volvo Powertrain – lyftes fram som exempel på insatser som minskar risken för FoU-neddragningar. Karin Röding, rektor vid Mälardalens högskola, ansåg att sådana "forskningssamarbeten stärker såväl högskolans forskning som företagets globala konkurrenskraft. Sverige som helhet skulle ha nytta av fler sådana gemensamma satsningar,

Under det tidiga 10-talet tog KK-stiftelsen en större plats i forskningsdebatten och lyfte fram behovet av samverkan mellan akademi och näringsliv, särskilt samproducerad forskning, med målsättningen att ge tillväxt snarare än vetenskaplig excellens.

FOTO: JOHAN OLSSON.

men problematiken ligger i att de lärosäten som vill ta en sådan här roll inte premieras för det. Vi måste komma bort från dagens destruktiva diskussion som polariserar forskningen. Grundforskning är extremt viktigt, men för den delen får inte den behovsmotiverade forskningen uteslutas. Ska Sverige lyckas som land krävs båda delarna.”²⁷

Stiftelsens forskningspolitiska fotarbete skedde även inom ramen för Agenda för forskning och Utsiktsplats forskning som drivits av IVA.²⁸ Stiftelsen betraktade projekten som plattformar för att synliggöra de nya lärosätenas roll och verksamhet för akademierna, finansierarna och utbildningsdepartementet. På den politiska nivån medverkade stiftelsen dels till att arrangera möten som sammanförde riksdagsledamöter, kommun- och näringslivsrepresentanter med representanter från nya lärosäten. För att bättre kunna kommunicera de nya lärosätenas framgångar och betydelse samarbetade stiftelsen även med flera högskolor och författade gemensamma debattartiklar.

De forskningspolitiska aktiviteterna handlade om stiftelsens försök att dirigera de nya lärosätena men också att företräda dem i den forskningspolitiska debatten och propagera för mer statliga resurser och nyttiggörande av forskning främst genom samproduktion. Med utgångspunkt i ett forskningspolitiskt perspektiv, som byggde på egna utvärderingar, undersökningar och beräkningar, bland annat av regional utveckling,²⁹ kombinerat med den nya kommunikationsstrategin bidrog stiftelsen till att höja de nya lärosätenas status i ett forskningspolitiskt känsligt läge.

AVSLUTNING

Stiftelsen utvecklade sina forskningspolitiska aktiviteter inom ramen för programmet KK-miljöer och marknadsföringen av de nya lärosätena. Samtidigt var alltså koordineringen i förhållande till övriga finansierare och den till

politiska nivån mer begränsad än tidigare, delvis beroende på det ökade inslaget av tematiska eller områdesinriktade satsningar i kunskaps-systemet. Stiftelsens övergripande utveckling korresponderade därmed inte med de möjligheter som uppstod inom ramen för 2010-talets forskningspolitiska inriktning, där betoningen låg på excellens och resurskoncentration vid universiteten. Visserligen fanns också målsättningen om sammanhållna kunskapsmiljöer, som passade KK-stiftelsen bättre, liksom en betoning av att finansierare och forskningsutförare skulle samverka med näringslivet för lösningar av olika typer av samhällsproblem.

Denna framväxande politik, med fokus på samverkan och innovation, har tagen som helhet medfört stora satsningar på strategiska forskningsområden och innovationsområden,³⁰ vilka förstärktes i 2016 års forskningspolitiska proposition *Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft*.³¹ Politiken har inneburit en förstärkning av de strategiska innovationsområdena, som kopplas till regeringens samverkansprogram för forskning och innovation. Mycket av detta låg utom räckhåll för högskolorna och de nya universiteten. Å andra sidan underlättade stiftelsens programformer för de nya lärosätena att utveckla forskning inom områden som gav dem förutsättningar att ingå i dessa större miljöer eller utveckla kompletterande samarbeten med företagsgrupperingar.

Det gick dock inte att komma ifrån att statens – och övriga finansierares – prioriteringar ånyo bättre passade de äldre universiteten med deras bredare grundforskningsorienterade forskningsmiljöer och större basfinansiering. Stiftelsen valde därför att fortsatt koncentrera finansieringen till högskolorna och de nya universiteten och utveckla stödformer inom forskarutbildning, forskning och kompetensförsörjning för näringslivet, tillsammans med programmet KK-miljöer. Stiftelsen kombinerade här den tidigare rollen som *alternativt*

forskningsråd med en mer *entreprenöriell* roll där stiftelsen samtidigt delvis tog ett myndighetsansvar för en del av sektorn. I stiftelsens inspel till regeringens forskningspolitiska proposition 2016 lyftes tre huvudsakliga områden fram: kompletta miljöer, kompetensutveckling och eStrategi. Samtliga riktades mot de nya lärosätena. I eStrategin lyftes nätbaserad utbildning för internationell positionering (programmet NU) och e-lärande för att möjliggöra flexibla studieformer inom programmet Expertkompetens.

En konsekvens av stiftelsens position – proaktiv i kraven och finansieringsambition gentemot de nya lärosätena men med en rådsliknande anslagspolitik – var en låg delaktighet i samverkansplattformarna, de strategiska programmen och i de nationella samverkansprogrammets näringspolitiska inriktning. Sam-

tidigt kunde ju politikens inriktning uppfattas som ett indirekt erkännande av stiftelsens idéer om vikten av en gemensam kunskapsproduktion mellan akademi och näringsliv och behovet av kompletta miljöer vid Sveriges universitet och högskolor.

Genom att etablera sig som "högskolornas forskningsfinansiär" kom stiftelsen att bli en tydligare systemaktör. Stiftelsen agerade tydligare som marknadsförare av de nya lärosätena och uppmanade dem att "inte förminska sina styrkor och att de faktiskt håller hög nivå, utan tvärtom vara stolta över vad de har åstadkommit."³² Samtidigt bidrog förändringen till viss osäkerhet kring stiftelsens relationer till andra finansiärer och forskningsutförare i kunskaps-systemet³³ och till att stiftelsens egen framgång som finansiär blev beroende av de nya lärosätenas utveckling.

7. KAPITALFÖRVALTNING

”Stiftelsens övergripande mål med kapitalförvaltningen har under hela stiftelsens livstid varit att säkerställa att beslutade och planerade utbetalningar kan genomföras.”

Kapitalförvaltningen är en kärnverksamhet i en forskningsfinansierande stiftelse. Den sätter ramarna för inriktningen och avgör med vilken långsiktighet aktiviteter och utbetalningar kan genomföras. En välskött kapitalförvaltning som får stiftelsekapitalet att växa är en absolut förutsättning för stiftelsens arbete. KK-stiftelsens kapitalförvaltning de första tjugofem åren har, i varje tänkbar jämförelse, varit mycket framgångsrik.¹ Men varför har kapitalförvaltningen åstadkommit så goda resultat? Och hur har förvaltningen av kapitalet och den anslagsbeviljade verksamheten utvecklats och växelverkat över tid? Dessa frågor ska behandlas i detta kapitel.

STOR HANDLINGSFRIHET

KK-stiftelsens ursprungliga kapital uppgick till knappt 3,6 miljarder kronor; mycket pengar i förhållande till ändamåls- och verksamhetsparagraferna i stadgarna. Det berodde på att löntagarfondsmedlen hastigt skiftats ut, och en egentlig analys av relationen mellan ändamål och monetära resurser gjordes aldrig. Stiftelsen fick av stiftaren, staten, stor frihet att hantera beloppet. Stadgarna satte styrelsen att förvalta kapitalet på ett ”betryggande sätt, så att riskerna begränsas och möjligheterna till god avkastning tillvaratas.”² Därutöver krävdes endast att det skulle vara enkelt att identifiera stiftelsens kapital och avkastning för respektive ändamål.³ I propositionen erinrade regeringen om att

motsvarande arrangemang redan tillämpades av Riksbankens Jubileumsfond, en annan forskningsfinansiär som inrättats av staten.

I övrigt kunde styrelsen själv besluta om kapitalförvaltningens organisering och strategi. Det fanns därför en större handlingsfrihet inom just kapitalförvaltningen än för övriga verksamheter. Stiftelsen behövde inte heller utstå några granskningar från KVA/IVA vad gällde just kapitalförvaltningen; den var undantagen. Krav på revision och redovisning av stiftelsens av ekonomi och verksamhet fanns dock.⁴ Bland annat krävdes att stiftelsen överlämnade årsredovisning och revisionsberättelse till regeringen, KVA, IVA och Industriförbundet. Med tanke på att styrelseledamöterna hade individuellt och personligt ansvar för kapitalförvaltningen och övrig verksamhet var det anmärkningsvärt att styrelsen saknade formell finansiell kompetens. Det gällde samtliga löntagarstiftelser. När stiftaren utsåg styrelserna fokuserade man i stället på att säkerställa kompetensen i förhållande till ändamålen.⁵

FÖRDELNING OCH UPPRÄKNING AV KAPITALET

Styrelsen valde att fördela stiftelsekapitalet i fyra delportföljer som vardera korresponderade med stadgarnas fyra verksamhetsparagrafer: forskning vid nya universitet och högskolor (kortnamn: HÖG), kunskapsutbyte näringsliv, högskola och

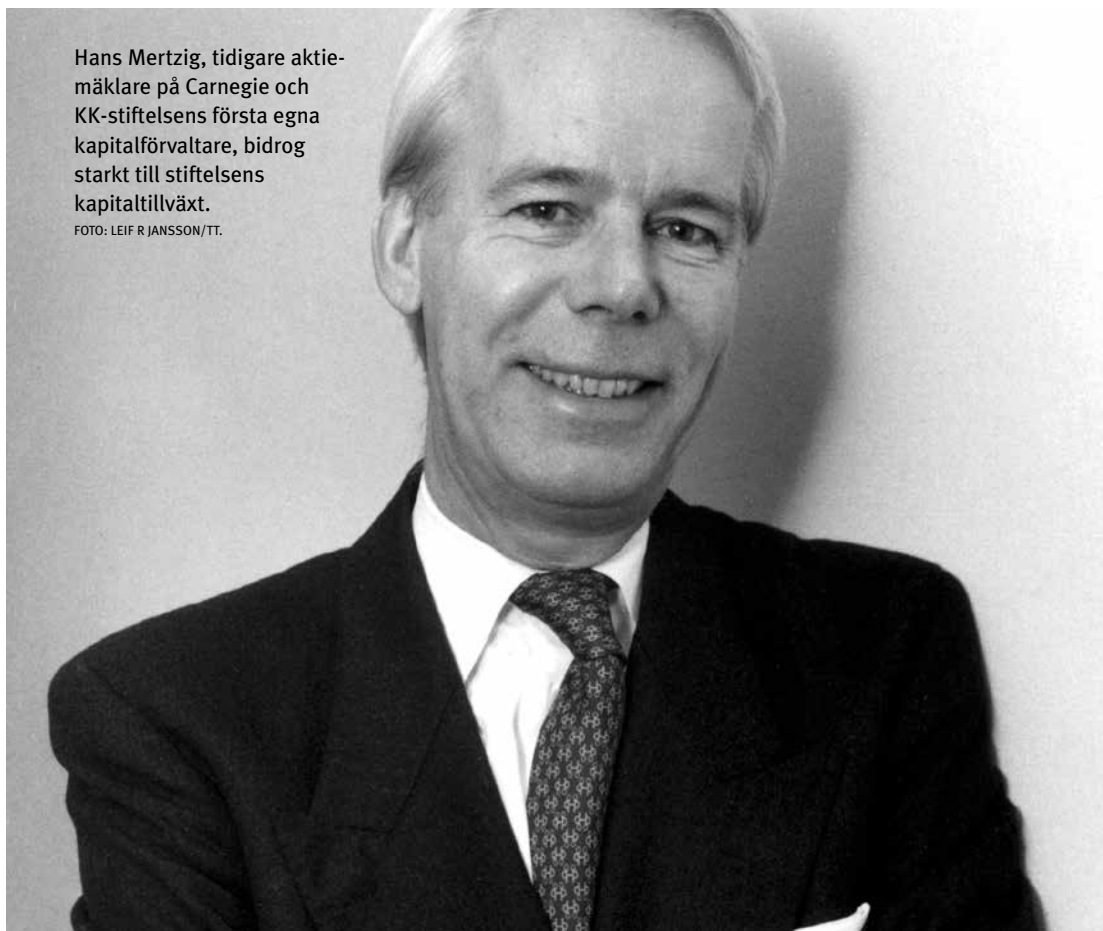

**STOCKHOLMSBÖRSEN HADE LÄNGE SINA
LOKALER I BÖRSHUSET PÅ STORTORGET
I GAMLA STAN.**

FOTO: HENRYK SADURA/SHUTTERSTOCK.

Hans Mertzig, tidigare aktiemäklare på Carnegie och KK-stiftelsens första egna kapitalförvaltare, bidrog starkt till stiftelsens kapitaltillväxt.

FOTO: LEIF R. JANSSON/TT.

forskningsinstitut (kortnamn: KUB), omstrukturering av forskningsinstitut (kortnamn: FI) samt främjande av IT-användning (kortnamn: IT). Detta var nödvändigt för att hålla reda på hur stiftelsens kostnader skulle fördelas på respektive verksamhetsområde, särskilt med tanke på att kapitalet inom det permanenta uppdraget gentemot högskolorna (b-ändamålet) var bundet, alltså att endast värdeökning och avkastning fick användas. Eftersom stiftelsen i denna tidiga fas var tämligen splittrad vad gällde organisering, ändamål och verksamhet innebar det också att det i praktiken rymdes flera stiftelser i en.

Med utgångspunkt i delportföljerna fastställdes en metod för fördelningen av kapitalet, som innebar att delportföljen HÖG kom att behandlas på samma sätt som övriga poster, trots att denna portfölj och tillhörande ändamål var permanenta. Värdet för de olika posterna behandlades alltså likartat, dvs som evigt kapital. Stiftelsens utbetalningar drogs från det ursprungliga kapitalet i varje del, samtidigt som värdeökning och avkastningen lades till. Som en konsekvens tillföll värdeökning och avkastning på kapitalet samtliga delportföljer, inte endast HÖG som enbart fick utdela avkastningen.

Detta fick betydelse för kapitalets utveckling inom de olika ändamålen och skulle senare komma att kritiserats av stiftelsen själv. Det är oklart om metoden för fördelning av kapitalet berodde på att styrelsen önskade prioritera andra ändamål än HÖG eller bara var en konstruktion där konsekvenserna inte uppmärksammades. Hur som helst var det uppenbart att styrelsen under stiftelsens första år inte bedömde det permanenta forskningsuppdraget gentemot högskolorna som viktigare än övriga områden. Metoden för beräkningen av kapitalet och dess delportföljer blev därför styrande för anslagspolitiken.

MERTZIGS FÖRVALTNING

Styrelsen fattade beslutet att stiftelsen skulle ha en intern kapitalförvaltning, en uppgift som gick till Hans Mertzig. Innan Mertzig kom till stiftelsen hade han förvaltat statliga Fond 92–94, som vid tidpunkten för utskiftningen av löntagarfonderna hade ett värde på hela 27 miljarder kronor, och varit aktiemäklare på Carnegie. Att styrelsen knöt till sig förträfflig kompetens inom ekonomi och finans när styrelsen saknade egen sådan visade sig vara ett framsynt beslut och berodde inte minst på att dåvarande ordförande Burenstam-Linder var mån om att säkra en god kapitalförvaltning.⁶ Att endast ha en person som intern kapitalförvaltare innebar en viss risk, men stiftelsen hade redan från start också ett förvaltarutskott under styrelsen som senare utvecklades till ett placerings- och kapitalutskott. Mertzig hade dock frihet att bedriva den operativa kapitalförvaltningen och konsulterade endast utskottet vid särskilda behov.⁷

På forskningsområdet hade den unga stiftelsen en rådsliknande funktion och inom IT-området fick man lova att ta ett slags myndighetsliknande roll. Kapitalförvaltningen präglades däremot av ett högst medvetet risktagande. Nästan hela kapitalet investerades i aktier på Stockholmsbörsen. Endast en mindre del placerades i räntekonsortier på statliga myndig-

heten Kammarkollegiet, dvs i en portfölj med räntepapper som kan jämföras med bankernas räntefonder. Inriktningen på svenska värdepapper grundades i en stark tro på det svenska näringslivet och var förhållandevis riskfylld, men den visade sig vara ett lyckokast.

Mellan 1994 och 2009 bestod stiftelsens tillgångar alltså enbart av aktier noterade på Stockholmsbörsen samt de ovan nämnda andelarna i Kammarkollegiets räntekonsortium. Några avancerade riktlinjer för kapitalförvaltningen fanns inte i början. En finansiell buffert i egentlig mening saknades, men kapitalet placerat hos Kammarkollegiet var en försäkring om att stiftelsens åtaganden i kontrakt och avtal skulle kunna genomföras utan att aktier skulle behöva säljas av i perioder av nedgångar. Först senare skulle stiftelsen fastställa förvaltningsmål och förvaltningsstrategi, dels för att säkerställa kapitalförvaltningen men också för att öka förståelsen för kapitalförvaltningens verksamhet i styrelsen och inom kansliet.

Under de första åren, då både organisationen och uppgiften var ifrågasatt och kritiserad,⁸ var kapitalförvaltningen och framför allt kapitaltillväxten en av få saker som omvärlden uppmärksammade som otvetydigt positiva med stiftelsen. Mertzigs djupgående kunskap och fingertoppskänsla bidrog starkt till detta, och han efterlämnade en mycket god avkastning på kapitalet jämfört med de andra forskningsstiftelserna.⁹ Stiftelsens kapitaltillväxt förblev stor genom hela 1990-talet och i början av 00-talet, trots att stiftelsen i slutet av 1990-talet gjorde stora ekonomiska åtaganden.

En bidragande faktor till stiftelsens alltför goda finanser var att Mertzig lyckades begränsa förlusterna under finanskrisen 2007/2008. Medan Stockholmsbörsen föll med cirka 39 procent 2008¹⁰ hade KK-stiftelsen endast en värdeminskning på 23 procent, en nedgång som hämtades igen inom loppet av tre år.¹¹ Stiftelsen råkade dessutom ha tur med tajmingen för finanskrisen eftersom stiftelsens beslut om

stöd under åren 2006–2009 var högst begränsade, exempelvis endast 136 miljoner kronor år 2009. Genom kapitalets negativa utveckling kunde man ändå fortsatt vara skattebefriad.

VISS DIVERSIFIERING

Mertzig lämnade sin post som kapitalförvaltare sommaren 2008. I samband med att Anders Ahl från DnB Nor ersatte honom gjordes en viss diversifiering av aktieplaceringarna med avsikten att minska riskerna för starka fluktuationer i marknadsvärdet.¹² Ju större kapitalet blev desto större var behovet av diversifiering.

Vid årsskiftet 2012/13 kom därmed portföljen att bestå av 60,6 procent svenska aktier, 23,4 procent räntebärande instrument, 10,4 procent alternativa investeringar och 5,6 procent likvida medel. Tyngdpunkten i placeringspolicyn var aktieplaceringar med fokus på svenska bolag med en stabil och förväntat hög direktavkastning. Resterande poster (räntebärande instrument, alternativa investeringar och likvida medel) utgjorde en finansiell buffert med låg risk för att stiftelsen skulle kunna klara sina åtaganden på minst fem års sikt.

Trots dessa förändringar tog stiftelsen, genom en större portföljandel aktier, en fortsatt högre

När KK-stiftelsens rapport "Hållbarhet och ansvar i kapitalförvaltning" lanserades vid ett seminarium 2014 deltog hundratalet kapitalförvaltare och dåvarande finansmarknadsminister Peter Norman, här tillsammans med rapportens författare Anders Ahl och Ulrika Hasselgren, vd för Ethix SRI Advisors.

FOTO: MAGNUS FOND.

risk än Östersjöstiftelsen, SSF, Mistra, STINT och Riksbankens jubileumsfond. Även stiftelsens kapitalförvaltningsstrategi skilde sig från de andra forskningsstiftelsernas. Dessa hade i betydligt större utsträckning en internationellt diversifierad aktieportfölj. Strategin var gynnsam under 2009 och 2010, men innebar större förluster under 2011 eftersom svenska aktier relativt sett hade sämre avkastning än globala.¹³ Stiftelsen lyckades ändå begränsa förlusten i portföljen under det året och stiftelsens kapitalförvaltning under perioden efter finanskrisen var mycket framgångsrik. Under 2012–2013 hade stiftelsens totala portfölj en avkastning på 32,1 procent, vilket var 2,5 procentenheter högre än stiftelsens jämförelseindex.¹⁴

Under 2013 och 2014 gjorde stiftelsen en investering i utländska aktier. Det handlade om två fonder som investerade globalt med en hållbarhetsfilosofi. Årsskiftet 2014/15 bestod därför portföljen av 62,4 procent aktier,¹⁵ 21,1 procent räntebärande instrument, 13,8 procent alternativa investeringar och 2,7 procent likvida medel.¹⁶ Strategin var fortsatt fokuserad på värdepapper i svenska bolag även om andelen utländska aktier kommande år successivt ökades till åtta procent av totalportföljen. Den interna förvaltningen koncentrerades på de svenska bolagen – ett femtiotal ”värdebolag” i olika branscher med stabila verksamheter, starka balansräkningar och goda utdelningsmöjligheter – medan förvaltningen av utländska aktier, räntebärande instrument och alternativa investeringar lades ut externt. Förändringen i portfölj (viss diversifiering) och organisering (externa mandat) av kapitalförvaltningen motiverades av ett behov att minska risken.¹⁷

HÅLLBART ÄGANDE

År 2012 inledde stiftelsen ett samarbete om hållbarhetsfrågor med föreningen Sveriges forum för hållbara investeringar, Swesif. En föregångare bland forskningsstiftelserna på detta

område var Mistra som redan tidigt på 00-talet initierat arbete med hållbar kapitalförvaltning och även finansierat forskning på området. KK-stiftelsen fastställde riktlinjer för ansvarsfulla investeringar som prioriterade hållbarhet och ansvar i placeringsverksamheten. Nyckelordet för satsningen var just ”ansvarsfullt”, bland annat genom att man arbetade för att integrera hållbarhetsfaktorer i affärsstrategier och investeringsprocesser. Ett led i stiftelsens arbete var att föra dialog med utvalda större svenska bolag och diskutera deras hållbarhetsarbete. KK-stiftelsen strävade efter att investera i bolag som: ”bidrar till en hållbar utveckling genom sina produkter och tjänster, främjar efterlevnad av internationella normer för miljö, mänskliga rättigheter, arbetsrätt och anti-korruption, tar ansvar för den negativa miljö- eller sociala påverkan dess produkter eller tjänster har på miljö.”¹⁸

I arbetet med hållbarhet utvärderade stiftelsen under 2013 och 2014 sina externa kapitalförvaltare, såväl svenska som internationella och i huvudsak hedgefonder, för att få en bättre bild av hur hållbarhetsarbetet hanterades i praktiken. Rapporten *Hållbarhet och ansvar i kapitalförvaltning*¹⁹ presenterades vid ett seminarium 2014 där hundratalet kapitalförvaltare och dåvarande finansmarknadsminister Peter Norman deltog. Stiftelsens arbete inom hållbart ägande vidarefördes under 2015 och 2016.²⁰ De senaste åren har hållbarhetsfrågor varit en viktig del i kapitalförvaltningen, där stiftelsen ställt krav på att de externa förvaltarna ska ha ett regelverk för ansvarsfulla investeringar.²¹

EXTERN FÖRVALTNING OCH YTTERLIGARE DIVERSIFIERING

En större förändring av kapitalförvaltningen skedde 2016–2017 då stiftelsen övergick till extern förvaltning istället för den tidigare interna – ett stort steg. Den externa kapitalförvaltningen upphandlades samtidigt som de fonder som

ägdes av stiftelsen avyttrades. I väntan på att den nya ordningen var på plats hade stiftelsen en tillfällig indexförvaltning av det svenska aktieinnehavet, samt ett mindre antal svenska ränteförvaltningsinstrument och utländska ränteförvaltningsfonder. Stiftelsens kapitalutskott fick därför också i sin instruktion nya placeringsriktlinjer, ett större mandat (tidigare rådgivande, nu beslutande med en rapporteringsskyldighet till styrelsen), samt förändrad sammansättning (fler externa ledamöter med erfarenhet av kapitalförvaltning).

Bakgrunden till beslutet om extern förvaltning var att stiftelsen önskade ytterligare riskspridning på kapitalet eftersom det vuxit så mycket. Man ansåg sig behöva instrument som var mer tåliga mot marknadssvängningar än aktier. Att ha egen kompetens inom dessa områden skulle ha krävt att stiftelsen utökade antalet anställda inom kapitalförvaltning till en större enhet, något som inte bedömdes som ändamålsenligt utifrån ett kostnads- och riskhanteringsperspektiv.

Förändringarna medförde fortsatt fokus på svenska värdepapper, men under 2017 minskade stiftelsens andel aktier ytterligare, till cirka hälften av kapitalet. Detsamma gällde innehav i Hedgefonder och Private Equity, till förmån för ränteplaceringar.²² Från och med 2018 bedrivs kapitalförvaltningen av tre externa förvaltare, uppdelade i tre mandat – svenskt, globalt samt absolutavkastande. I och med förändringen till extern kapitalförvaltning har andelen aktier fortsatt minska, till drygt 30 procent, och andelen i ränteplaceringar har ökat.

Trots den lägre andelen värdepapper har stiftelsen fortsatt haft en stark kapitaltillväxt. Senare års riskspridning genom hedgefonder har medfört högre avkastning och lägre risk. Både stiftelsens hedgefondportfölj och ränte- och kreditplaceringar har haft högre avkastning än stiftelsens jämförelseindex. Avkastningen under 2018 var dock negativ vid årets slut (–2,2 procent), vilket är mycket ovanligt för stiftel-

sen. Ingen av förvaltarna presterade bättre än index.²³ Stiftelsens nuvarande målsättning för kapitalförvaltningen är att den på femton till tjugo års sikt ska ge en årlig real avkastning om 3–4 procent. På fem års sikt ska realavkastningen vara 1–2 procent per år.

NY FÖRDELNINGSMETOD

En annan viktig förändring 2016–2017 var att man förändrade metoden för fördelning och uppräknings av kapitalet. Detta skedde eftersom det fanns en intern kritik mot att stiftelsen behandlat delpportföljerna och därmed verksamheterna likartat, trots att uppdraget gentemot högskolorna var permanent och att det kapitalet var bundet. Stiftelsen ansåg att det hade skett en överdriven uppräknings av delpportföljerna IT och FI, och bedömde att HÖG och KUB borde ha tillräknats en större del av kapitalets värdeökning. Med utgångspunkt i en extern genomlysning drog stiftelsen slutsatsen att medlen i delpportföljerna FI och IT egentligen hade förbrukats flera år tidigare, och att senare års anslagsbeslut inom dessa områden hade skett på bekostnad av posterna KUB och framförallt HÖG.

Konsekvenserna blev dels att stiftelsens verksamhetsområden FI och IT avslutades, dels att stiftelsens intecknade kapital, alltså den del av kapitalet som är kontrakterad, endast fick förvaltas med låg risk, framförallt i räntefonder. Kvarvarande medel i delpportföljerna FI och IT överfördes till HÖG och KUB. Kvarvarande åtaganden inom IT överfördes till KUB. FI hade inte några kvarvarande åtaganden. Dessa förändringar bidrog till renodlingen av verksamheten kring forskningsfinansiering och kompetensutveckling, och en konsolidering av stiftelsen som ”högskolornas forskningsfinansierare”.

Förändringarna av metoden, och att områdena FI och IT förklarades slutförda, ledde till att det numera är följande ordning som gäller:

delportföljen HÖG finansierar stödformerna forskningsprojekt, Prospekt, AVANS, Synergi och Forskningsprofil. Från KUB används medel till delprogrammen/stödformerna Expertkompetens, NU, Rekryteringar, Företagsforskar-skolor samt Professionell licentiat. Stiftelsens kvarvarande kapital uppgick vid årsskiftet till 8,2 (8,164) miljarder, varav 6,2 (6,201) i delportföljen HÖG och 2,0 (1,963) i delportföljen KUB. Den del av kapitalet som är bundet (HÖG) var vid årsskiftet 2018 cirka 1,7 miljarder kronor.

VÄXELVERKAN MED ANSLAGSBEVILJNINGEN

Stiftelsens övergripande mål med kapitalförvaltningen har under hela stiftelsens livstid varit att säkerställa att beslutade och planerade utbetalningar kan genomföras. I takt med att stiftelsen ökat sina utdelningar skapades en finansiell buffert med låg risk (likvida medel, räntebärande placeringar och alternativa investeringar). Storleken på det kapital som omfattades av denna försiktighetsåtgärd var att den skulle vara större än de planerade utbetalningarna för fem år framåt i tiden. Om kontrakteringen har ökat så har den finansiella bufferten också ökat, vilket medfört en minskad aktieandel. Stiftelsen har, på grund av buffertens storlek, bedömts ha en mycket god marginal för att kunna genomföra sina åtaganden.²⁴

Begränsningar i delar av destinatärskretsens mottagningskapacitet, i stiftelsens ändamåls- och verksamhetsbestämmelser, och i stiftelsens egen repertoar, har periodvis begränsat kapitalanvändningen. Inom forskningsfinansieringen av högskolorna fördes en visserligen pro-akademisk men sträng anslagspolitik med höga vetenskapliga krav och krav på medfinansiering från näringslivet. Samtidigt var högskolornas mottagningskapacitet begränsad. Inledningsvis hade stiftelsen därför svårighet att göra av med de avsatta medlen. En motsvarande problema-

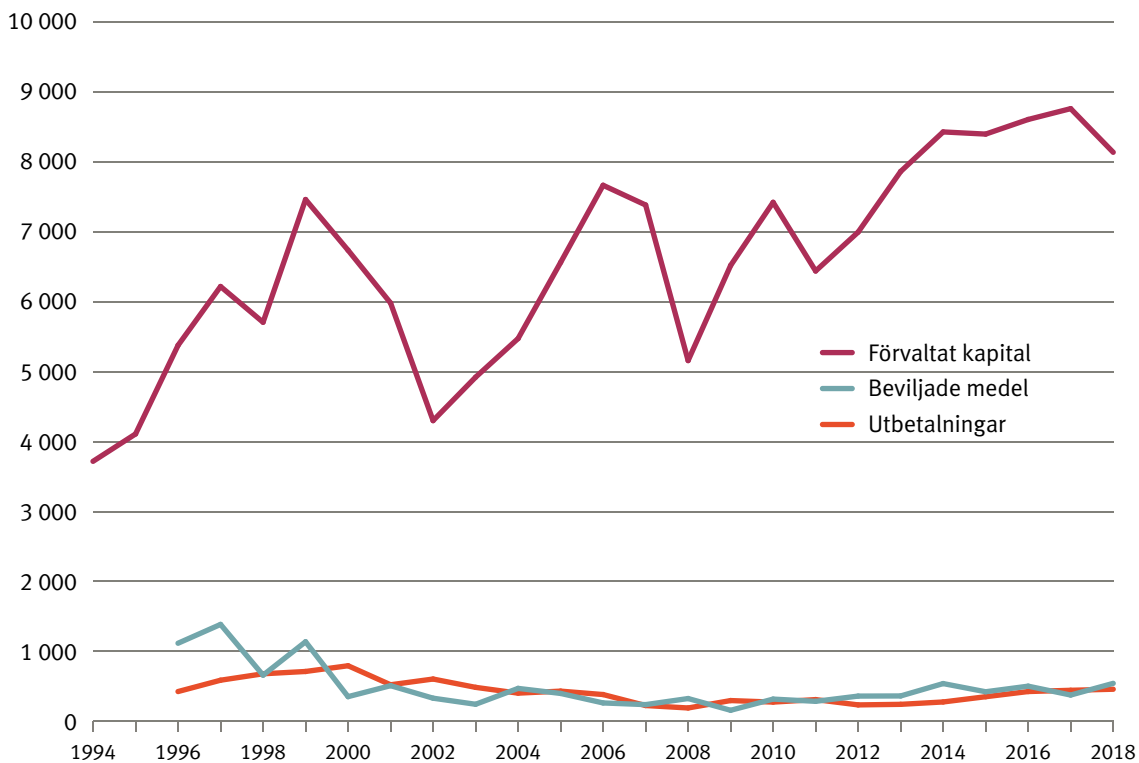
tik uppstod senare i programmet KK-miljöer, vilket föranledde en omprövning hos stiftelsen att återgå till etablerade stödformer för att nå önskade beviljandevolymer på kort sikt och öka mottagningskapaciteten på längre sikt.

Med uppdraget inom IT var situationen den omvända. Inom detta område fanns i stiftelsens stadgar knappt några restriktioner alls om hur resurserna skulle användas. Uppdraget var att främja användningen av informationsteknologi, hålla sig informerad om IT-kommissionens verksamhet och att förbruka resurserna under minst fem år. Som framgått i tidigare kapitel fanns statliga intressen som drev på stiftelsen att besluta om och utbetala stora resurser av den så kallade "IT-miljarden" under de första åren.

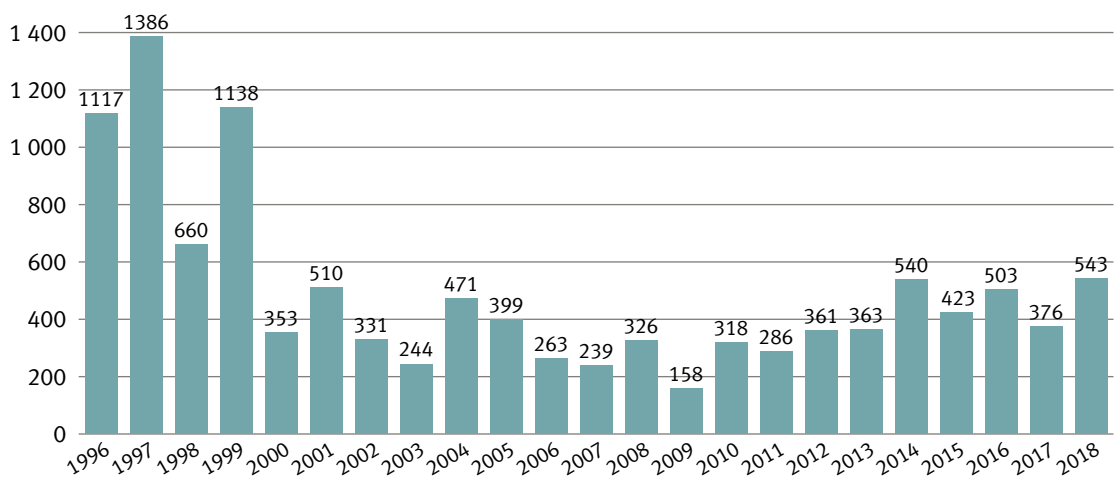
Inom området kunskaps- och kompetensutbyte fanns det däremot redan från början fler aktörer med mottagningskapacitet, däribland de breda universiteten, fackuniversiteten och instituten. Forskarskolorna, både till universitet och institut, och Expertkompetensprogrammet bidrog till att stiftelsen kunde nå större anslagsvolymer. Stödvolymerna till instituten var också enklare att kontrollera och hantera för stiftelsen eftersom de skedde inom ramen för de treåriga avtalen med staten och det inte fanns interna eller externa intressen som ställde krav på en stram anslagspolitik. KK-stiftelsen ägde också 45 procent av IRECO.

Sammantaget har anslagsutvecklingen under stiftelsens första tjugofem år därför varit ojämn. Stora ekonomiska åtaganden gjordes de första åren. Först runt 2009–2010, femton år efter stiftelsens bildande, nådde forskningsfinansieringen (HÖG) och stöd till kunskapsutbyte mellan näringslivet, universitet, högskolor och forskningsinstitut (KUB) ungefär samma nivå som IT-området. Paradoxalt nog har den lyckosamma kapitalförvaltningen – som stiftelsen i stadgarna gavs stor frihet att hantera, strategiskt och praktiskt och som ingen därefter har lagt sig i – därför lett till utmaningar för stiftelsens anslagsbeviljning, en

Utveckling förvaltat kapital, beviljade medel och utbetalningar, miljoner kr

Beviljade medel, miljoner kr

1996 omfattar 1994–1996.

1994–2008 avser beslut om anslag till projekt samt kansli- och övriga externa kostnader.

verksamhet som tydligare styrts av restriktioner och intressen.

Växlingarna i anslagsbeviljningen har gjort att stiftelsens planeringsmål ibland nåtts och ibland inte. Mellan år 2000 och 2011 hade stiftelsen ambitionen att årligen besluta om stöd för cirka 275 miljoner kronor. Utfallet blev i genomsnitt 246 miljoner kronor per år men med mycket stora variationer mellan åren.²⁵ Ramen för beslut om stöd för åren 2012–2016 (femårsperiod) sattes till 400 miljoner kronor årligen.²⁶ Bakgrunden till förändringen var att stiftelsen konstaterade att man ibland fokuserat på kapitalstorleken snarare än kapitalanvändningen i förhållande till ändamålen i stadgarna. Styrelse och ledning frågade sig därför: om vi inte satsar nu, när ska vi då göra det?

Under senare år har stiftelsens beslutade stöd därför varit högre – 540 miljoner kronor (2014), 424 miljoner kronor (2015) och 503 miljoner kronor (2016). Bidragande faktorer till att stiftelsen nått planeringsmålet är troligen att stiftelsen etablerat ett större programutbud, med flera kompletterande stödformer i en treårig programcykel, men också att stiftelsen bedrivit ett aktivt arbete för att öka mottagar-kapaciteten hos högskolorna och de nya universiteten. Förutsättningarna för stiftelsens beviljandevolymer har därför förändrats positivt de senaste åren.

Stiftelsens mål för projektstöd för femårs-perioden 2017–2021 är på totalt 3 miljarder kronor. Det förutsätter att stiftelsen beslutar om utbetalningar på 600 miljoner kronor årligen. Stiftelsens beslutade stöd var 2017 dock endast 376 miljoner kronor. År 2018 ökade emellertid stödet till 543 miljoner kronor, den högsta siffran sedan 1999. Stiftelsen kommer därför även framöver att ha utmaningar att planera användningstakten. Högskolorna och de nya universiteten har, trots större forskningskapacitet, ibland svårt att hinna genomföra forskningen som beviljats medel på grund av utbildningsåtaganden, brist på forskarpersonal och försiktighet att rekrytera på grund av låg basfinansiering.

Även om planeringsmålen inte alltid har kunnat nås så har stiftelsen inte behövt betala skatt på avkastning och vinster. Stiftelsen har i skälig omfattning använt sina intäkter till allmännyttiga ändamål, i det här fallet att främja ändamålen utbildning och forskning. Man har mött det så kallade utdelningskravet, dvs att över en period om fem år årligen delat ut minst cirka 80 procent av nettoavkastningen.²⁷ Med avkastning avses i detta sammanhang aktieutdelningar och ränteintäkter, inte den kapitaltillväxt som består av realisationsvinster vid försäljning av värdepapper. Att dela ut hela värdeökningen har inte varit möjligt eftersom den varit så stor.

8. STIFTELSENS INSATSER

”Även om stiftelsen har ifrågasatt och kritiserat den linjära innovationsmodellen så har man ... ihärdigt fört akademi och näringsliv närmare varandra i syfte att skapa en samproducerande interaktiv miljö.”

Stiftelsen har fram till 2019 delat ut drygt tio miljarder kronor till allmännyttiga ändamål inom forskning och utbildning. Den stora kapitaltillväxten har möjliggjort långt fler och mycket större anslag än väntat. Vilka har de största insatserna varit inom respektive ändamål och verksamhetsområde? Vilka roller har stiftelsen haft? I detta kapitel redovisas ett urval av stiftelsens viktigare insatser, dels inom de verksamhetsområden som 2016 förklarades avslutade, dvs IT-området och forskningsinstitutet, dels inom de pågående verksamhetsområdena inom forskning och avancerade utbildningar. Syftet är i första hand att visa vad stiftelsens resurser använts till och hur de fördelat sig på olika insatsområden över de tjugofem år stiftelsen verkat.

INSTITUT OCH IT

Stiftelsens finansiella åtaganden inom de olika ändamålen har blivit större än vad som ursprungligen förväntades. Det gäller i synnerhet de verksamhetsområden som 2016 förklarades avslutade, IT-området och forskningsinstitutet. Inom IT-området har stiftelsen delat ut drygt två miljarder; ”IT-miljarden” blev alltså i själva verket två. Institutssektorn har fått knappt en miljard kronor.¹ Stiftelsen var endast förpliktigad till att vara verksam i fem respektive tio år

inom dessa områden men kom till sist att vara det i över tjugo år.

Institutssektorn

I det första treåriga avtalet (1997–1999) mellan staten och KK-stiftelsen finansierade stiftelsen driften av IRECO och institutens långsiktiga kompetensutveckling med totalt 300 miljoner kronor. Dessa tidiga insatser inriktades främst på stöd inom forskarutbildning (institutsdoktorander och forskarskolor). Stiftelsen finansierade IRECO med cirka 300 miljoner för omstruktureringskostnader i den bolagiseringsprocess som genomfördes. Stiftelsen tog 1996–1997 initiativ till att fusionera tre IT-institut i Svenska IT-institutet, SITI AB. Sammanlagt tillfördes i omgångar totalt 225 miljoner kronor.

Ett andra aktieägaravtal med staten tecknades för perioden 2000–2002. Stiftelsen stödde fortsatt institutens långsiktiga kompetensutveckling genom att tillföra cirka 150 miljoner kronor, och 15 miljoner kronor för administrationen av IRECO. Femtio miljoner av stiftelsens resurser var örönmärkta för strategisk samverkan mellan institut och nya högskolor. Ett tredje avtal tecknades för perioden 2003–2005. I detta finansierade stiftelsen totalt 160 miljoner kronor för omstrukturering, kompetensutveckling och forskarutbildning vid instituten. Staten bidrog samtidigt med totalt 330 miljoner kronor, varav 300

miljoner för kompetensutveckling via Vinnova och 30 miljoner till IRECO för omstrukturering. Därutöver avsatte stiftelsen 25 miljoner kronor för omstrukturering samtidigt som staten tillsköt 40 miljoner kronor för samma ändamål.

I samband med att stiftelsen vid årsskiftet 2006/2007 avslutade ägandet i IRECO finansierade man tillsammans med Vinnova och Stiftelsen för Strategisk Forskning sju institutsbaserade centra i programmet Institute Excellence Centers (IEC) med totalt 300 miljoner kronor. För denna insats använde stiftelsen medel från ändamålet KUB i stället för FI.

IT-området

KK-stiftelsen finansierade under sina första år skolutvecklingsprojekt på totalt 450 miljoner kronor, bland annat inom ramen för 28 så kallade fyrtornsprojekt. Stiftelsen har också bidragit till långsiktig kunskapsuppbyggnad i skolan för IT och lärande (IT i skolan och Kollegiet) med 65 miljoner kronor, samt satsningar på en ny generation läromedel på totalt 90 miljoner kronor. Insatserna för personer med funktionsvariationer på totalt 33 miljoner kronor handlade främst om att utveckla IT-verktyg inom skolan. I slutet av 90-talet gav stiftelsen 55 miljoner kronor i stöd till uppbyggnaden av fem Science Center: Universeum i Göteborg, Kreativum i Karlshamn, Technihus i Härnösand, Akva Pite i Piteå och Upptech i Jönköping. Inom ramen för initiativet Lärlust gavs aktörer utanför skolan möjligheten att pröva nya samarbetsformer med skolan. Totalt satsades 86 miljoner kronor på Unga spekulerar, Teknisk framsyn, ett pedagogiskt utvecklingsprojekt mellan Science Center och museer.

Under perioden 1998–2005 gjorde stiftelsen insatser för att öka antalet forskarutbildade lärare inom IT-området vid nya universitet och högskolor. Satsningen gick under namnet Kompetenslyft inom IT-området och omfattade totalt 196 miljoner kronor, och pengarna gick till kompetensutveckling av personal som av-

»KK-miljöerna möjliggör för lärosätena att långsiktigt och systematiskt fortsätta bygga starka, profiletrade forsknings- och utbildningsmiljöer, i nära samarbete med näringslivet. Men det

kräver att lärosätesledningen prioriterar verksamheten till områden där lärosätet har särskilda konkurrens- och kompetensfördelar, vilka också bidrar till lösningar av de problem och utmaningar som samhället står inför.«

Mattias Jarl, programansvarig

FOTO: JOHAN OLSSON.

»Med KK-miljöprogrammet har vi tagit forskningsfinansieringen till en ny fas. I en långsiktig utvecklingsdialog med respektive lärosätes- och miljöledning, fokuserar vi på

helheten och vad miljöerna ska åstadkomma. Vi utmanar gärna lärosätenas strategiska ambitioner, samtidigt som vi kräver god kvalitetssäkring.

Ständig kunskaps- och kompetensutveckling är nödvändiga konkurrensmedel för svensk industri. Samtliga KK-miljöer har mycket hög relevans för näringslivet, med skarpa vetenskapliga frågeställningar som också direkt svarar mot de utvecklingsbehov och utmaningar som svensk industri står inför.«

Margareta Stark, programansvarig

FOTO: JOHAN OLSSON.

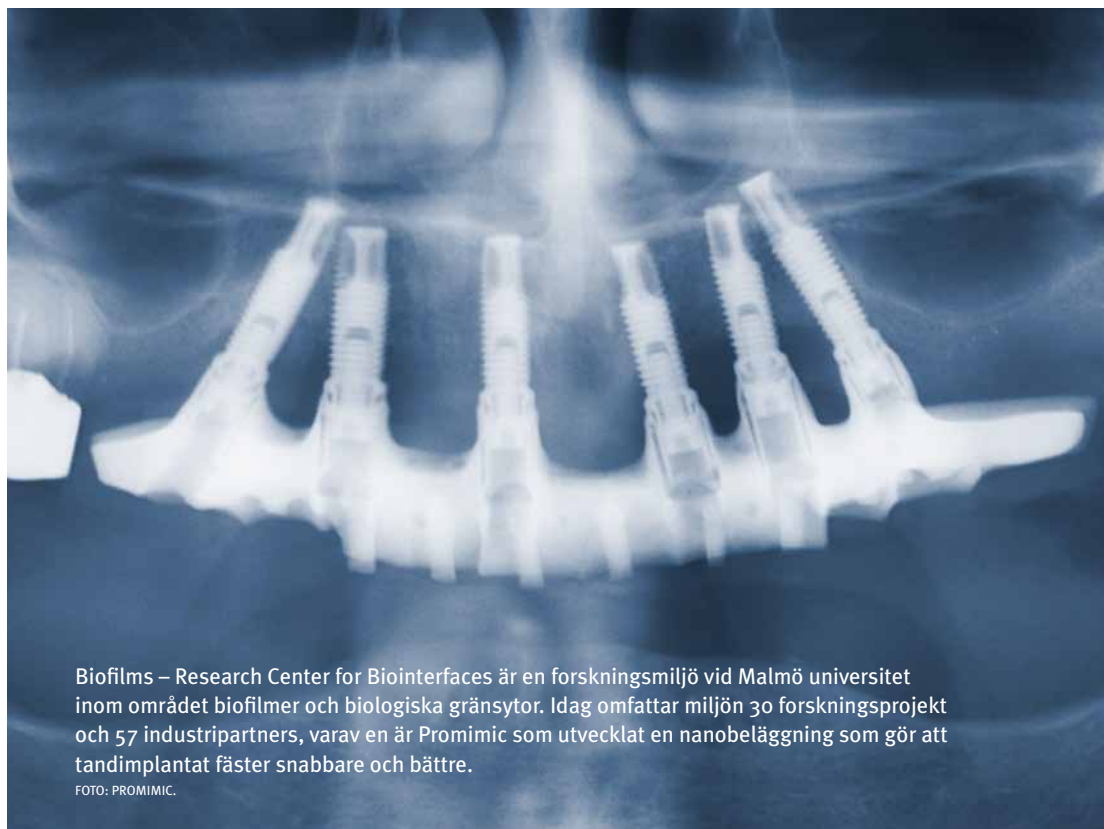
lagt doktorsexamen och till stöd för forskning, doktorandtjänster och handledarnätverk. Stiftelsen startade år 2000 programmet LearnIT på drygt 100 miljoner kronor kring lärande och informationsteknologi vid Göteborgs universitet. I början gick resurserna till att bygga upp kapacitet för att utveckla kunskap om lärande och IT-användning vid de nya högskolorna. En nationell, virtuell forskarskola med doktorandkurser via nätet, den första i sitt slag i Sverige, genomfördes också.

Stiftelsens insatser inom kulturområdet gick i stor utsträckning till grundstrukturer i offentliga institutioner såsom databaser, webbportaler och datorlaboratorium. Medel gick även till kompetensutveckling och seminarier.

Inom hälso- och sjukvårdsområdet satsade KK-stiftelsen och landstingssektorn 1997 i

programmet IT i hälso- och sjukvården (ITHS) 75 miljoner kronor vardera samt Vårdalstiftelsen 6,6 miljoner på att utveckla en nationell IT-baserad plattform för information och kommunikation inom hälso- och sjukvården. I det efterföljande programmet, ITHS 2, avsatte stiftelsen 25 och Vårdalstiftelsen 7,5 miljoner kronor till totalt elva större kompetensnätverk. Insatserna inom IT i hälso- och sjukvården följdes upp i programmet Brain Power som syftade till att utveckla nya samverkansmodeller inom forskning, utveckling, vård och omsorg. Initiativet togs av KK-stiftelsen, Invest in Sweden Agency (ISA), SSF, Vinnova, Vårdalstiftelsen och Knut och Alice Wallenbergs stiftelse, och omfattade totalt 100 miljoner kronor.

Stiftelsens avslutande insatser inom IT-området riktades mot forskning med de nya

Biofilms – Research Center for Biointerfaces är en forskningsmiljö vid Malmö universitet inom området biofilmer och biologiska gränssytor. Idag omfattar miljön 30 forskningsprojekt och 57 industripartners, varav en är Promimic som utvecklat en nanobeläggning som gör att tandimplantat fäster snabbare och bättre.

FOTO: PROMIMIC.

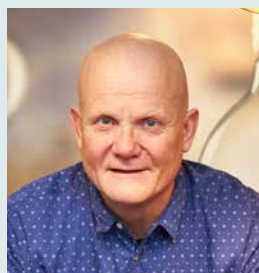
lärosätena och industriforskningsinstitut som målgrupp. Det var en konsekvens av att stiftelsen renodlat verksamheten kring forskningsfinansiering och kompetensutveckling. I programmet Starka distribuerade forskningsmiljöer (SIDUS) beviljades 2013 och 2014 cirka 180 miljoner kronor till sex forskningsmiljöer inom IT-området.

FORSKNING, UTBILDNING OCH KOMPETENS

Stiftelsen har under hela sin livstid verkat för att etablera och utveckla de nya lärosätenas forsknings- och utbildningsmiljöer för att öka tillgång till forskning, kompetensförsörjning och kontinuerlig kompetensutveckling för näringslivet utanför storstadsregionerna. Totalt har stiftelsen utdelat drygt 3,3 miljarder kronor till de nya lärosätenas forskning och knappt 2,8 miljarder inom verksamhetsområdet kunskaps- och kompetensutbyte.² Därutöver har näringslivet medfinansierat stiftelsens betydande resurser i form av monetära medel eller egna arbetsinsatser, samt med utrustning, data med mera, s.k. in kind-bidrag.

Forskningsstödet

Under stiftelsens första femton år kanaliseras stödet till de nya lärosätena främst genom Forskningsprojekt, Forskningsprofiler och Plattformar. Forskningsprojekt har finansierats årligen de senaste tjugofem åren medan Forskningsprofiler utlysts med oftast treåriga mellanrum, första gången 1997. Plattformsprogrammet genomfördes i två omgångar, 1997 och 1999. Med dessa stödformer som startpunkt har stiftelsen under det senaste decenniet byggt vidare med stöd till rekrytering av professorer, lektorer och post-docs, mindre och större projektfinansiering (under programnamnen Prospekt och Synergi). Det senaste större tillskottet är programmet KK-miljöer som kombinerar stiftelsens övriga stödformer.

»Genom programmet Avans får lärosätena möjlighet att förnya sina utbildningar, vilket kommer att ge studenterna i högsta grad betydelsefulla och skarpa masterutbildningar kopplade

till forskningsfronten. Utbildningarna ska inte bara ligga i framkant för det senaste inom området, utan även vara relevanta ur företagens perspektiv. Vi ställer krav på att företag medverkar i utvecklingsarbetet för att säkra en relevant kompetensförsörjning, vilket är oerhört angeläget för dem. För studenten blir det en god investering i framtiden.«

Olle Vogel, programansvarig

FOTO: JOHAN OLSSON.

»Vi har väldigt goda erfarenheter av företagsforskar skolan som samarbetsform. En företagsforskar skola innebär ett rejält kompetenslyft för en hel, eller del av, en bransch. Samhället

gagnas av mer konkurrenskraftiga företag och lärosätet kan stärka sin forskning inom relevanta områden.«

Linda Assbring, programansvarig

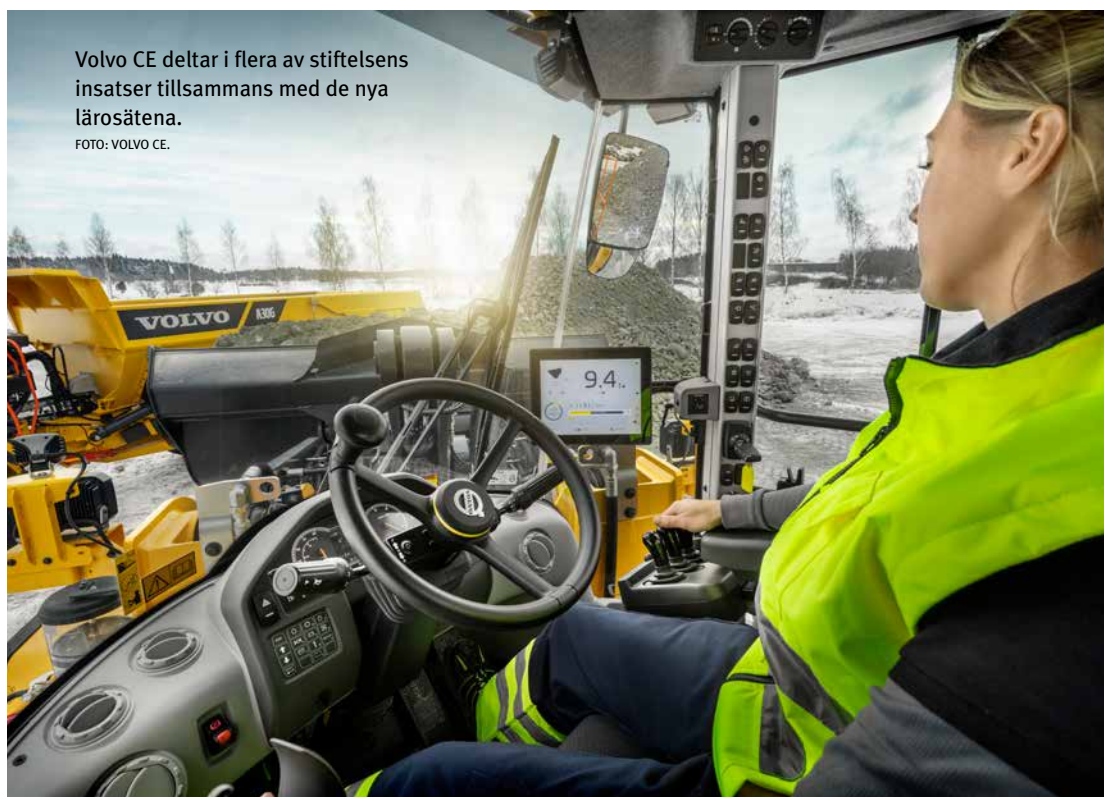
FOTO: JOHAN OLSSON.

Forskningsprojekten och Forskningsprofilerna har utgjort en central del i stiftelsens finansieringsstruktur. Dessa har volymmässigt varit stiftelsens största insatser de senaste tjugofem åren och centrala i uppbyggnaden av ett större antal forsknings- och utbildningsmiljöer. Knappt 1,2 miljarder kronor har gått till forskningsprojekt. Motsvarande belopp för profilerna är drygt 1,1 miljarder kronor.³

Även Plattformarna tillförde betydande resurser. Programmets totala beviljade projektstöd var 407 miljoner kronor och utdelades vid en tidpunkt då de nya lärosätenas resurser var mycket begränsade. Stödet för en plattform var i normalfallet 10 eller 15 miljoner kronor och erbjöd högskolorna en möjlighet att profilera forskningsverksamheten i en uppbyggnadsfas. Flera av de nya lärosätenas nuvarande forskningsinriktningar, i synnerhet

inom teknikområdet, har en bakgrund i plattformarna.⁴

Tillsammans med stödformerna Forskar-skolor, Synergi och Rekryteringar är Forskningsprojekt och Forskningsprofiler fortsatt de finansiellt viktigaste byggstenarna för stiftelsen.⁵ Dessa stödformer har haft en konstruktion som möjliggjort för högskolorna att uppfylla närings-livs- och samproduktionskraven och samtidigt givit lärosätena möjlighet att vidareutveckla forskningsmiljöer och forskarutbildning. Från stiftelsens sida har de visat sig vara ett sätt att fördela större resurser till flera lärosäten utan att behöva tumma på kvalitets- eller relevanskrav. Stödformerna har inte haft omnibus-karaktär som plattformsprogrammet, men inte heller varit utpräglade elitsatsningar inom destinatärs-kretsen, även om de bidragit till en resurskon-centration av stiftelsens insatser (bilaga 5).

Volvo CE deltar i flera av stiftelsens insatser tillsammans med de nya lärosätena.

FOTO: VOLVO CE.

PÅGÅENDE STÖRRE INSATSER: KK-STIFTELSEN FINANSIERAR ÅR 2019 SJUTTON FORSKNINGSPROFILER:

1 Karlstads universitet

- Tjänsteinnovationer för uthålliga affärer
- Högkvalitativa nätverkstjänster i en mobil värld

2 Högskolan i Skövde

Virtuella fabriker och kunskapsdriven optimering

3 Högskolan Väst

SUMAN Next+ – Additiv tillverkning och högtemperaturmaterial

4 Högskolan i Halmstad

CAISR – Centrum för tillämpade intelligenta system

5 Malmö universitet

IOTAP – Internet of Things and People

6 Mittuniversitetet

Nästa generations Industriella IoT (NIIT)

7 Örebro universitet

- Samspelet mellan kost, tarm och hjärna
- Environmental Forensic – nya lösningar för hållbar användning av kemikalier
- Semantiska robotar

8 Mälardalens högskola

- Framtidens energi
- DPAC – Tillförlitliga plattformar för autonoma system och styrning
- Inbyggda sensorsystem för hälsa

9 Jönköping University

CompCAST+ – Högpresterande komponenter genom gjutning

10 Blekinge tekniska högskola

- Skalbara resurseffektiva system för analys av stora datamängder
- Framtidens mjukvaruutveckling, OmTänkt
- Modelldriven utveckling och beslutsstöd

KK-STIFTELSEN FINANSIERAR ÅR 2019

31 SYNERGIPROJEKT:

1 Blekinge tekniska högskola

- Med människan i centrum för nya visuella och interaktiva tillämpningsprogram

2 Mittuniversitetet

- Trådlösa sensornätverksteknik (ASIS)
- Energiapplikationer för elektroniska plattformar (LEAP)
- Eko-vänliga, hållbara förpackningsmaterial (e2cmp)

3 Örebro universitet

- Inflammation och lipider vid vaskulär sjukdom
- Bioindikatorer och maskininlärning för att förbättra vattenkvalitetsanalyser
- Individualiserade behandlingsstrategier vid Irritabelt Tarm Syndrom
- Nya metoder för förbättrad riskanalys av kemikalier
- Förutse inflammatoriska komplikationer

4 Mälardalens högskola

- Heterogena system – integration av mjukvara och hårdvara (HERO)

5 Gymnastik- och Idrottshögskolan, GIH

- Fysiskt aktivitetsmönster och hälsosamma hjärnfunktioner
- Fysisk aktivitet för hälsosamma hjärnfunktioner bland skolungdomar

6 Södertörns högskola

- Att återskapa förorten i fragmenterade landskap

7 Jönköping University

- Lean och hållbar, design och tillverkning av gjutjärnskomponenter

8 Linnéuniversitetet

- Programvaruteknik för självadaptiva system

9 Karlstads universitet

- Kvalitetskontroll och rening av nya biologiska läkemedel (BIO-QC)
- Multilager-barriärbestrykningar för fiberbaserade förpackningsmaterial
- Utmattning och slitage i tillverkningsindustrin

10 Högskolan i Skövde

- Programvarusystem inom komplexa tillämpningsområden (LIM-IT)
- Fusion av Big Data (BISON)
- Storskalig biologisk data för att identifiera och validera biomarkörer (BioMine)
- Självövervakning för innovation, automatisk analys av data (SeMi)
- Virtuell Ergonomi

11 Högskolan Väst

- Utveckling av additiv tillverkning med laser och tråd för tillverkning av högpresterande komponenter
- Svetsbaserad additiv tillverkning (Tapertech)

12 Högskolan i Borås

- Datadriven innovation

13 Högskolan i Halmstad

- Självövervakning för innovation
- Design av öppna och självorganiserande mekanismer för hållbar Mobility as a Service (OSMaaS)
- Säkerhet hos sammankopplade intelligenta fordon i smarta städer

14 Malmö universitet

- Icke-invasiv monitorering av hudsjukdomars progression och läkning
- Biomarkörer för och behandling av poly-mikrobiella infektioner

KK-STIFTELSEN HAR 16 PÅGÅENDE FÖRETAGSFORSKARSKOLOR:

1 Mittuniversitetet

FORIC – Hållbara produkter, processer och tjänster relaterade till skogsindustrin +

2 Karlstads universitet

VIPP – värdeskapande i fiberbaserade processer och produkter +

3 Högskolan Väst

SiCoMaP – Simulation and Control of Material affecting Processes +

4 Högskolan i Skövde

IPSI –Industrial PhD School in Informatics +

5 Jönköping University/Linnéuniversitetet

ProWOOD – Industriell produktframtagning inom träindustrin+

6 Jönköping University/Högskolan i Borås

INSiDR – Industrial Graduate School in Digital Retailing

7 Högskolan i Halmstad

EISIGS – Embedded and Intelligent Systems +

8 Linnéuniversitetet

GRASCA – Arkeologi

9 Malmö Universitet

- Lic-skolan Datadrivna system
- ComBine – Företagsforskarskolan för biofilm och biologiska gränssytor

10 Blekinge tekniska högskola

Lic-skolan Professional Licentiate of Engineering School.

11 Högskolan i Gävle/Högskolan Dalarna/ Mälardalens högskola

REESBE – Resource-Efficient Energy Systems in the Built Environment +

12 Mälardalens högskola

- ITS-EASY – Embedded Software and Systems +
- Innofacture – Innovation och produktion för att utveckla produktionsprocesser i företagen
- ITS ESS-H – Tillförlitliga inbyggda Sensorsystem
- ARRAY – Automation Region Research Academy

STIFTELSEN FINANSIERAR FEM KK-MILJÖER:

1 Vid **Högskolan i Skövde** är forskningen inriktad på informationsteknologi och dess tillämpningar, till exempel systembiologi.

2 KK-miljön vid **Högskolan i Halmstad** är inriktad på att föra samman tre forskningsområden: innovationsvetenskap, informationsteknologi samt hälsa och livsstil.

3 **Mittuniversitetet** fokuserar på två profilområden, dels skogen som resurs, dels industriell informationsteknologi och digitala tjänster.

4 Vid **Jönköping University** är fokusområdet kunskapsintensiv produktframtagning.

5 **Högskolan Väst** inriktas på industriell digitalisering och organisering.

Programmet KK-miljöer rymmer allt fler av stiftelsens pågående projekt. Under 2018 finansierades 50 av totalt 89 projekt inom ramen för de fem KK-miljöerna.⁶ Det handlar om projekt inom samtliga stödformer. De flesta aktiva projekten är HÖG-projekt och rekryteringar men sett till volym är forskningsprofiler, HÖG-projekt och forskarskolor mest omfattande.⁷ Totalt har programmet KK-miljöer beslutat om drygt 1 miljard kronor till de fem KK-miljöerna.⁸

Avancerade utbildningar

Under de första åren i stiftelsen gjordes insatser på totalt 250 miljoner på IT-baserade kunskapsnät och IT-baserad samverkan med syftet att stödja regional bredbandsutbyggnad

och användningen av internet inom ramen för högskolans samverkansuppgift. Därutöver gavs tekniska projekt inom internetutbyggnad finansiellt stöd. I programmet samverkan nya högskolor och näringsliv som startade 1997 finansierade stiftelsen (60 miljoner kronor) och Nutek (60 miljoner kronor) utvecklingen av de nya lärosätenas samverkansuppgift. Totalt deltog 19 högskolor i programmet som erhöll medel för studentsamverkan, uppdragsverksamhet, forskningssamverkan och nätverksbyggande.

Stiftelsen har sedan 1997 finansierat företagsforskskolor både vid universitet, högskolor och institut. Det första decenniet gjordes även insatser för enskilda företagsdoktorander och magisterprogram. Under senare år har

KK-stiftelsen liknar sina program vid byggstenar som utformats för att lärosätena ska kunna bygga kompletta och konkurrenskraftiga forsknings- och utbildningsmiljöer på lärosätena. Varje lärosäte behöver hitta just sina byggstenar.

FOTO: STUDIO CA

stiftelsen gjort stora insatser inom forskarutbildning. För närvarande finansieras cirka 210 doktorander vid sexton forskarskolor.⁹ I programmet professionell licentiat har ett pilotprojekt på 8,1 miljoner kronor beviljats till området Cyberphysical Systems. Skolan genomförs i samverkan mellan KTH, Örebro universitet och Blekinge tekniska högskola. Därutöver har en licentiatskola vid Malmö högskola i data-drivna system beviljats.

Inom ramen för programmet Expertkompetens har stiftelsen prioriterat totalt sju kompetensområden: Intelligent produkt (teknIQ), Strategisk affärsutveckling (krAft), Livsmedel och bioteknik (meNY), Industriell produktframtagning (proDesign), Mikro- och nanosystemteknik (minST), Upplevelseindustrin och Produktionslyftet (vilket genomfördes tillsammans med Vinnova och Tillväxtanalys, och i praktiken var en förlängning av proDesign). Områdena identifierades och valdes utifrån förstudier där tillväxtpotential, nationell betydelse och antal berörda SMF var viktiga urvalskriterier.

Exempel på insatser som nyligen gjorts inom Expertkompetensprogrammet och som integrerats i lärosätenas forskningsmiljöer är ProdEx – Expert i produktionsteknik (Högskolan Väst), Gjuterimagistern 3.0 (Jönköping University), Expertkompetens för hållbart träbyggande (Linnéuniversitetet), samt Diagnos på distans – online engineering på mastersnivå (Blekinge tekniska högskola). Cirka 20 miljoner kronor vardera har fördelats till dessa över sex år. Dessa projekt omfattar alltid nätbaserade delar i utbildningen.

Ett exempel på forskningsnära och flexibla kurser och utbildningar för yrkesverksamma är PROMPT (Professionell masterutbildning i programvaruteknik) vid Mälardalens högskola. Här ges en avancerad kompetensutveckling inom mjukvarubranschen i form av skraddarsydda webb-baserade kurser för yrkesverksamma ingenjörer. Insatsen är på totalt 50 miljoner kronor under fyra år och inbegriper trettiosex

»Under 2018 fortsatte vi att utveckla dialogen med lärosätena. Vi har en uppriktig ambition att vi ska bidra till lärosätenas utveckling, och därför är vår utgångspunkt – med grund i våra stadgar –

att stiftelsen har lyckats först när lärosätena strategiskt har lyckats att utveckla kompletta, profilerade och konkurrenskraftiga forsknings- och utbildningsmiljöer. En inställning som ger oss mycket intressanta och en del helt nya perspektiv.«

Ulf Hall, chef externa relationer och kommunikation, även tf vd juli 2018–februari 2019

FOTO: JOHAN OLSSON.

»Eftersom vårt programutbud syftar till att bygga profilerade forsknings- och utbildningsmiljöer över tid, är det oerhört viktigt att vi följer miljöernas utveckling inte bara utifrån årets

beviljade medel, utan var miljöerna faktiskt befinner sig totalt sett. Sammantaget visar detta att KK-stiftelsen har och har haft en stor betydelse för uppbyggnaden av profilerade FoU-miljöer med både kapacitet och kvalitet vid högskolorna och de nyare universiteten. Det är smarta pengar som bygger upp betydande forsknings- och utbildningskompetens inom tydliga områden. Och vi är bara i början. Vi ser att utvecklingen inte bara fortsätter utan accelererar.«

Stefan Östholm, verksamhetschef

FOTO: JOHAN OLSSON.

företag, elva bransch- och intresseföreningar. Utöver Mälardalens högskola deltar Blekinge tekniska högskola, Chalmers, Göteborgs universitet och SICS (Swedish Institute of Computer Science).

I programmet NU har stiftelsen beviljat följande tre stöd på totalt 29,7 miljoner kronor: Ownership, Transition and Succession in Family Business vid Internationella Handels-högskolan Jönköping University, WISR 17 – webbaserade kurser för internationell positionering av strategiska forskningsgrupper vid Karlstads Universitet och Framtida nätbaserade utbildningar för internationell positionering av MDH-FuturE vid Mälardalens Högskola (KK-stiftelsens verksamhetsberättelse och årsredovisning 2016; 2017).

INSATSER OCH ROLLER

I stiftelsens insatser inom de olika verksamhetsområdena kan man urskilja tre idealtypiska roller, respektive: myndighet, alternativt forskningsråd och kunskapsentreprenör. I inledningskapitlet konstaterades att myndighetsrollen främst handlar om att genomföra insatser som prioriterats på den politiska nivån medan rollen som alternativt forskningsråd tar utgångspunkt i universitetens och högskolornas intressen. Rollen som kunskapsentreprenör ligger närmare marknadens och näringslivets styrfält med syftet att skapa värde, oftast genom olika nätverk. I finansieringen av verksamheten kan vi se hur stiftelsen intar dessa olika roller i olika grad inom sina satsningar och stödformer.

Stiftelsens rolltagande inom IT-området har främst varit implementerande med utgångspunkt i statliga prioriteringar. Stiftelsen agerade särskilt inledningsvis myndighetsliknande. Stora delar av insatserna riktades mot skolsektorn med ett omfattande stöd till kommunerna (inklusive arbete med funktionshinder). Ambitionen var att genomföra ett skolprojekt

per län i hela landet. Man gjorde också större insatser inom kulturområdet, hälso- och sjukvården, folkbildning, elektronisk handel, samt samverkan i regioner.¹⁰ Senare kom stiftelsen att inrikta insatserna på forskning i en roll som alternativt forskningsråd.

Också uppdraget kring instituten hade myndighetsliknande karaktär där stiftelsen förväntades finansiera åtgärder som föreslogs av framför allt statliga aktörer. Stiftelsen genomförde insatser för statens räkning inom detta område även om man också genomförde förhandlingar med statliga aktörer. Det var möjligt eftersom man hade viss autonomi som stiftelse, ett betydande kapital, men också för att det inte fanns direkta institutsintressen i stiftelsen.

Exempel på en entreprenörsliknande roll återfinns inom verksamhetsområdet avancerade utbildningar på doktors-, licentiat- och magisternivå. Expertkompetensprogrammet var av denna karaktär såtillvida att stiftelsen, i samverkan med andra aktörer i kunskaps-systemet, svarade för utpekningar av viktiga kunskapsområden och branscher "för Sveriges bästa" och agerade nätverksbyggande. Under senare år har entreprenörsrollen tonats ned något då uppgiften att prioritera delegerats till högskolorna och de nya universiteten.

I verksamheten riktad mot högskolorna och de nya universiteten intog stiftelsen under de första femton åren snarare en roll som påminner om de traditionella forskningsrådens: inga områden pekades ut (med undantag av det skogsindustriella programmet), den vetenskapliga kravbilden var hög, medel riktades till forskare och forskargrupper snarare än högskoleledningar, endast milda krav förekom på aktörsinteraktion i kombination med (i praktiken) hårda krav på företag med större FoU-resurser. Inom ramen för denna modell har stiftelsen sedan gradvis fördjupat relevanskraven och kraven på aktörsinteraktion i kunskapsproduktionen. Under det senaste

decenniet har också stiftelsen som "högskolornas forskningsfinansiär" agerat mer proaktivt och närmast tagit ett myndighetsansvar för en del av sektorn genom dess omfattande stöd via programmet KK-miljöer.

Det ska också sägas att trots alla variationer och förändringar i insatser och roller har stiftelsen alltid behandlat högskolorna som forskningsinstitutioner – snarare än som instrument för regional utveckling och tillväxt. Stiftelsens strategi och praktik har byggt på en förståelse av högskolorna som en viktig kunskapsbas för innovationer som på samma gång kan bidra till att utveckla högskoleforskningen. Det viktigaste för stiftelsen har därför varit att bidra till att förändra och stärka högskolemiljön. Numera syftar stiftelsens samtliga stödformer till att etablera profilerade kompletta forsknings- och utbildningsmiljöer med KK-miljöprogrammet som det tydligaste exemplet.

Även om stiftelsen har ifrågasatt och kritiserat den linjära innovationsmodellen så har man tillämpat en i grunden pro-akademisk hållning i frågan om hur interaktionen högskola och näringsliv bör se ut. Samtidigt har stiftelsen ihärdigt fört akademi och näringsliv närmare varandra i syfte att skapa en samproducerande interaktiv miljö. En utgångspunkt har dock alltid varit att näringslivet ska ges möjlighet att samverka med vetenskapligt starka forskningsmiljöer som de kan ha genuin nytta av och inte belastas av samarbeten i svaga miljöer. Även om stiftelsens finansiering på många sätt kännetecknas mer av akademisk ortodoxi än av experimentalism så har man också varit påhittig och bidragit till strukturella förändringar och nytänkande i det svenska kunskapssystemet.

»I programmet Prospekt får nydisputerade möjlighet att driva ett eget avgränsat forskningsprojekt i samverkan med näringslivspartners. Fokus i bedömningen ligger på projektledarens

potential eftersom Prospekt särskilt ska stötta den nydisputerade i utvecklingen mot att bli en självständig forskare och forskningsledare.

Genom att rekrytera nyckelpersoner i programmet Rekryteringar kan lärosätena fortsätta bygga och utveckla starka och kompletta forsknings- och utbildningsmiljöer. Rätt rekryteringar bidrar till ett ökat inflöde av nya metoder, idéer och perspektiv, vilket ökar såväl den vetenskapliga kvaliteten som näringslivets nytta av forskningen och utbildningen.»

Malin Henningsson, programansvarig

FOTO: JOHAN OLSSON.

»Projekten i programmet Synergi kommer att lyfta forskningen inom en rad områden och i många fall också öppna nya forskningsfält. Samtidigt genereras samhällsnytta och Sveriges konkurrens-

kraft stärks. Detta är stora och viktiga projekt som kommer att flytta forskningsfronten inom respektive område. Samtidigt innebär det ny, värdefull kunskap och kompetensutveckling för varje företag som deltar.»

Mats Waltré, programansvarig

FOTO: JOHAN OLSSON.

**9. HÖGSKOLORNA I
FORSKNINGSLANDSKAPET
– STIFTELSENS BETYDELSE
OCH PÅVERKAN**

”Stiftelsens finansiering inom forskning och avancerade utbildningar har bidragit till profilerade forsknings- och utbildningsmiljöer i bred bemärkelse vid de nya lärosätena.”

Stiftelsen inledde sin verksamhet vid en tidpunkt när det svenska kunskapssystemet var koncentrerat kring universiteten och de stora teknik- och medicinföretagen. I början av 1990-talet fanns det tio lärosäten, sex universitet och fyra fackhögskolor med rätt att ge forskarutbildning. Därutöver fanns en handfull högskolor vars uppgift främst var att förse regionerna med kvalificerad arbetskraft. Dessa högskolors tillgång på forskningsmedel var högst begrän-

sad. Detsamma gällde forskningskompetensen. Exempelvis fanns det läsåret 1994/95 endast 29 professurer och cirka 800 verksamma doktorander vid de mindre och medelstora högskolorna. Professurerna hade inrättats vid universitetens fakulteter och doktoranderna var också inskrivna där. De nya lärosätenas sammanlagda forskningskostnader var vid denna tidpunkt 305 miljoner kronor.¹ De hade inga basresurser för forskning – trots kravet på

Forskningsmiljön Inbyggda system vid Mälardalens högskola bidrar till att utveckla teknik som används för att styra till exempel bilar, robotar och maskiner.

FOTO: JOHAN OLSSON.

forskningsanknytning – och ingen given aktör att vända sig till för externa forskningsmedel.

Detta landskap har dock genomgått förändringar under de senaste tjugofem åren. En hel del har KK-stiftelsen medverkat till att förändra. Under forskningsminister Carl Tham infördes 1997 basresurser för forskning för de nya lärosätena. Från 1997 till 2005 ökade de direkta statsanslagen för de nya lärosätena väsentligt. Det var resultatet av den dåvarande regeringens ambitioner att stärka de nya lärosätena som forskningsaktörer. Parallellt – och i samverkan med staten – gjorde stiftelsen viktiga åtaganden gentemot de nya lärosätena för att stimulera de statliga anslagen och för att lärosätena skulle kunna etablera profilerade forskningsmiljöer. En effekt av statens och stiftelsens interaktion blev att de äldre universitetens andel av det direkta statsanslaget minskade från 96 procent till knappt 89 procent från 1997 till 2005.² Under denna korta period etablerades högskolorna som forskningsutförare bland annat genom att erhålla vetenskapsområden (alltså ökade resurser och forskarutbildningstillstånd) och i några fall universitetsstatus.

Efter 2005 minskade statsmaktens intresse att stärka basforskningsresurserna vid de nya lärosätena. Det fick till konsekvens att större delen av de ökade statsanslagen tillföll de etablerade universiteten, dels genom högre basanslag men också genom strategiska forskningsområden och den kvalitetsbaserade resurstilldelningsmodellen. Likväl har de nya lärosätena klarat sig förhållandevis väl och kunnat växa betydligt i ett kunskapssystem med kraftigt ökade externa forskningsresurser.³

KONKURRENSKRAFTIGA HÖGSKOLOR

År 2015 stod de nya lärosätena sammanlagt för cirka tio procent av de statliga FoU-intäkterna. Intäkterna har ökat snabbare för de nya universiteten och högskolorna jämfört med de bredare universiteten och fackuniversiteten.⁴

»KK-stiftelsen spelar en viktig roll i uppbyggnaden av forskningen inom datavetenskap vid Malmö universitet. Den långsiktighet som en forskningsprofil ger gör att vi kan samla

våra forskare och erbjuda dem möjlighet att fokusera på ett gemensamt forskningstema med hög relevans för våra företagspartners. Den konstruktiva dialogen med stiftelsen har även lett till att vi kunnat utveckla vår relativt nystartade utbildning på forskarnivå med hjälp av en företagsforskarskola, vilken samtidigt fördjupar samarbetet med företagen.«

Paul Davidsson, ledare för Internet of Things and People Research Center, Malmö universitet

FOTO: HÅKAN RÖJDER.

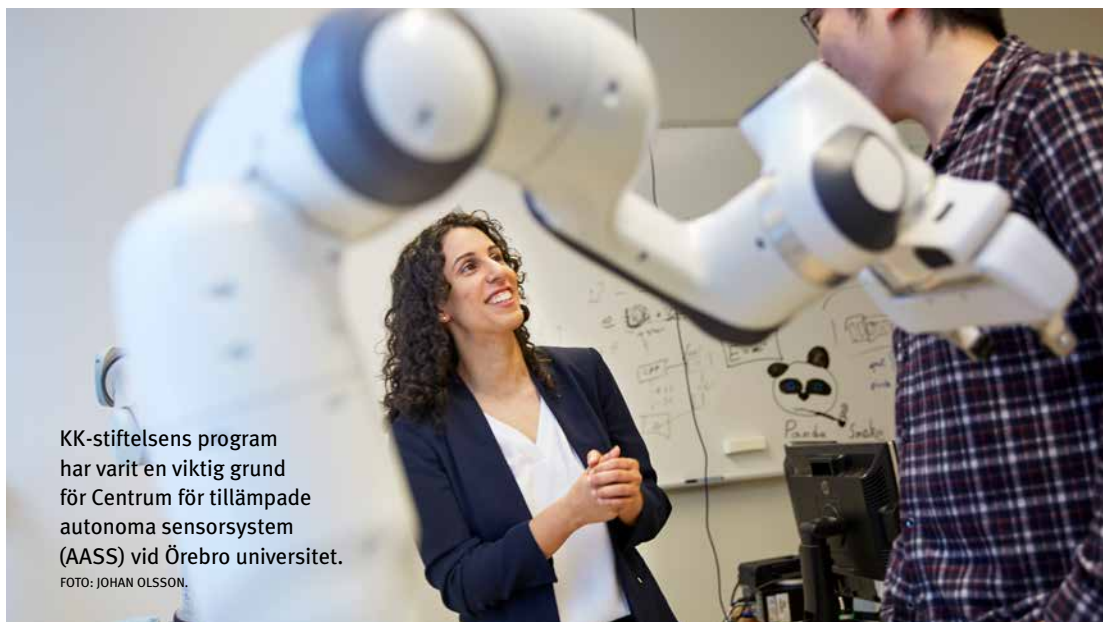

»I världens bredaste högskola finns det ett stort behov av att stödja profilering av lärosäten. KK-miljöprogrammet har visat sig vara ett effektivt verktyg för just detta. Programmet både

stimulerar och tvingar lärosätet att formulera, följa upp och kvalitetssäkra strategiska mål. KK-miljöprogrammet är arbetsintensivt och ställer höga krav på lärosätets och ledningens förmåga att göra svåra prioriteringar. När det lyckas så skapar det en kultur som är till nytta för hela lärosätets strategiska arbete. KK-stiftelsen har med detta utvecklats från att vara en traditionell forskningsfinansiär till att stödja lärosätenas strategiska forskningsförmåga.«

Lars Haikola, tidigare rektor vid BTH, tidigare universitetskansler, ledamot av stiftelsens expertgrupp för KK-miljöer

FOTO: ÖREBRO UNIVERSITET.

KK-stiftelsens program har varit en viktig grund för Centrum för tillämpade autonoma sensorsystem (AASS) vid Örebro universitet.

FOTO: JOHAN OLSSON.

Deras större vetenskapliga muskler, vilket Thams basresurser och KK-stiftelsens insatser bidragit till, har gjort dem konkurrenskraftiga. Detta syns också i den statliga prestationsbaserade (via publikationer och externa medel) tilldelningen som infördes 2009. Även om modellen förändrats över tid och innehåller vissa begränsningar för att dämpa genomslaget, så har de nya universiteten och högskolorna hittills klarat sig förhållandevis väl.⁵ Samtidigt är högskolornas och de nya universitetens andel av intäkterna från Vetenskapsrådet, Formas och Forte endast två procent vardera.⁶

Som enskilda högskolor har flera av dem blivit relativt sett mer forskningsintensiva, i viss mån beroende på ökade forskningsresurser från stiftelsen och andra finansiärer men också eftersom utbildningar på grundnivå och avancerad nivå inte tillförts motsvarande resurser som forskningen.⁷ Denna utveckling har fört med sig en ökad vetenskaplig kunskapsproduktion i hela Sverige, ofta i samverkan med näringslivet.⁸ Högskolorna och de nya universiteten står för den största ökningen av antalet

vetenskapliga publikationer, en årlig ökning i publikationsvolym på åtta procent under perioden 2003–2015. Ökningen sker emellertid från en mycket låg nivå och trots den snabba expansionen svarar de endast för totalt åtta procent av den totala svenska artikelproduktionen, medan utbildning på grundnivå och på avancerad nivå dominerar verksamheten.⁹

VETENSKAPLIG KVALITET OCH INDUSTRIELL RELEVANS

Stiftelsen har genomgående ställt höga krav på forskningens vetenskapliga kvalitet och därigenom bidragit till att utveckla kunskapsproduktionen också kvalitativt vid de nya lärosätena. Den gav från början en förhållandevis detaljerad återkoppling på ansökningarna från lärosätena i syfte att öka forskningskompetensen hos den enskilde forskaren och i förlängningen en ökad professionalisering vid lärosätena. KVA/IVA konstaterar att stiftelsen bidragit till "en högre kvalitet i publikationerna, mätt t ex på basis av antalet citeringar."¹⁰

Stiftelsens krav på aktörsinteraktion i kunskapsproduktionen – samproduktion – har växelverkat med de nya lärosätenas ambitioner att utveckla sitt samverkansuppdrag för att attrahera externa medel, vidareutveckla kontaktnät och samarbetsytor med omgivande aktörer, i syfte att etablera profilerade forsknings- och innovationsmiljöer. Kraven har i sin tur stärkt forskningens genomslag vilket sammanhänger med att forskningssamarbete mellan företag och lärosäten som resulterar i vetenskapliga publikationer tenderar att citeras oftare än publikationer där enbart företag eller universitet/högskolor deltar.¹¹

Lärosätena har sökt anamma ”styrmodeller för att stärka samspelet mellan utbildning, forskning och samverkan, och betraktar en ökad politisk betoning på samverkansuppdraget som ett medel att ge dem ökad extern legitimitet och förstärkt intern styrkraft.”¹² Samproduktion, med dess fokus på näringslivets deltagande i och medfinansiering av forskningen, har varit ett centralt element i denna styrmodell; ett retoriskt men också praktiskt begrepp som varit identitetsskapande både för stiftelsen och vissa av lärosätena, inte minst som en kontrast till forskningsrådets och de etablerade universitetens forskning.

Användningen av forskningsresurser vid de nya universiteten och högskolorna tycks rent generellt ha skett med goda resultat och bedrivs numera utan stora kvalitetsskillnader mellan den nya generationens universitet och högskolor och de äldre universiteten.¹³ Forskning med svagt genomslag är inte heller koncentrerad till vissa lärosäten i Sverige utan finns vid bredduniversiteten såväl som fackuniversiteten, högskolorna och de nya universiteten.¹⁴ Detta får stöd av Hwang: ”Det finns ingen uppenbar kvalitetsskillnad mellan mindre och stora lärosäten vad gäller medelciteringar. Det finns såväl högskolor, nya universitet och gamla universitet bland de bäst presterande och de sämst presterande lärosätena.”¹⁵ De nya lärosätena i

»Stiftelsen har bidragit till att Malmö universitet fick universitetsstatus 2018 genom utvecklingen av två av universitetets fem forskningscentrum, Biofilm och Internet of Things and People. Vi

har utvecklat en unik kompetens att forska tillsammans med svenska företag och börjar nu även attrahera medel från andra forskningsfinansiärer såsom VR inom Naturvetenskap (Biofilm) vilket är viktigt för att kunna fördjupa sig i mer grundläggande forskningsfrågor.

Stiftelsens ambition att bidra till kompletta miljöer överensstämmer med universitetets övergripande mål i Strategi 2022 om ”sammanhållna, starka och gränsöverskridande internationella akademiska miljöer där utbildning, forskning och samverkan är integrerade”. Jag anser att dialogen mellan stiftelsen och universitetet fungerat mycket väl, bland annat på grund av att stiftelsen tar fram bra statistik och faktaunderlag, som hjälper universitetet att bilda sig en uppfattning om var vi befinner oss i utvecklingen av starka forskningsmiljöer och hur vi förhåller oss till andra lärosäten.«

Kerstin Tham, rektor Malmö universitet

FOTO: HÅKAN RÖJDER.

Sverige står sig också väl forskningsmässigt jämfört med motsvarande forskningsutförare i Norden och Storbritannien.¹⁶

NYA MILJÖER FÖR NÄRINGSRELEVANT FORSKNING OCH UTBILDNING

KK-stiftelsens finansiering har haft en viss betydelse i denna utveckling. En effekt är att finansieringen fungerat strukturerande bland högskolornas och de nya universitetens forskningsområden. Kombinationen av stiftelsens anslagspolitik och det svenska näringslivets regionala sammansättning gav olika förut-

sättningar för högskolorna.¹⁷ Skälet till att merparten insatser hamnade inom tekniskt och naturvetenskapligt vetenskapsområde var att flera av högskolorna redan hade etablerade relationer med större forskningstunga företag som fungerade som "forskningsbeställare."¹⁸ Det var dessa som kunde svara mot stiftelsens akademiska kravbild: alltså att anslagsmottagarna skulle ha samma vetenskapliga kvalitet som universiteten, men också ha ett finansiellt engagemang från näringslivet.¹⁹

Den forskning stiftelsen finansierade fick mestadels stöd från "stora internationella koncerner och med dem nära länkade utvecklings-

Miljöer/områden	Lärosäte
Informationsteknologi	Högskolan Skövde
Fibre Science and Communication Network Sensible Things that Communicate	Mittuniversitetet
Tjänsteforskning Tryckteknisk forskning	Karlstads universitet
Informationsteknologi Innovationsvetenskap Hälsa och livsstil	Högskolan i Halmstad
Produktionsteknik Industriellt arbetsintegrerat lärande	Högskolan Väst
Inbyggda system Framtidens energi Hälsoteknik	Mälardalens högskola
Människa-teknik-miljö Autonoma sensorsystem Samspelet kost-tarmbakterier-tarm-hjärna	Örebro universitet
Industriell produktframtagning	Jönköping University
Tillämpad signalbehandling Programvaruteknik Produktutveckling	Blekinge tekniska högskola
Biofilmer och biologiska gränssytor Internet of Things	Malmö universitet

bolag inom främst mogna branscher i tillverkningsindustrin och basnäringarna. Ericsson och ABB är vanligast förekommande, därefter bolag som ex.vis Saab, Volvo, Pharmacia, Astra och skogs-/pappersbranschen.”²⁰ Under senare år har dock allt fler små- och medelstora högteknologiska företag deltagit i stiftelsens satsningar, ofta som underleverantörer till andra företag. I takt med att forskningsprojekten blivit fler så har fler områden och högskolor och nya universitet fått ta del av resurserna, men koncentrationen kring teknik- och naturvetenskap gäller alltså.

Stiftelsens kombinerade finansiering inom forskning och avancerade utbildningar har bidragit till åtminstone ett drygt tjugotal profilerade forsknings- och utbildningsmiljöer i bred bemärkelse vid de nya lärosätena (se tabell på föregående sida). Dessa miljöer utgör centrala forskningsverksamheter för högskolorna och flera av dem är bland de mest forskningsintensiva på respektive lärosäte. Det handlar om tvärvetenskapliga, näringslivsrelevanta tillämpade forskningsmiljöer med täta industriella kontakter som bedriver en gemensam kunskapsproduktion med företag.²¹ Många av dem bedriver också kompetensutveckling för yrkesverksamma.

FÖRÄNDRING AV ORGANISATIONS- OCH STYRINGSSTRUKTURER?

Även om stiftelsens stöd starkt bidragit till en tät samverkan med näringslivet så har det inte förändrat de grundläggande organisations- och styrningsstrukturerna vid högskolorna och de nya universiteten. Stiftelsens resurser har ställts till lärosätenas förfogande utan hårda organisatoriska krav, vilket gjort att lärosätena kunnat integrera miljöerna i sin reguljära forskningsorganisation. Under lång tid användes större delen av medlen till forskarutbildning. Stiftelsens anslagspolitik har därför främst handlat om att finansiera

»Det är helt klart att KK-stiftelsen har en enorm betydelse. Vi har idag några fantastiska miljöer vid de nya universiteten och högskolorna som har en hög nivå i sin forskning, i några fall

på högre nivå än vad vi finner vid stora universitet. Jag har svårt att se att de hade kunnat utvecklas utan KK-stiftelsens stöd – det är till och med ganska otroligt när man ser hur de flesta andra forskningsfinansiärer fördelar sina medel.

Idag är KK-stiftelsens verksamhet väldigt väl genomtänkt. De erbjuder möjlighet till många olika stödformer, kombinerade insatser och även stöd för verksamhetsutveckling på såväl lärosätes- som institutionsnivå. KK-stiftelsen har krävt av oss vid högskolorna att lyfta blicken och se över helheten. Jag tror detta har varit till stor nytta för oss. Högskolan i Halmstad ligger, av någon outgrundlig anledning, på regeringens miniminivå av tilldelade direkta anslagsmedel för forskning men trots det har vi lyckats bygga upp riktigt bra forskning i nära samarbete med näringslivet och med offentlig sektor. Det är mycket tack vare stöd från KK-stiftelsen.«

Thorsteinn Rögnvaldsson, tidigare prorektor och rektor vid Högskolan i Halmstad, programchef för KK-miljö

FOTO: IDA LÖVSTÅL

uppbyggnaden av näringsrelevant forskning, inte att organisera sådan forskning i lärosätena eller genom dem. Med undantag av programmet KK-miljöer har insatserna utformats som forskningsprogram i traditionell mening med ett "fakultetsstuk", något stiftelsen har gemensamt med övriga löntagarfondsstiftelser.²²

Huruvida stiftelsen i programmet KK-miljöer – med dess ambitioner om utveckling av lärosätenas egna strategi- och ledningsförmåga – kan åstadkomma en bestående förändring i detta avseende återstår att se. Det finns tecken på att stiftelsens krav på lärosätena att utveckla sina egna kvalitetssäkringssystem delvis förändrat de fem högskolornas grundläggande sätt att arbeta med prioriteringar av externt finansierad forskningsverksamhet.²³ Detsamma gäller de prioriteringsprocesser de infört, som nu inte endast används för stiftelsens finansiering utan av flera externa finansiärer. Ytterligare ett exempel där stiftelsen tillfört nya finansierings-

former för samverkan mellan högskola och näringsliv är forskarskolorna, även om det fanns förebilder, och Expertkompetensprogrammets vidareutbildning för yrkesverksamma.²⁴

"FORSKNINGSHÖGSKOLOR"

Stiftelsens stöd inom forskningsområdet koncentrerades från början till en grupp av de nya lärosätena. Denna tendens har därefter förstärkts: "År 2005 stod de tio största mottagarna för knappt 70 procent av lärosätenas samlade intäkter från KK-stiftelsen. Motsvarande siffra 2015 var drygt 90 procent."²⁵ KK-stiftelsen har genom sitt koncentrerade stöd till enskilda lärosäten och forskningsmiljöer, tillsammans med staten och andra finansiärer, möjligen bidragit till framväxten av ett tertiärt (tidigare binärt: universiteten och högskolorna) högskolesystem. Vissa nya lärosäten har kunnat etablera sig som forskningsaktörer med stiftel-

sens hjälp och bilda en grupp mellan de äldre universiteten och de högskolor som huvudsakligen förblivit utbildningsinstitutioner.²⁶

Denna grupp av ”forskningshögskolor” med täta industriella kopplingar är snarast en ny slags institution i kunskapssystemet, vars relationer med näringslivet påminner om hur industriforskningsinstitutet arbetar. Högskolan Väst, Högskolan i Halmstad, Blekinge tekniska högskola, Högskolan i Skövde och Mälardalens högskola – högskolor med mycket täta industrisamarbeten inom forskning och vidareutbildning för yrkesverksamma – är i viss mån stiftelseskapelser. I vissa avseenden liknar de instituten, men de har också ett viktigt utbildningsuppdrag och forskarutbildningstillstånd. De skulle kunna betecknas som akademiska forskningsinstitut särskilt inriktade på näringslivet.

Den geografiska och ämnesmässiga koncentrationen av resurserna har gjort stiftelsen till en betydelsefull aktör för framför allt denna grupp av högskolor. Forskningsstödet har oftast inte varit distribuerat genom nätverk eller konsortier med andra lärosäten eller aktörer, vilket ökat möjligheter till konsolidering av forskningsmiljöerna. Stiftelsens verksamhet har dock inte ändrat den grundläggande spelplanen eller storleksordningarna i kunskapssystemet: bredduniversiteten och fackuniversiteten är fortfarande svensk forsknings storspelare och forskningspolitiken och systemet också i hög grad inriktat på grundläggande och excellent forskning vid universiteten. De nya lärosätenas forskningsvolym kan jämföras med fakulteternas eller institutionernas volym på de stora universiteten.

ETT MER MÅNGFACETTERAT FORSKNINGSLAND

KK-stiftelsen har däremot bidragit till att Sveriges forskningskarta vuxit. Högre utbildning och starka forskningsmiljöer finns numera

»Under vd:n Madelene Sandström har stiftelsen haft en fantastisk utveckling. Rollen som högskolornas forskningsfinansierare har blivit väldigt tydlig. En rejäl portfölj av olika stödformer inom

forskning och utbildning utvecklades. Detta kompletterades med förutsägbarhet vilket stärkte högskolornas möjlighet att planera långsiktigt. I dialog med lärosätenas ledningar skapades förutsättningar för att utveckla strategier för lärosätets utveckling baserade på stiftelsens stödformer. En viktig förutsättning var att stiftelsen inte pekade ut områden utan överlämnade till lärosätet att utveckla sina forsknings- och utbildningsprofiler i samspel med medverkande företag.

Programmet KK-miljöer har gått ett steg längre för att stödja lärosätenas utveckling av kvalitetssäkringsprocesser och ledningsfunktion samtidigt som de själva tillsammans med näringslivet prioriterat områden. Dessutom har det stora finansiella stödet gett lärosätena möjlighet att utveckla sina forsknings- och utbildningsmiljöer. Stiftelsens alltmer tillitsbaserade ansats är ett unikt inslag i det svenska kunskapssystemet. Likaså betoningen av ”kompleta” miljöer, dvs utbildning och forskning utvecklas tillsammans.«

Christina Ullenius, tidigare rektor vid Karlstad universitet, tidigare styrelseledamot i KK-stiftelsen, ordförande för stiftelsens expertgrupp för KK-miljöer

FOTO: PRIVAT.

överallt i Sverige, en väsentlig skillnad jämfört med mitten av 1990-talet. Genom finansieringen av regional vetenskaplig basstruktur har stiftelsen bidragit till att upprätthålla och vidareutveckla den högteknologiska samhällsbärande industrin snarare än att bidra till nya branscher och områden.²⁷ Stiftelsen har bidragit till en förnyelse av samverkansformerna mellan de nya lärosätena och företag inom skogsindustri, stål- och metallindustri, verkstadsindustri, kemisk industri, fordonsindustri, livsmedelsindustri och servicenäringarna.

Utbildningsnivån i de flesta regioner (här avses FA-regioner, Funktionella analysregioner, i praktiken arbetsmarknads- och pendlingsregioner), där KK-stiftelsens lärosäten är verk samma, närmar sig den i Sveriges tre storstadsregioner. Andelen akademiker i dessa regioner är högre än den som de tre storstäderna hade för tio år sedan.²⁸ Den större andelen högutbildade vid högskolorna beror förstås i grunden på de nya lärosätenas stora utbildningsuppdrag, men det är otvivelaktigt att stiftelsens forskningsinsatser också bidragit. Lärosätena försörjer näringslivet med kvalificerad personal, vilket skapar förutsättningar för forskningssamarbete som stiftelsen stimulerar och finansierar. Stiftelsen har därför i hög grad bidragit till att det regionala näringslivet stärkts och att interaktionen mellan akademi och näringsliv ökat. Den samlade effekten har blivit en större täthet av högutbildade.

Industrins ekonomiska råd pekade i föl på att tillverkningsindustrin har haft en positiv utveckling av produktion och förädlingsvärde under den senaste tjugofemårsperioden,²⁹ och konstaterar att utbyggnaden av den nya generationens universitet och högskolor under de senaste decennierna sannolikt varit viktig för det lokala näringslivet: "Universitetsfilialerna har ofta genomfört forskningsprojekt med lokala företag, vilket gynnat företagsamheten. I och med universitetsfilialerna har det också uppstått en lokal arbetsmarknad för akademiker."³⁰

Rådets analys visar att tillverkningsindustrin har en jämförelsevis stark ställning i medelstora och små regioner i förhållande till befolkningsunderlaget. Vidare är de multinationella industriföretagen (minst 50 miljarder i omsättning) lokaliserade i många delar av Sverige. Stiftelsen har genom sina insatser samlat aktörer i regionerna för att skapa tillväxt och har därmed medverkat till att förändra delar av det svenska kunskapssystemet och bidragit till att upprätthålla och vidareutveckla den samhällsbärande industrin i hela Sverige.³¹

Att analysera och påvisa effekter i näringsliv och på svensk konkurrenskraft av enskilda åtgärder och satsningar är alltid vanskligt, men studier som stiftelsen genomfört indikerar likväl att stiftelsens specifika insatser tillsammans med kravet på gemensam kunskapsproduktion, samproduktion, mellan högskolor och företag har varit värdeskapande för de deltagande företagen.³² Även akademierna gör i sin senaste utvärdering bedömningen att den samlade bilden av stiftelsens satsningar är positiv, samt att de finansierade projekten bidragit till att stärka Sveriges konkurrenskraft.³³

Det finns också många företag som intygar värdet av att medfinansiera och delta i stiftelsens forskningsinsatser. Martin Wallin, programchef för Innovation & Forskning på Ericsson, som medverkar i forskningsprofilen OmTänkt inom området programvaruteknik vid Blekinge Tekniska Högskola konstaterar att "[m]ed denna nya forskningssatsning, som är mycket viktig, utökar vi våra möjligheter att tillsammans med akademien ta oss an det pågående teknikskiftet, ligga steget före och fortsätta vara den motor för branschen som vi är idag."³⁴ En motsvarande bedömning gör Anna Holefors, VD på In vitro Plant-tech AB, som medverkar i ett synergiprojekt som syftar till att ta fram plåster för diagnos av hudsjukdomar: "Om projektet lyckas kommer det att få både stor samhällsnytta och stärka vår konkurrenskraft." För företaget är det viktigt att ha "en

stark forskningsanknytning i det vi gör, och ha en nära dialog med den akademiska forskningen så att vår utveckling bygger på stark vetenskaplig grund.”³⁵

VITALISERING AV INSTITUTSSEKTORN

Stiftelsen bidrog till väsentliga förändringar av institutssektorn som skedde under 1990- och 00-talet: bolagisering av instituten, förändrad ägarstruktur, ökat statligt engagemang, ökad vetenskaplig kompetens och sammanslagningar till större institutsgrupper. KVA och IVA gör den samlade bedömningen att ”KK-stiftelsen fullgjort sitt uppdrag rörande stöd till omstrukturering av instituten.”³⁶

Industriforskningsinstitutet har vuxit fram över lång tid och dess organisering, styrning och finansiering har förändrats genom åren.³⁷ Den senaste reformeringen skedde 2017 genom etableringen av den större institutsgruppen RISE. Vid tidpunkten för stiftelsens bildande hade sektorn en marginaliserad roll i det svenska kunskapssystemet och bedrev verksamhet som anslagsfinansierade stiftelser. Institutens övergripande strukturella problem berodde främst på associationsformer som försvårar förnyelse, en försvagad statlig basfinansiering som undergrävt institutens roll, samt på att universitet och högskolor hade det samlade ansvaret för utförande av offentligt finansierad forskning.³⁸ Problemen tog sig uttryck i låg personallörlighet och bristande forskningskompetens.

Genom omstruktureringen av instituten – från 1997 till och med 2006 då stiftelsen överlämnade sina aktier till statens holding-bolag IRECO – bidrog stiftelsen till att institutssektorn kunde bryta sin marginalisering under framför allt 1980-talet och första hälften av 1990-talet.³⁹ Bolagiseringsprocessen tog lång tid och försvårades av att staten var majoritetsägare i IRECO medan näringslivet var majo-

»KK-stiftelsen har genom att skapa ekonomiska förutsättningar och anpassade stödformer haft en avgörande roll vid uppbyggnad av forsknings- och utbildningsmiljön i

Inbyggda System vid MDH.

KK-stiftelsens proaktiva arbete med utformning av stödformer som stimulerar samverkan och uppbyggnad av starka miljöer vid nyare lärosäten har haft en enorm betydelse. Idag har KKS en i de flesta avseenden mycket bra portfölj med instrument som lämpar sig väl för uppbyggnad och stöd till forskningsmiljöer i olika skeden av utveckling. Dock saknas stöd som hjälper starka och etablerade miljöer att bibehålla konkurrenskraft och utvecklas vidare.

Även om stödet från KK-stiftelsen är viktigt i uppbyggnadsfasen så kan det vara utmanande att hitta alternativa finansieringskällor när man nått en viss nivå. Stödformer för bibehållen hög vetenskaplig kvalitet, bibehållen kritisk massa, och bibehållen samverkan med långsiktiga näringslivspartners vore önskvärda.

KK-stiftelsens omsorg och vilja att hjälpa har i all sin välmening ibland upplevts alltför detaljerad – som en tonårsförälder som har synpunkter på hur vi ska leva våra liv. Det kan kanske förstås i efterhand, men har inte alltid uppskattats i stunden.

Transparensen och tydligheten i bedömningskriterierna och kraven på de sökande har inte alltid varit kristallklara och vi har inte alltid delat KK-stiftelsens tolkningar.«

Hans Hansson, forskningsledare vid Mälardalens högskola

FOTO: JOHAN OLSSON.

ritetsägare i de enskilda instituten samt att staten inte från början tog en tydlig ägarroll för institutssektorn. Framförallt tilläts basfinansieringen från staten att sjunka till kritiskt låga nivåer. Stiftelsen bidrog till sammanslagningar av instituten, den så kallade fyrklöverstrukturen, som bestod av fyra institut, varav tre fanns inom IRECO och den fjärde var Sveriges Tekniska forskningsinstitut AB (SP), som var helägt av Näringsdepartementet.

Utöver det direkta finansiella stödet till IRECO har stiftelsens stöd främst syftat till kompetensutveckling för instituten och näringslivet, att genom insatser i forskartjänster och samverkan med universitet och nya lärosäten bygga upp institutens forskningskapacitet. Ett viktigt bidrag var att öka andelen forskarutbildade i personalstyrkan. Mellan 1990 och 2015 nästan fördubblades den, till totalt 31 procent.⁴⁰ Här var förstås även andra aktörer finansiellt involverade men stiftelsens bidrag var väsentliga.

Stiftelsens stöd till tvärteknologiskt inriktade större satsningar i form av excellenscentra – Institute Excellence Centers – var förnyande. Forsknings-, utvecklings- och innovationsprocesser flätades samman genom interaktion mellan doktorander och seniora forskare och personal vid instituten.⁴¹ Även efter det att stiftelsen överlämnat ägandeskapet i IRECO har man fram till 2016 fortsatt att medverka till institutssektorns utveckling, dels finansiellt under en avvecklingsperiod, dels genom direkta insatser för att stärka samverkansområdet mellan instituten, högskolorna och näringslivet i det nya Research Institutes in Sweden AB, RISE.

Stiftelsens insatser i förhållande till institutssektorn, en sektor som i ett internationellt perspektiv är förhållandevis liten, har således varit betydelsefulla för institutens utveckling både i ett nationellt och regionalt perspektiv.⁴² Uppdraget inom institutssektorn var av myndighetskaraktär där staten förväntade att stiftelsen skulle betala många av behoven i sektorn. Stiftelsens agerande kännetecknades därför av

viss följsamhet även om man genom ägarrollen såg till att inte reduceras till en pengapåse för staten. Genom förhandlingar med staten kunde stiftelsen undvika en uteslutande implementerade roll och påverka insatserna gentemot instituten utifrån egna bedömningar, vilket bidrog till sektorns utveckling under 1990- och 00-talet.

Att ge en statligt utsedd kommitté (KOFI-kommittén) i uppdrag att via en stiftelse och dess kapital reformera institutssektorn var ett ovanligt arrangemang. KK-stiftelsen var som offentlig stiftelse en oberoende aktör med nära kopplingar till staten. Samtidigt hade man ett eget kapital som gjorde det möjligt för stiftelsen att göra längre och större ekonomiska åtaganden än en vanlig myndighet, knappt 1 miljard kronor för institutsomvandlingen och kompetensutvecklingsinsatser. En myndighet hade dessutom varit mer känslig för förändringar på den politiska nivån. Stiftelsens kapitaltillväxt gjorde att man kunde agera uthålligt och kraftfullt. En missräkning var dock initiativet att under 1996-97 fusionera tre IT-institut i Svenska IT-institutet, SITI AB. Intressentföretagen och motstånd från delar av personalen satte sig emot med konsekvensen att sammanslagningen inte gick att genomföra förrän långt senare.⁴³

FLER UTBILDNINGAR

Stiftelsen har gjort väsentliga kompetensinriktade insatser gentemot näringslivet, till exempel genom forskarskolor i samverkan med universitet, högskolor och institut. I forskarskolorna kan ses resultat och effekter på individnivå, i form av ökad kompetens, i företagen genom ökat inflöde ”av forskare i verksamheten, till och med på branschnivå genom ökad kompetensförsörjning.”⁴⁴

Det finns många företag som intygar värdet av att medfinansiera och delta i stiftelsens

företagsforskarsskolor. Anna Stenstam, vd för företaget CR Competence, som medverkar i Malmö universitets företagsforskarsskola för biofilm och biologiska gränssytor, ComBine, konstaterar att satsningen är viktig för deras framtida erbjudande: "För oss är forskarskolan en möjlighet att fördjupa kunskapen när det gäller ytor och bakteriesamhällen, så kallade biofilmer, men även en chans att finnas i en miljö som vi har stort intresse av och kan bidra till."⁴⁵

Även i forskarskolan INSiDR (Industrial Graduate School in Digital Retailing) vid Jönköping University och Högskolan i Borås lyfter företagen fram värdet av samarbetet. Anders Halvarsson, delägare i Ellos Group anser att "[d]et är väldigt viktigt att branschen får kompetenta medarbetare som både kan driva och utveckla forskning inom det digitala området, säger de som är med i projektet. De medarbetare som vi utbildar i forskarskolan kommer att få en nyckelroll i företaget när de är färdiga, och under tiden utbildningen pågår kommer de ju också att kunna bidra med värdefull information in i företaget."⁴⁶

Ulf Håkansson, forsknings- och utvecklingschef på företaget Skanska AB, som medverkar i den industrinära företagsforskarsskolan Automation Region Research Academy (ARRAY), vid Mälardalens högskola konstaterar att det nu finns "möjlighet att förändra byggsektorn radikalt, från ett hantverk till en effektiv industri. Vi kan inte göra detta ensamt utan tillsammans med Sveriges främsta industrier och vetenskapsmän har vi nu en möjlighet att skapa något unikt och konkurrenskraftigt." Johan Söderström, vd för ABB Sverige, som också deltar i forskarskolan, fastslår att Mälardalens högskola befäster "sin position som landets ledande högskola inom automation och robotisering."⁴⁷

Stiftelsens aktiviteter inom Expertkompetensprogrammet – med olika näringsrelevanta avancerade utbildningar – har sett till samver-

»KK-stiftelsen har under 25 år stärkt Sveriges konkurrenskraft både hos näringsliv och högskolor/nya universitet. Detta genom att finansiera projekt inom forskning och utbildning på

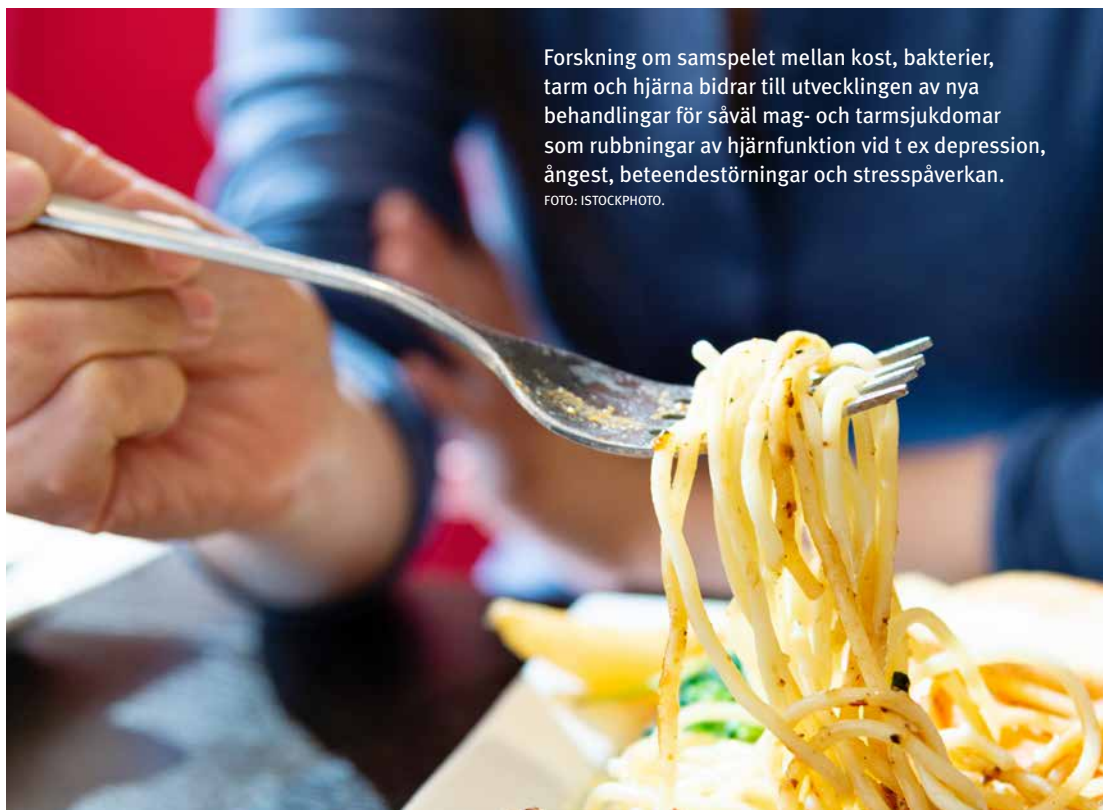
avancerad nivå i samverkan med näringslivet. Genom att utvärdera effekten av sitt stöd har stiftelsens program för projektstöd kontinuerligt utvecklats. Innehållet i forskningen bestäms av akademien själv tillsammans med samproducerande näringsliv. Detta har skapat unik kunskap och teknologi, som utvecklats och implementerats av samverkande människor i nätverk både nationellt och internationellt.

Genom strategiska dialoger med stiftelsen och finansiellt stöd får akademien möjlighet att långsiktigt och strategiskt själva styra sin utveckling och positionering till att bli en internationell konkurrenskraftig komplett akademisk miljö. Detta är framförallt viktigt för näringsliv utanför Sveriges storstäder för att få tillgång till och vidareutveckling av kompetent personal med ny teknologi för sin framtid och konkurrenskraft.«

Bengt-Olof Elfström, tidigare forskningschef vid Volvo Aero, tidigare styrelseledamot och sakkunnig i KK-stiftelsen, rådgivare vid Högskolan Väst

FOTO: JOHAN OLSSON.

Forskning om samspelet mellan kost, bakterier, tarm och hjärna bidrar till utvecklingen av nya behandlingar för såväl mag- och tarmsjukdomar som rubbningar av hjärnfunktion vid t ex depression, ångest, beteendestörningar och stresspåverkan.

FOTO: ISTOCKPHOTO.

kansformerna varit systempåverkande. Man har uppmärksammat den politiska nivån och lärosätena om att utbildning för yrkesverksamma är ett viktigt område för högskolan, samt att nuvarande incitamentsstrukturer och resurstilldelningssystem inte är inrättade för att stödja denna sorts insatser.

Genom insatser inom olika branscher/områden på avancerad nivå för kvalificerad personal i företagen har stiftelsen visat på de positiva möjligheter som näringslivet kan få i form av tillväxt om de deltar i kontinuerlig vidareutbildning. Till exempel har Expertkompetenssatsningen PROMPT (Professionell masterutbildning i programvaruteknik) vid Mälardalens högskola uppmärksammat och prisbelönats internationellt.⁴⁸ Stiftelsens insatser på nationell nivå har även uppmärksammat inom

ramen för EU-initiativet High-Tech Skills for Europe. Stiftelsen har bidragit till att över två tusen yrkesverksamma akademiker i näringslivet kunnat upprätthålla och vidareutveckla relevanta kunskaper och kompetenser.

Göran Backlund, affärsutvecklare på Saab Dynamics, som deltar i Expertkompetensprogrammet Smarter 2.0 vid Örebro universitet är mycket positiv till stiftelsens insatser: "För Saab var förra omgångens Smarterkurser väldigt lyckade, vi hade många deltagare från olika delar av koncernen. Det är mycket välkommet med en fortsättning av satsningen och det är enligt vår mening ett mycket effektivt bidrag från innovationssystemet i Sverige att bygga kunskap i industrin inom ett så oerhört centralt område."⁴⁹ Dennis Helfridsson, vd på ABB Robotics i Sverige, som deltar i Expertkom-

petensprogrammet Premium (flexibla kurser inom innovation och produktrealisering) vid Mälardalens högskola och Jönköping University ger uttryck för en liknande uppfattning: "För oss är det viktigt att hela tiden rusta vår personal för att klara våra kunders krav och att vara konkurrenskraftig över tid. Detta är ett utmärkt initiativ och blir ett viktigt verktyg för att utveckla och behålla personal."⁵⁰

Kompetensutveckling har debatterats länge av till exempel TCO. KK-stiftelsen lät göra en undersökning (citerad ovan) om andelen högutbildade bland anställda i landets FA-regioner, som gav stöd för de nya lärosätenas betydelse. Man drog även slutsatsen att det behövdes en ny sorts kompetensutveckling av redan yrkesverksamma. Vissa grundläggande frågor är dock fortfarande olösta. Trots att det finns fler högutbildade i näringslivet än någonsin, fler starka forskningsmiljöer och större möjligheter till följd av digitaliseringen, så är det oklart om utbildningarna huvudsakligen ska vara utbuds- eller efterfrågestyrda, dvs vilka behov de främst ska tillgodose och vem som bör finansiera dem.⁵¹ Syftar insatserna främst till individens kompetensutveckling, ökad konkurrenskraft hos företag eller förbättring av högskolans utbildningsmiljöer? Kanske alltsammans? Vem ska ta ansvar? Denna komplexa målbild har påverkat KK-stiftelsens bedömningar av hur man bör finansiera sina insatser.

Även om stiftelsen genom utbildningar för yrkesverksamma har bidragit till samspelet mellan akademi och näringsliv, så kvarstår frågan om huruvida stiftelsen kan bidra till en varaktig samverkan.⁵² Det återstår att utveckla ekonomiskt hållbara modeller som staten och arbetsmarknadens parter kan använda. Stiftelsen har dock visat på goda exempel inom den mångfald av lösningar som behövs.

Resultaten syns tydligast där stiftelsen varit aktiv över lång tid och tillfört stora resurser till verksamheter hos högskolor, universitet, institut och näringsliv, snarare än enbart finansie-

»KK-stiftelsen har haft en mycket stor betydelse för utvecklingen av svensk forskning vid de nya universiteten och högskolorna, och spelar en viktig roll i uppbyggnaden av forskningsmiljöer där

utbildning, forskning och samverkan utgör kärnan i verksamheten. Den konstruktiva dialogen mellan stiftelsen och lärosätena är ett mycket bra sätt att utveckla forskningen och bidrar till strategisk utveckling av verksamheten på lärosätena.

De nya universiteten och högskolorna har ofta nära och väl utvecklade kontakter med det omgivande samhället, och att samla kompetensen på det sätt som KK-stiftelsen möjliggör är en fantastisk källa till positiv utveckling och innovation för både akademien och samhället.

Inför framtiden är det önskvärt att öppna upp för ökade möjligheter att utveckla samverkan med offentliga sektorn, såsom skola och hälso- och sjukvård. Inom dessa områden finns ett stort behov av att utveckla starka och gränsöverskridande, internationella akademiska forskningsmiljöer till gagn för lärosätena och samhället.«

Eva Björck, tidigare prorektor och tf rektor vid Mälardalens högskola, tidigare huvudsekreterare för Vetenskapsrådets utbildningsvetenskapliga kommitté, forskare vid Jönköping University

FOTO: PATRIK SVEDBERG, JÖNKÖPING UNIVERSITY.

ring av nätverk eller nätverkskapande insatser. En bidragande orsak till att insatserna inom upplevelseindustrin blev mindre framgångsrika var att stiftelsen främst ägnade sina resurser – åtminstone 100 miljoner kronor över tio år – åt att skapa uppmärksamhet och organisera aktörer. Men delbranscherna var många och mötesplatserna geografiskt spridda. Målsättningarna ansågs dessutom som oklara, bland annat av akademierna i deras utvärdering.⁵³ Satsningens resultat och effekter är därför svårbedömda och svåridentifierade, vilket stiftelsen själv också konstaterat.⁵⁴ Även om det skapades en utbildning i entreprenörskap för kreatörer och kvalificerade yrkesutbildningar (KY-utbildningar), lyckades stiftelsen inte koppla samman kulturpolitiken och branscherna med näringspolitiken och göra begreppet upplevelseindustri och underliggande insatser meningsfulla och relevanta för alla aktörer.⁵⁵

FRÄMJA INFORMATIONSTEKNOLOGI

Inom IT-området förväntades stiftelsen agera efter den statliga IT-kommissionen rekommendationer och finansiera dess olika förslag. I övrigt var uppdraget inte särskilt avgränsat eller definierat i stadgarna, även om statliga intressen bidrog att inrikta uppdraget mot vissa områden, främst skolan. Detta påverkade stiftelsens engagemang. Stiftelsen kom ändå att agera brett inom IT-området med insatser inom vård, folkbildning, elektronisk handel, regional utveckling, kunskapsuppbyggnad och forskning.

Vissa av stiftelsens insatser kan i efterhand uppfattas som elementära, men IT-området var nytt och omoget både i näringslivet och i den offentliga sektorn. Ovissheten kring informationsteknikens samhällspåverkan var stor. Kommunikationsministern Ines Uusmann yttrade visserligen aldrig orden "Internet är bara en fluga". Men hon menade, har hon senare sagt, ändå att detta med att "sitta och

surfa på nätet tar en himla massa tid. Vad är det bra för?"⁵⁶

Oklarheten kring vilka IT-användningens konsekvenser skulle bli och hur området skulle utvecklas påverkade förstås också möjligheterna att fatta strategiska beslut. Det fanns många aktörer och resurser, både inom offentlig och privat sektor. Varken anslagsgivare eller anslagsmottagare visste riktigt vad IT-satsningarna skulle leda till.⁵⁷ Att urskilja stiftelsens samlade betydelse och påverkan inom IT-området, är därför en svår uppgift. KVA och IVA konstaterar också, långt i efterhand, att stiftelsens insatser visar på "magra resultat när det gäller bestående effekter."⁵⁸

Även om stiftelsen gjorde insatser inom skolområdet, till exempel genom fyrtorsprojektet, så var stiftelsens resurser små i det stora hela. Planering och insatser påverkades också av att insatsernas genomförande skedde hastigt och med starkt konsultberoende. Det fanns därför inte riktigt tid att precisera önskvärda effekter och att i dialog/samverkan med berörda aktörer implementera insatserna.⁵⁹ Eftersom stiftelsen förbrukade mycket av kapitalet för ändamålet tidigt så har det inte funnits några större resurser det senaste decenniet. Det är därför svårt att identifiera några mer bestående strukturella effekter av många av insatserna inom detta område, till exempel programmet IT i lärarutbildningen.⁶⁰ Senare års stöd inom forskning riktad mot instituten och de nya lärosätena hade en tydligare programlogik.

Samtidigt är det viktigt att ha i åtanke att stiftelsen på grund av den positiva kapitalutvecklingen har delat ut betydligt mer resurser inom detta område än vad som var förväntat, totalt drygt två miljarder kronor. Tack vare den stora kapitaltillväxten visade sig stiftelsen vara mer uthållig och ihärdig än förväntat inom den "kortfristiga satsningen på breddad användning av informationsteknologin" som man fick sig förelagd.⁶¹ Och stiftelsen var tidigt ute, ibland först, med några av insatserna. Kanske

för tidigt inom vissa områden, till exempel insatserna på IT i vården som möjligen inte var redo för en omställning. Stiftelsens insatser bidrog också till att staten i samarbete med KK-stiftelsen fortsatte satsningen på kompetensutveckling för lärare genom en statlig satsning på IT i skolan, ITIS, som varit betydelsefull för kompetensutvecklingen för lärare.

Stiftelsen har försökt leverera det som staten efterfrågade och får nog sägas ha fullgjort sitt uppdrag inom främjandet av informationsteknik. Detta är också KVA/IVA:s samlade bedömning.⁶² Inriktningen på insatserna följde inledningsvis rekommendationerna från IT-kommissionen och den borgerliga regeringen medan stiftelsen senare själv kunde prioritera och utforma verksamheten. Med ett tydligare mandat och en större handlingsfrihet från början hade stiftelsen troligen haft bättre förutsättningar att mer självständigt planera IT-stödet. Troligen påskyndade dock stiftelsen utvecklingen, bland annat genom att skapa intresse för IT och att med tidiga och relevanta insatser peka på möjligheter i offentlig sektor och näringsliv.⁶³

»Det har varit otroligt inspirerande att vara engagerad i KK-stiftelsens utveckling och verksamhet under en längre tid och se på vilket sätt den har haft betydelse för expansionen vid högskolor

och nya universitet. Den palett av finansieringsmöjligheter som stiftelsen successivt utvecklat och erbjudit har möjliggjort tillväxt inom både bredd och spets, t ex utvidgning och fördjupning av specifika forskningsfält, start av masterutbildningar, rekrytering av toppforskare, stöd till forskarskolor och många andra möjligheter. Från en trevande början, så finns det vid dessa lärosäten i dag ett flertal starka forskningsområden, varav några ligger i internationell toppklass. En otrolig utveckling på 25 år!

KK-stiftelsens krav på medfinansiering från företag har medfört att lärosätena utvecklat en mycket stark och nära samverkan med företag; ett nätverk mellan akademi och industri som blir allt finmaskigare för varje år. De nära kontakterna har resulterat i såväl nya vetenskapliga rön som praktiskt användbar kunskap för företagen. Företagen har en utmärkt bas för rekrytering av nya medarbetare och lärosätena har berikats med adjungerade personer och industridoktorander. Allt detta har haft en oerhört stor betydelse för svenskt näringslivs tillväxt och konkurrenskraft, inte bara på ett regionalt plan, utan för hela Sverige.«

Erik Höglund, sakkunnig i KK-stiftelsen, forskare vid Luleå tekniska universitet

FOTO: TOMAS BERGMAN.

10. ROLLER – RESULTAT – DILEMMAN

”Under sina första tjugofem år har stiftelsen fått en central och institutionaliserad roll i kunskapssystemet.”

Inrättandet av KK-stiftelsen var kontroversiellt. Kritiken handlade inte bara om avvecklingen av löntagarfonderna utan också om att staten skapade en ny struktur för finansiering av forskning och kompetensutveckling för näringslivet. Det var ett nytt sätt att bedriva forsknings- och näringspolitik med ett större avstånd till politiken. KK-stiftelsens mandat utmärktes därför av förpliktelser som krävde andra roller än den traditionella stiftelserollen, beroende på att uppdraget i hög grad gällde finansiering av verksamheter som normalt finansierades av det offentliga. Sammantaget var stiftelsen en forsknings- och förvaltningspolitisk hybrid genom sin kombination av strategisk finansiering i stiftelseform.¹

ROLLER

Stiftelsen har under de första tjugofem åren genomgått väsentliga förändringar. I boken skildras tre faser där stiftelsens kundkrets, finansiering och roller förändrats. Under åren som ”IT-stiftelsen” (1994–1999) hade man en spretig kundkrets, mångfacetterad verksamhet och flera roller. Denna period kännetecknades av starka statliga intressen i förhållande till stiftelsen. Efter de första turbulenta åren minskade de statliga styrningsambitionerna och stiftelsen strävade under strategin ”Sverige är ett lärande land” (2000–2008) efter att integrera verksamhet och roller i förhållande till

kundkretsen. Därefter har stiftelsen som ”högskolornas forskningsfinansierare” (2009–2019) mer självständigt kunnat renodla anslagsbeviljningen kring en avgränsad målgrupp och arbetsuppgift.

I inledningskapitlet identifierades tre idealtypiska roller – alternativt forskningsråd, myndighet och kunskapsentreprenör – som kan bidra till förståelsen av stiftelsens utveckling under de senaste tjugofem åren. Stiftelsen har agerat förhållandevis responsivt inom forskningsområdet, i rollen som alternativt forskningsråd, med prioriteringen att bidra till resurskoncentration och hög vetenskaplig kvalitet. Stiftelsen har även haft en myndighetsliknande roll, där man genomfört insatser för statens räkning. Det gäller främst IT-området men i viss mån också institutssektorn. Vidare har man agerat katalytiskt, ibland genom nätverksbyggande, i en entreprenörsroll. Detta har skett inom området kompetensutveckling för näringslivet.

Det finns dock inte en entydig koppling mellan ändamål och roller. Snarare har vissa roller blivit viktigare allteftersom, i synnerhet den som alternativt forskningsråd. Under de senaste åren har det också skett en förskjutning. Programmet KK-miljöer och dialogerna med högskoleledningarna har i själva verket varit ett sätt för stiftelsen att kombinera olika agendor. Den tidigare rollen som alternativt forskningsråd har integrerats med en entrepre-

nörsroll och stiftelsen har tagit ett myndighetsansvar för en del av sektorn med förväntningar på strukturella förändringar inom lärosätena.

Stiftelsen har lyckats med att hantera de olika rollerna och verksamheterna inom en och samma organisation. Verksamheten har utvecklats i växelverkan med stiftelsens omgivning i en ömsesidig anpassning mellan de "inre aktörer" i stiftelsen som identifierades i inledningskapitlet: styrelse, kansli och beredningsgrupper.² Den lösa kopplingen mellan dessa aktörer, där de stundtals agerat operativt autonomt på stiftelsens "inre arenor" – kontroll-, urvals-, och policyarenan – kan förklara hur de skilda rollerna levt parallellt i stiftelsen och också varför de förändrats över tid.

RESULTAT

Stiftelsen har under sina första tjugofem år lyckats kombinera en stark kapitaltillväxt med en anslagsbeviljande verksamhet som kännetecknats av höga krav. Stiftelsen har haft en central roll i att etablera och vidareutveckla högskolorna och instituten som forskningsaktörer. Man har väsentligen förbättrat deras finansieringsförutsättningar och bidragit till att de erhållit vetenskapsområden, forskarutbildningstillstånd och i vissa fall universitetsstatus. Tillsammans med omstruktureringen av forskningsinstituten – och insatser för deras långsiktiga kompetensförsörjning – har man medverkat till att det finns fler forskningsaktörer verksamma runtom i Sverige, främst med näringslivsrelevant kunskapsproduktion och kompetensförsörjning.

Inom gruppen av högskolor och den nya generationens universitet har stiftelsen, genom sitt koncentrerade stöd till forskningsmiljöer, bidragit till en profilering av forskningsverksamheten. I samspel med näringslivet har stiftelsen bidragit till utvecklingen av industri- nära forsknings- och utbildningsmiljöer och en större kunskapsproduktion i Sverige. Därutöver

har stiftelsen bidragit till framväxten av en grupp forskningshögskolor med täta industriella kopplingar. Man har också medverkat till en högre vetenskaplig kvalitet och effektivisering av forskningsverksamheten hos de nya lärosätena.

Akademiernas – KVA och IVA – samlade bild av stiftelsens insatser är positiv och de finansierade projekten anses ha bidragit till att stärka Sveriges konkurrenskraft.³ Genom de insatser som stiftelsen gjort för högskolor, universitet, institut och näringsliv har man bidragit till att skapa värde för många svenska företag med det offentliga kapital som ursprungligen kom från det svenska näringslivet.

Sammantaget har stiftelsen tillsammans med staten bidragit till att omstrukturera och utvidga delar av det svenska kunskapssystemet. Stiftelsen har bidragit med substituerande, initierande och kompletterande finansiering i förhållande till offentliga resurser.⁴ Det är inte förvånande med tanke på att stiftelsens uppdrag gällde finansiering av verksamheter som normalt finansierades av det offentliga och att det, trots en ambition att minska avståndet till politiken, tidigare funnits statliga intressen i stiftelsen. I arbetet med institutssektorn och de nya lärosätena har stiftelsen strävat efter att staten ska ta ett tydligare och större ansvar för att undvika att stiftelsens insatser skulle bli substituerande. Denna strävan är vanlig bland stiftelser eftersom de främst önskar bidra med kompletterande insatser och finansiering i förhållande till staten.⁵ Stiftelsens insatser inom forskningsområdet har också huvudsakligen varit kompletterande medan finansieringen av kunskapsöverföring, kompetensutveckling och inom institutssektorn främst varit initierande respektive substituerande.

DILEMMAN

Rolltagande i kunskapssystemet har varit ett relevant perspektiv för att förstå utvecklingen

**KK-STIFTELSENS FINANSIERING HAR VARIT EN
BIDRAGANDE ORSAK TILL ATT FLERA HÖGSKOLOR
FÅTT UNIVERSITETSSTATUS, BLAND ANNAT
MITTUNIVERSITETET.**

FOTO: SANDRA PETTERSSON/MITTUNIVERSITETET.

de senaste tjugofem åren. Framöver behövs troligen ett perspektiv som betonar stiftelsen som forskningsfinansierare. I den rollen, som stiftelsen nu spelar, ryms många avvägningar. Sådana finansieringsdilemman måste varje forskningsfinansierare ständigt leva med oavsett om det handlar om forskningsråd, sektorsorgan eller strategiska finansierare – ständigt eftersom det aldrig finns ett slutligt svar på hur de ska hanteras.⁶

Typiska dilemman handlar om huruvida resursernas användning ska koncentreras eller spridas, till exempel om den anslagsbeviljande verksamheten främst ska utformas som elitfinansiering eller breddfinansiering. Ett sammankopplat dilemma rör finansierarens grad av risktagande. Önskar man främst finansiera anslagsmottagare med bäst "track record" eller även göra andra insatser? Balansen mellan akademisk excellens och närings- eller samhällsrelevans är ett annat övergripande dilemma, liksom graden av formalisering av den anslagsbeviljande verksamheten i förhållande till behovet av det man skulle kunna kalla operativ fantasi. Ett mer konkret men lika fullt relevant dilemma är om finansieraren ska ha tydliga kravspecifikationer eller hög frihetsgrad för anslagsmottagaren. Ytterst handlar detta om finansieraren ska verka genom kontroll eller tillit till projektägarna.⁷

Med utgångspunkt i stiftelsens uppdrag gentemot de nya lärosätena och utformningen av nuvarande verksamhet har möjligtvis två dilemman särskild relevans. Det första handlar om balansen mellan elit- och breddfinansiering: hur kan stiftelsen förhålla sig till destinatärkretsen – stiftelsens fasta kundkrets – (bilaga 3) i fråga om koncentration och spridning av resurser? Det andra handlar om hur en operativ fantasi kan bibehållas inom ramen för en anslagsbeviljande verksamhet: hur kan stiftelsen tillvarata framtida möjligheter? Båda dessa dilemman har tagits upp för diskussion i akademiernas senaste utvärdering av stiftelsen.⁸

De är relevanta i förhållande till stiftelsens målsättning om att bidra till utvecklingen av kompletta miljöer och i förlängningen bidra till utvecklingen av svenskt näringsliv och konkurrenskraft.

Kundkretsen

Historiskt har stiftelsens forskningsfinansiering koncentrerats till en grupp av lärosäten.⁹ Denna avvägning har med tiden erhållit legitimitet och samtidigt tjänat stiftelsen väl. Stiftelsen hade troligen inte mäktat med att etablera forskning vid samtliga högskolor på en och samma gång, särskilt inte sedan statsmakterna vid mitten av 00-talet inte ansåg sig vilja prioritera ambitionen att vidareutveckla de nya lärosätena som forskningsutförare. Resurskoncentrationen har kanske rentav varit nödvändig, eftersom högskolorna och den senaste generationens universitet har haft väsentligt annorlunda förutsättningar att bygga upp forskningsverksamhet och etablera sig jämfört med universiteten i Umeå, Luleå och Linköping, där regering/riksdag gjorde större och mer långsiktiga ekonomiska åtaganden och där forskarutbildning tidigt kunde bedrivas inom tilldelade fakultetsområden.

Dilemmat handlar om huruvida hela destinationkretsen ska ges möjlighet att bygga profilerade forskningsmiljöer inom olika områden tillsammans med näringslivet, eller om medlen huvudsakligen ska koncentreras hos en mindre grupp lärosäten. Stiftelsen har gjort stora finansiella insatser för till exempel Högskolan Väst, Högskolan i Halmstad, Blekinge tekniska högskola, Högskolan i Skövde och Mälardalens högskola. Samtidigt har till exempel Högskolan i Gävle, Högskolan Dalarna och Högskolan Kristianstad erhållit begränsade resurser. Detsamma gäller de konstnärliga lärosätena och specialhögskolorna – Försvarshögskolan, Gymnastik- och idrottshögskolan, Konstfack, Kungliga Konsthögskolan, Kungliga Musikhögskolan i Stockholm och Stockholms Konst-

närliga högskola – vilka togs med i destinatärkretsen 2014.

Bland de nya universiteten har Mittuniversitetet erhållit förhållandevis stora anslag, de senaste åren inom ramen för KK-miljön. Örebro universitet har också fått resurser under senare tid. De tidigare universitetsfilialerna Linnéuniversitetet och Karlstads universitet har haft det svårare, dels beroende på deras diversifiering, men också för att man bedriver mycket forskning inom samhällsvetenskap och humaniora. Detsamma gäller Malmö universitet, Södertörns högskola och Högskolan i Borås.

En allt större del av stiftelsens resurser allokeras via programmet KK-miljöer, till de fem lärosäten som givits möjlighet att utveckla sådana. De har haft finansiering tidigare och känner stiftelsen väl. Både kravet på samproduktion och interna kvalitetssäkringssystem passar dessa profilerade högskolor med sina täta industriella band. KVA/IVA konstaterar att KK-miljöerna har utvecklat sammanhållna ledningsstrukturer och kvalitetsutvärderingssystem; "[d]ärigenom har de vunnit ett 'förtroende' från stiftelsen som inneburit att de kommit i åtnjutande av en 'gräddfil' för anslag till sina

Örebro universitet är ett av de lärosäten som har fått förhållandevis stora anslag från KK-stiftelsen under senare tid.

FOTO: KICKI NILSSON/ICON PHOTOGRAPHY.

identifierade styrkeområden inom forskning-
en.”¹⁰ Kostnaderna för att tillmötesgå stiftelsens
krav uppvägs av möjligheten att kunna erhålla
en finansiering utanför stiftelsens konkurrens-
baserade utlysningar.

För andra lärosäten – främst några av de nya
universiteten – är programmet mindre använd-
bart, framför allt beroende på deras diversifie-
rade inriktning och komplexa organisering.¹¹
Det gäller också de högskolor som ännu inte
riktigt etablerat sig som forskningsutförande
aktörer. Trots bredden i nuvarande portfölj av
stödformer riktar sig stiftelsens finansiering i
huvudsak mot de mer forskningsintensiva mil-
jöerna i den ganska differentierade kundkret-
sen, och detta gäller oavsett om den sker inom
programmet KK-miljöer eller i de traditionella
utlysningarna.¹² KK-stiftelsen arbetar för närva-
rande aktivt med tio lärosäten, knappt hälften
av den möjliga kundkretsen.¹³

Stiftelsen har gjort avsevärda insatser för
att stimulera interaktionen mellan akademi,
näringsliv och institut. Akademierna har dock
påpekat att en breddad näringslivsdefinition
skulle ”kunna bidra bättre till att stärka högsko-
lorna inom andra områden än de rent tekniska
samt bidra till lösningar på viktiga samhälls-
problem som kräver ökade satsningar på både
forskning och utbildning.”¹⁴ Näringslivsdefini-
tionen har blivit en punkt där olika forsknings-
politiska intressen bryts. En bredare tolkning
skulle sannolikt få konsekvenser för stiftelsens
insatser på forskningsområden/branscher och
deltagande aktörer från högskolor och närings-
liv. Det skulle sannolikt leda till att stiftelsen
kunde understödja utvecklingskraften hos
lärosäten och områden som hittills inte erhållit
några större resurser.

Operativ fantasi

Trots en allt högre grad av formalisering, så har
stiftelsen behållit ett mått av ”operativ fantasi”,
främst i programmet KK-miljöer. Samtidigt
har stiftelsen konsekvent valt att delegera

ansvaret för nya initiativ till de nya lärosätena
tillsammans med näringslivet. Den delegerade
pro-akademiska styrmodellen har tjänat stif-
telsen väl, men möjligen har stiftelsen i dag större
möjligheter än vad den använder sig av. Detta
påpekas i akademiernas senaste granskning av
stiftelsen där det heter att det är ”nödvändigt för
stiftelsen att skapa instrument för omställning
så att landets samlade forsknings- och utbild-
ningspotential utnyttjas så bra som möjligt.”¹⁵

Den delegerade styrmodellen har medfört att
stiftelsens samarbeten med staten och andra
finansiärer i dag är få. Att närma sig politiken
är heller inte en enkel uppgift för stiftelsen
med tanke på dess historia. Ett problem för
stiftelsen har varit att när man använt sin
operativa fantasi för mycket – till exempel som
ställföreträdande beställare i samverkan med
andra finansiärer – så har det allt som oftast
resulterat i att de etablerade universiteten tagit
hem resurserna. Stiftelsen har till dags dato
inte lyckats etablera nationella samarbeten med
andra finansiärer med syftet att rikta insatser
till de nya lärosätena. När den strukturuppbyg-
gande fasen för de nya lärosätena har kommit
tillräckligt långt – dvs när många av de nya
universiteten och högskolorna har en sådan
kvalitet och bredd att de faktiskt kan konkurrera
med universiteten inom de aktuella områdena
– kommer det kanske att finnas större möjlig-
heter för stiftelsen att inleda dialog med andra
forskningsfinansiärer om gemensamma strate-
giska satsningar.

AVSLUTNING

KK-stiftelsen blev en förnyare i forskningsland-
skapet. På det nationella planet har stiftelsen
främst åstadkommit resultat för instituten, de
nya lärosätena och näringslivets kompetens-
utveckling. Stiftelsen har hållit bredden och ba-
lansen i verksamheten och har samverkat med
staten trots ett stundtals komplicerat förhållande
till den. Man har därför kunnat bidra till att

KK-STIFTELSEN HAR BIDRAGIT TILL ATT HÖGRE
UTBILDNING OCH FORSKNINGSMILJÖER NUMERA
FINNS ÖVERALLT I SVERIGE.

FOTO: HEINEVIKS FLYGFOTO.

strukturellt utveckla delar av kunskapssystemet utifrån sin unika ställning som offentlig forskningsstiftelse.

Under sina första tjugofem år har stiftelsen fått en allt tydligare roll i kunskapssystemet. I takt med att stiftelsen har gått från systemlojalitet till en högre grad av institutionell självständighet har man också bedrivit en alltmer

systematisk och renodlad verksamhet. Det råder fortfarande god efterfrågan på stiftelsens resurser. I själva verket har utbyggnaden av kunskapssystemet snarast ökat betydelsen av den typ av insatser som stiftelsen bidrar med. Stiftelsens allt större legitimitet i kunskapssystemet ger goda förutsättningar att tillvarata framtida möjligheter.

EPILOG

”Bäst förutsättningar har den som knyter samman inte bara nuet utan också historien med framtiden.”

En gång i världen beskrevs forskningen och den högre utbildningen som ett område där det rådde konsensus. Det var ingen arena för stora konflikter mellan de politiska partierna. Alla såg mer eller mindre positivt på kunskap och forskning och alla förstod dessutom att svenskt näringsliv, med sina tekniktunga storföretag levde säkrare om de hade tillgång till god forskning och hög kompetens på sin egen hemmaplan. Även den växande offentliga sektorn hade anledning att välkomna universitetens expansion under efterkrigsdecennierna – utan den skulle man inte ha personal till skola, sjukvård och en växande förvaltning i kommuner, landsting och departement. Om det fanns konflikter, för det gjorde det ibland, gick skiljelinjerna snarare mellan studenterna och politiken, exempelvis i de stora debatterna om de fria studiegångarna och den så kallade genomströmningen under 1960-talet då högskolan växte som allra mest dramatiskt. Högskolepolitiken i stort och i riksdagen var på det hela taget ett lågkonfliktområde.

Under några år kring övergången från 1980- till 1990-tal började denna konsensus att förändras. På några årtiondens avstånd framstår förändringarna som i hög grad relaterade till den nya synen på offentlig förvaltning som då spred sig över stora delar av den västliga och demokratiska världen. Målstyrning ersatte regelstyrning. Konkurrens, uppföljning och kvalitetsutvärdering infördes och skapade en styrningslogik som erbjöd alternativ eller

komplement till mer tillitsbaserade och ofta professionsstyrda verksamheter. Den svenska högre utbildningen stod inte i första ledet för att påverkas av dessa strömningar, och många inom akademin luftade tidigt tvivel mot de nya idéerna. Men med tiden trängde de allt djupare in i högskolans verklighet. Tendenser i denna riktning förekom redan under 1980-talet med ett växande intresse för utvärdering och uppföljning och de första konturerna i högskolan av vad som i den internationella debatten snart började kallas ”the audit society” – revisions-samhället.

Det fortsatte 1992 med en konkurrensutsättning av högskolans grundutbildning med en studentpeng som följde studenternas fria val. Universitetskanslersämbetet omvandlades samma år betecknande nog till ”Sekretariatet för utvärdering av universitet och högskolor”. Den starka betoningen på utvärdering fortsatte under dess efterföljare Kanslersämbetet (1993–1995) och Högskoleverket (från 1995). I ett allmänt expansivt forskningssystem växte de andelar av forskningsmedlen som fördelades av externa finansörer snabbare än basanslagen. Detta berodde inte bara på att stiftelser och EU ökade sina stöd utan också på att staten ville se mer konkurrens om forskningsmedlen. Efterhand växte på denna grund ett behov fram att pröva om medlen användes effektivt. Utvärderingar, som under efterkrigsdecennierna varit sällsynta, blev nu ett ständigt återkommande

inslag i den akademiska vardagen och rapporteringskraven ökade.

Det var i denna period av genomgripande omvandling som KK-stiftelsen kom till, i sällskap med de andra löntagarfondsstiftelserna. Det är ofrånkomligt att de uppfattas som barn av sin tid. De representerade samma grundläggande föreställning om att konkurrens om forskningsmedel i grunden är en bra idé. De förkroppsligade synen på den dynamiske forskningsledaren som en viktig gestalt, förut kanske en smula obeaktad i en gråmelerad skara av akademiska jämlikar. Stiftelserna signalerade förnyelse och nog även uppfattningen att helt friska resurser under friare former var nödvändiga för att skapa ett genuint omvandlingstryck i den svenska forskningen. Den var visserligen ännu stark, men kanske förändrades den inte snabbt nog och dess betydelse för förnyelsen av näringslivet ifrågasattes också. De nya stiftelserna ställde krav på samarbete med näringslivet; det ansågs så centralt att det skrevs in i flertalet forskningsstiftelsers stadgar.

I denna krets av stiftelser har var och en haft ett särskilt mandat. KK-stiftelsen har utmejslat en nisch som finansiär av forskning och innovation i ett växande landskap av högskolor runtom i landet. Med åren har den skaffat sig en avsevärd betydelse och det är nu möjligt att se både varaktiga mönster i stiftelsens roll och förändringar över tid. Det går också att avläsa resultat och effekter. KK-stiftelsen har varit föremål för viss genomlysning i tidigare forskning och analyser av stiftelsernas första tid. Men mycket av det som blivit stiftelsens egenart har skett under senare år och stiftelsen har under 2010-talet framstått som alltmer intressant, både genom sina idéer om hur ett uthålligt forskningsstöd kan utvecklas och genom sina konkreta resultat i samarbete med högskolorna.

Denna bok skildrar i flera dimensioner både tillkomstprocessen och de följande årtiondenas utveckling. Det är en historia som inte bara

fångar en enskild stiftelse, den understryker också verkligen hur högskolan och forskningen som politikområde lämnade konsensusstadiet. Visserligen råder fortfarande en stor samsyn i den svenska politiken och i samhället i stort, om att forskningen är viktig men om formerna och vägvalen råder inte längre samsyn. En minister för forskning kan göra Nobelpris till ett viktigt mål, en annan kan göra breddad rekrytering central. Någon vill satsa starkt på de nya högskolorna, och under Carl Thams ministerperiod fick dessa egna basresurser för forskning. Andra vill hålla dem på sparlåga eller rentav fusionera dem med större universitet.

En effekt av den stigande konfliktnivån är att även verklighetsbeskrivningen blivit viktigare. När man blir oense söker man argument – vilken position är den rätta, eller snarare: vilken position har störst möjlighet att vinna gehör? Denna period medförde därför också upprepade försök att systematiskt öka kunskapen om forskningens roll i samhället. UHÅ:s gamla råd för forskning om högskolan växte i betydelse och blev 1992 en egen myndighet och Vetenskapsrådet försågs vid sitt bildande 2000 med en särskild analysenhet. Även fristående institut bildades samtidigt som många av universiteten själva stärkte sin analysförmåga och nya karriärvägar skapades som bibliometrisk expert eller analytiker.

Det finns ingen anledning att gå i större detalj än så här för att se att det varit en dynamisk och omvälvande tid för KK-stiftelsen och de andra nya forskningsfinansierande stiftelserna. De har rört sig i en miljö utan klar konsensus – och de har gjort det i en roll som var ny och okänd. Det är i detta ljus man bör betrakta KK-stiftelsens korta men växlingsrika karriär som aktör i det svenska forskningslandskapet. Det fanns ingen historia att lära av och ingen färdplan att följa. Man befann sig på obefaren mark. Löntagarfondsstiftelserna valde olika väg i detta landskap. Stiftelsen för strategisk forskning lade sig närmare de statliga forsknings-

råden. Miljöstrategiska forskningsstiftelsen, Mistra, gjorde tvärtom en dygd av att inte i några avseenden påminna om forskningsrådets förutsägbarhet med disciplinära beredningsgrupper och årsvisa utlysningar. KK-stiftelsen, vars uppdrag var det kanske mest sammansatta av alla, fick pröva sig fram med ett mångskiftande uppdrag. Som denna bok visar kan man säga att det första dryga årtiondet präglades av detta sökande medan det senaste årtiondet innehållit alltmer av finande – av att stiftelsen funnit stödformer, arbetssätt, rutiner, fasta förbindelser.

Hur ska man värdera en stiftelses insats? Man kan peka på enskilda innovationer. Betoningen av "samproduktion", som fångade in ett viktigt begrepp från den internationella debatten och satte det i omlopp i en svensk variant. Man kan peka på enskilda lärosäten och specifika forskningsområden där KK-stiftelsens insatser varit av stor betydelse. Men det kanske allra viktigaste är att se dess förutsättningar och förstå betydelsen mot denna bakgrund. KK-stiftelsen har haft ett betydande kapital, som den förvaltat framgångsrikt, och därmed fått en förmåga att agera uthålligt. Den har också haft ett tydligt, och tämligen omfattande, mandat satt av dess stadgar.

Men allt måste ses i sitt sammanhang och i förhållande till sina proportioner. KK-stiftelsen har svarat för mindre än en procent av finansieringen av svensk forskning under den period vi talar om. Dess omvandlingskraft måste ses i ett sådant perspektiv. Det är i förhållande till högskolorna och de nya universiteten som den kunnat spela en större roll, där har insatserna utgjort en betydande andel av forskningsfinansieringen och där har idéerna och stödet kunnat göra avtryck. De större systemeffekterna har snarare åstadkommit genom exemplets makt. KK-stiftelsen har visat att samarbete, dialog och uthållighet i relationen till lokala och regionala aktörer har gett resultat och det har underlättat för andra, både finansiärer och högskolor att söka nya lösningar.

Inför den närmaste framtiden står KK-stiftelsen finansiellt stark och att fortsätta på den nu inslagna vägen är säkert möjligt ännu en tid. Det ingick i de ursprungliga planerna för dessa stiftelser att de skulle ha en begränsad livslängd; det talades om tio till femton år. Så har det med ett par undantag inte blivit. Forskningsstiftelserna lever kvar och har i några fall gjort några av sina största utdelningar de allra senaste åren. KK-stiftelsen har trappat upp sina ambitioner samtidigt som kapitalet nått nya höjder.

De krafter som kan förändra stiftelsen framöver finns inte bara att söka hos stiftelsen själv. Snarare kan man se stiftelser som dynamiska reflexer av rörelser hos deras kunder. Nu när stiftelsen funnit sina former och nått en hög grad av stabilitet är det inte säkert att slutsatsen blir att samma stabilitet kommer att prägla innehållet i de investeringar man gör i framtiden. Högskolor och nya universitet gör nya prioriteringar. Studenter gör nya val, utbildningar förändras.

Samhällsutvecklingen söker också nya vägar och idéernas landskap förändras kanske allra snabbast. Det nittiotial då KK-stiftelsen föddes kännetecknades inte bara av liberalisering och avreglering – det var också en period av djup ekonomisk kris i Sverige. Den tidens svar på vad forskning primärt var till för blev, förståeligt nog: tillväxt och konkurrenskraft. Dessa mål kvarstår, särskilt eftersom de ligger bakom formuleringen av flera stiftelsers ändamål. Men det är redan längesedan som detta utgjorde den centrala gravitationspunkten i forsknings- och innovationspolitiken. Under mer än ett årtionde, och särskilt sedan den finansiella krisen 2008–2009, har en förändring inträtt. Högst på dagordningen står numera utmaningar av flera slag och med en mer internationell geografi. Till detta kan kopplas de övriga kriser som vuxit under det senaste årtiondet kring klimatförändringar, den kantrande politiska utvecklingen i Europa, komplex migration, uppblossande

pandemier. Ett resultat av denna utveckling är den försvagade tilltron till globaliseringen och därmed just precis den politiska dagordning som gjorde KK-stiftelsen möjlig.

Det är rimligt att tänka sig att högskolor och universitet förhåller sig till dessa förändringar så som man gjort med tidigare omvandlingar av samhällsklimatet. Lärosätena kommer att göra nya prioriteringar som svarar mot vad samhället behöver. Det omgivande samhället kommer inte att tillåta dem att göra annorlunda. Studenter, företag, myndigheter och organisationer kommer att kräva relevant utbildning. Det förblir lika sant som tidigare att högkvalitativ utbildning kräver en grund i forskning. Ytterst påverkar sådant även forskningsfinansier.

I detta ligger något av en paradox. Forskning ska enligt sin egen bästa förståelse av sig själv leda samhället framåt med upptäckten av ny kunskap som kan ge nya idéer, lösningar, innovationer, och svara för de perspektiv som gör att framtidens generationer får nya möjligheter. Men det är också sant att de institutioner som gör detta arbete också i sin vardag måste ha en fungerande relation till den verklighet som råder just nu. Strategi är inte detsamma som utopi eller fantasi. Det går inte att undvika att arbeta inom det som förefaller vara det möjligas gränser; de kan te sig avlägsna nog.

Näringslivets komposition är en viktig faktor. Om innovation i framtiden präglas av de stora utmaningarna och behov att söka svar på dem – varför skulle det inte också påverka den forskning som ska leda fram till innovation? Vilken kunskapsbas har morgondagens näringsliv som sannolikt blir ännu mer präglad av tjänster, känslor och livsformer? Vilka liv vill morgondagens människor leva? En rimlig reflektion är att kunskapsbasen behöver breddas. Teknisk och naturvetenskaplig forskning har haft en stor plats i KK-stiftelsens repertoar under det första kvartssekklet. Det är rimligt att tänka sig att samhällsvetenskaper, humanistisk veten-

skap och livsvetenskaper kommer att bli mer efterfrågade, särskilt i de kombinationer mellan vetenskapsområden som blir allt vanligare.

Hur kommer det vidare samhällsmandatet att se ut? Högskolor och nya universitet har haft starka regionala roller de senaste årtiondena. I takt med att de växer och söker nya roller i världen – hur kommer det att påverka vilket stöd till forskning som de efterfrågar? Hur kan det lokala förenas med det internationella?

En finansiär som vill göra skillnad måste förbli relevant för de forskande institutioner som efterfrågar deras stöd på samma sätt som dessa institutioner måste leva upp till samtidens krav och förväntningar. Det är under denna regim som de nya idéerna och innovationerna måste uppstå. Alla som finns i forskningslandskapet måste leva på samma gång i nuet och i framtiden. Den som lyckas koppla ihop nuet med framtiden kommer att förbli intressant. Det innebär att aldrig stanna. Kunskapen är ett rörligt mål, och den som kontinuerligt söker sina bästa roller har större förutsättningar att lyckas.

Inför framtiden saknar vi kunskap. Det är lockande att fundera, och det är viktigt att ställa frågor. I detta frågande har man som regel glädje av att veta något om det förflutna. Det förflutna är i själva verket den enda bas som frågorna kan ställas på. Så allra störst förutsättningar har den som knyter samman inte bara nuet utan också historien med framtiden. Historiker brukar insistera på att man inte kan lära av historien. De menar då att ingen historisk situation är den andra lik och att varje verklighet måste bedömas på sina egna villkor. Men ingen historiker är för den skull beredd att föreslå att den som inget alls vet om historien är den som har de bästa förutsättningarna att förhålla sig klokt till framtiden. Om framtiden inte går att förutse, så går den i alla fall att tänka sig – och på så sätt är den hela tiden närvarande. Precis som det förflutna – som vi behöver för att ens kunna föreställa oss en framtid.

BILAGOR

BILAGA 1. STADGAR

Stadgar för Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling enligt regeringsbeslut 23 juni 1994, regeringsbeslut 1 januari 1997, Kammarkollegiets beslut 29 april 1999, regeringsbeslut 12 maj 2010 samt styrelsebeslut 21 september 2011.

Förändringen av stadgarna 1997 medförde att regeringen utsåg ledamöter och ordförande, till skillnad från de ursprungliga stadgarna där styrelsen själv utsåg nya ledamöter vid förnyelse av styrelsen, med undantag för en ledamot som utsågs av regeringen. 2010 förändrades stadgarna så att regeringen tillsammans med vetenskapliga akademier, statliga forskningsfinansiärer, universitet och högskolor samt KK-stiftelsens styrelse utser ledamöter. Förändringarna från 1999 och 2011 innebar att högskolor inom målgruppen, som omvandlats till universitet fortfarande kan vara mottagare av stöd, samt att organisationen Industriförbundet ersattes med Svenskt Näringsliv.

STADGAR

Ändamål

1 § Stiftelsen, vars benämning skall vara Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling, har följande ändamål:

- a. Stöd till kunskaps- och kompetensutbyte mellan å ena sidan näringslivet och å andra sidan universitet, högskolor och forskningsinstitut.
- b. Finansiering av forskning vid mindre och medelstora högskolor samt nya universitet, som tillkommit efter stiftelsens bildande, inom särskilda profilområden.

c. Främjande av informationsteknik.

Förmögenhet

2 § Stiftelsens förmögenhet utgörs av de medel, som genom regeringens beslut den 23 juni 1994 överförts till stiftelsen, samt de medel som herefter kan komma att överlämnas till densamma som ytterligare stiftelsekapital.

Verksamhet

3 § Stiftelsens verksamhet skall byggas upp successivt på grundval av stiftelsens egna, självständiga bedömningar. Utmärkande för stiftelsens verksamhet vad avser respektive ändamål skall vara såvitt gäller ändamålet under 1 § a:

- att finansiera utbildning på doktors-, licentiat- och magisternivå, särskilt sådan som kan ske i samverkan med företag
- att vid omstrukturering av industriforskningsinstitut liksom vid nybildning av industriforskningsinstitut tillskjuta aktiekapital, varvid stiftelsen skall hålla sig noga under rättad om arbetet inom den organisationskommitté för industriforskningsystemet som regeringen tillsatt
- att täcka vissa direkta kostnader vid omstrukturering av instituten
- att finansiera forskartjänster vid instituten
- att finansiera tvärteknologiskt inriktade projekt som bedrivs i samarbete mellan institut

såvitt gäller ändamålet under 1 § b:

- att svara för delfinansiering av sådan forskning vid landets nya universitet och högskolor, som utvecklas i samverkan med det regio-

nala näringslivet och där näringslivet svarar för resterande finansiering. Stiftelsen skall tillse att näringslivets del totalt sett motsvarar minst stiftelsens.

såvitt gäller ändamålet under 1 § c:

att främja en spridd användning av informationsteknologi, varvid stiftelsen skall hålla sig noga underrättad om den verksamhet som bedrivs av regeringens kommission för informationsteknik.

Härutöver bör stiftelsen kunna stödja dels information till mindre och medelstora företag, dels kompetens- och tekniköverföring till sådana företag.

4 § För medelsanvändning skall följande gälla: 10 procent av stiftelsens tillgångar får användas i samband med omstruktureringen av industri-forskningssystemet. Stiftelsen kan om den så finner lämpligt, överlåta stiftelsens aktiepost i institut till annan intressent i bolaget.

25 procent av stiftelsens tillgångar avser finansiering av utbildning på doktors-, licentiat- och magisternivå i enlighet med vad som anges i 3 § andra stycket. Denna del av kapitalet får förbrukas under minst 10 år.

35 procent av stiftelsens tillgångar avser profilforskning vid landets nya universitet och högskolor. Endast avkastningen på det kapital som avsatts för ändamålet får förbrukas.

30 procent av stiftelsens tillgångar avser främjande av användning av informationsteknik. Denna del av kapitalet får förbrukas under minst 5 år. Medlen bör fördelas efter förslag från ett organ för prioritering mm, som under stiftelsens styrelse är skild från fondens övriga verksamhet.

Styrelse med mera

5 § Stiftelsens angelägenheter handhas av en styrelse med tio ledamöter. Två ledamöter utses av regeringen. Minst en av de ledamöter som

regeringen utser ska ha relevant ekonomisk kompetens för styrelsearbetet.

Övriga ledamöter utses av styrelsen enligt följande:

1. Två ledamöter utses efter förslag av myndighetscheferna vid Vetenskapsrådet, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap, Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande samt Verket för innovationssystem,
2. två ledamöter utses efter förslag av universitet och högskolor,
3. tre ledamöter utses efter förslag av Kungl. Vetenskapsakademien och Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien, och
4. en ledamot utses av styrelsen.

Inför det att förslag till styrelseledamöter lämnas ska de förslagsställare som anges i 1–3 samråda med varandra i syfte att uppnå en allsidig sammansättning i styrelsen när det gäller kompetens och kön.

Mandatperioden för styrelsens ledamöter uppgår till tre år med möjlighet till förlängning en mandatperiod. Avgår en styrelseledamot under mandatperioden utses en ny ledamot för återstående delen av mandatperioden. En sådan ny ledamot föreslås och utses på samma sätt som den ledamot som han eller hon efterträder har utsetts.

Ledamöter som utses av regeringen entledigas av regeringen. Övriga ledamöter entledigas av styrelsen.

6 § Styrelsen utser ordförande och vice ordförande.

7 § Styrelsen har sitt säte i Stockholm. Styrelsen sammanträder på kallelse av ordföranden eller när minst tre ledamöter begär det. När styrelsen fattar beslut enligt 5 § andra stycket om att utse styrelseledamöter för en kommande mandatperiod, skall dock styrelsen samtidigt besluta om att sammankalla den nyvalda sty-

relsen till ett första sammanträde. Styrelsen är beslutsför när mer än hälften av ledamöterna är närvarande, bland dem ordföranden eller, vid förfall för honom eller henne, vice ordföranden. Vid styrelsens sammanträden skall föras protokoll.

Beslutsregler

8 § Beslut fattas med enkel majoritet, utom i fall som anges i 9 §. Vid lika röstetal har ordföranden utslagsröst.

9 § För beslut som gäller ansökan om permutation av stiftelseförordnandet eller genomförande av ändring i enlighet med permutationsbeslut krävs att minst tre fjärdedelar av samtliga styrelseledamöter är ense om beslutet.

Förmögenhetsförvaltning med mera

10 § Styrelsen ansvarar för att stiftelsens förmögenhet förvaltas på betryggande sätt, så att riskerna begränsas och möjligheterna till god avkastning tillvaratas. Medlen skall förvaltas så att särredovisning kan ske med avseende på de ändamål, och för dessa ändamål angivna andelar av kapitalet, som framgår av 4 §.

11 § Stiftelsen får hos kreditinrättning ta upp lån för att tillgodose tillfälligt behov av likviditet.

Behörighet att företräda styrelsen

12 § Stiftelsens firma tecknas av styrelsen eller den eller de personer som styrelsen utser.

Redovisning och revision

13 § Stiftelsen skall föra räkenskaper i enlighet med bokföringslagens bestämmelser. Stiftelsens räkenskapsår skall vara kalenderår. Styrelsen skall fastställa budget för det följande räkenskapsåret.

14 § Stiftelsen skall för varje räkenskapsår upprätta en årsredovisning på grundval av årsbokslutet. Årsredovisningen skall bestå av resultat-

räkning och balansräkning samt en förvaltningsberättelse, som förutom sedvanliga uppgifter skall innehålla uppgifter om hur stiftelsens ändamål tillgodosetts under räkenskapsåret.

15 § Stiftelsens räkenskaper och årsredovisning samt styrelsens förvaltning ska granskas av två revisorer, varav minst en ska vara auktoriserad. För revisorerna skall det finnas personliga suppleanter. Av 4 kap. 1 § fjärde stycket stiftelselagen (1994:1220) jämförd med 2 § 5 lagen (2002:1022) om revision av statlig verksamhet m.m. framgår att Riksrevisionen får förordna en eller flera revisorer att delta i revisionen tillsammans med övriga revisorer.

16 § Stiftelsen skall tillställa revisorerna årsredovisning för granskning senast fyra månader efter räkenskapsårets utgång.

17 § Om de i 15 § första stycket föreskrivna revisorerna så begär skall styrelsen sammankallas.

18 § Stiftelsen skall efter det att revision slutförts överlämna kopia av årsredovisning och revisionsberättelse till regeringen, Kungliga Vetenskapsakademien, Ingenjörsvetenskapsakademien samt Svenskt Näringsliv.

Utvärdering med mera

19 § Kungliga Vetenskapsakademien och Ingenjörsvetenskapsakademien skall ha rätt att granska stiftelsens verksamhet.

20 § Stiftelsen skall tillse att den verksamhet som stiftelsen stödjer utvärderas regelbundet. Stiftelsen skall vidare årligen publicera en lätt-tillgänglig redogörelse över verksamheten.

Tillsyn

21 § Stiftelsen är undantagen från tillsyn enligt lagen (1929:116) om tillsyn över stiftelser.

BILAGA 2. STYRELSESAMMANSÄTTNING

Styrelseledamöter 1994–1997

Staffan Burenstam Linder (ordförande) (professor, rektor vid Handelshögskolan)

Bengt Kasemo (professor, Chalmers tekniska högskola)

Kari Marklund (Fil dr, rektor Mitthögskolan)

Per Risberg (vd SAAB Combitech)

Birgit Antonsson (Fil dr, Riksbibliotekarie, Ordförande i Humanistisk-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet, HSFR)

Mirka Mikes Lindbäck (Forskningschef ABB Atom)

Per Eriksson (Fil dr, rektor Karlskrona/Ronneby)

Astrid Gräslund (professor, Stockholms universitet), entledigades i augusti 1995 och ersattes av Karl-Johan Åström (professor, Lunds universitet) i januari 1996.

Styrelseledamöter 1997–2000

Börje Hörnlund (ordförande) (landshövding i Västernorrlands län, centerpartist och tidigare arbetsmarknadsminister)

Christer Heinegård (direktör NUTEK)

Mari-Ann Krantz (förbundsordförande SIF)

Sylvia Lindgren (riksdagsledamot socialdemokraterna)

Wanja Lundby-Wedin (vice ordförande LO)

Ulf P. Lundgren (professor, generaldirektör Skolverket)

Ann-Marie Nilsson (kanslichef IT-kommissionen) (Nilsson ersattes i september 1997 av Gunnar Hedborg med samma position)

Margareta Norell Bergendal (professor, KTH)

Kerstin Paulsson (utvecklingschef Kockums)

Lars Östholm (direktör Sandvik).

Kari Marklund (Fil dr, rektor Mitthögskolan)

Per Eriksson (Fil dr, rektor Karlskrona/Ronneby)

Styrelseledamöter 2000–2004

Styrelsens ledamöter utsågs för två år och fick därefter förlängt ytterligare två år.

Olof Johansson (ordförande) (före detta statsråd och tidigare ordförande för Centerpartiet)

Birgitta Frejhagen (verkställande direktör infokomp AB)

Björn Lisper (professor, Mälardalens högskola)

Katarina Renman Claesson (doktorand, Stockholms universitet)

Kerstin Paulsson (Netsoft Lund AB)

Lennart Lübeck (direktör Teknisk Framsyn)

Wanja Lundby-Wedin (vice ordförande LO)

Ulf P. Lundgren (professor, Uppsala universitet)

Sylvia Lindgren (riksdagsledamot Socialdemokraterna)

Styrelseledamöter 2004–2008

Styrelsens ledamöter utsågs för två år. Huvuddelen av styrelsen fick därefter förlängt ytterligare två år.

Olof Johansson (ordförande) (före detta statsråd och tidigare ordförande för Centerpartiet)

Lennart Lübeck (direktör Teknisk Framsyn)

Katarina Renman Claesson (doktorand, Stockholms universitet) ersattes senare av Annie Wegelius (medieentreprenör).

Birgitta Frejhagen (verkställande direktör infokomp AB)

Irene Wennemo (näringslivschef, LO)

Majléne Westerlund Panke (riksdagsledamot socialdemokraterna).

Clas Wahlbin, (f.d. rektor, Högskolan i Jönköping)

Hasse Johansson (forskningsdirektör, Scania AB) ersattes senare av Ulf Mannervik (verkställande direktör NormannPartners)

Thomas Kaiserfeld (docent, KTH)

Styrelseledamöter 2008–2010 (halvårsskiftet)

Olof Johansson (ordförande) (före detta statsråd och tidigare ordförande för Centerpartiet) ersattes den 11 februari 2011 av Per Unckel (landshövding i Stockholms län, före detta statsråd)

Clas Wahlbin, (f.d. rektor, Högskolan i Jönköping)

Birgitta Frejhagen (verkställande direktör infokomp AB)

Thomas Kaiserfeld (docent, KTH)

Ulf Mannervik (verkställande direktör NormannPartners)

Irene Wennemo (näringslivschef, LO)

Sven Engström (vicerektor Chalmers)

Ann Follin (Museidirektör Tekniska museet)

Maria Khorsand (vd SP Sveriges Tekniska Forskningsinstitut)

Christina Ullenius (f.d. rektor Karlstads universitet)

Bengt Olof Elfström (Forskningschef Volvo Aero)

Styrelseledamöter 2010 (halvårsskiftet)

Per Unckel (ordförande) (landshövding i Stockholms län, före detta statsråd)
Ola Asplund (Utredningschef, IF Metall)
Lena Blomberg (vice vd, Innovationsbron Väst)
Bengt-Olof Elfström (Forskningsstrateg, Volvo Aero)
Leif Larsson (f.d. rektor, Högskolan i Skövde)
Britta Lundgren (professor, Umeå universitet)
Margareta Norell Bergendahl (professor Kungliga tekniska högskolan)
Christina Ullenius (f.d. rektor Karlstads universitet)
Maria Khorsand (vd SP Sveriges Tekniska Forskningsinstitut)
Eva Cederbalk (Vd SBAB Sveriges Bostadsfinansieringsaktiebolag)

Styrelseledamöter 2011

Per Unckel (ordförande t.o.m. 20 september 2011) (landshövding i Stockholms län)
Ola Asplund, utredningschef IF Metall
Lena Blomberg, fil. dr.
Eva Cederbalk, direktör
Bengt-Olof Elfström, forskningsstrateg, Volvo Aero
Maria Khorsand, vd SP
Leif Larsson, f d rektor Högskolan i Skövde
Britta Lundgren, professor Umeå universitet
Margareta Norell Bergendahl, professor KTH
Christina Ullenius (vice ordförande) (f d rektor Karlstads universitet)

Christina Ullenius trädde in som ordförande efter det att Per Unckel avlidit. Till vice ordförande utsågs Ola Asplund.

Styrelseledamöter 2012 och fram till den 30 juni 2013:

Christina Ullenius (ordförande) (f d rektor Karlstads universitet)
Ola Asplund (vice ordförande) (utredningschef IF Metall)
Lena Blomberg (vd Ochstra AB)
Eva Cederbalk (direktör)
Bengt-Olof Elfström (forskningsstrateg, GKN Aerospace)
Maria Khorsand (vd SP)
Leif Larsson (f d rektor Högskolan i Skövde)
Britta Lundgren (professor Umeå universitet)
Margareta Norell Bergendahl (professor KTH)

En plats i styrelsen har varit vakant under hela 2012 (en av de två ledamöter som utses av regeringen).

Styrelseledamöter från den 1 juli 2013:

Kerstin Eliasson (ordförande) (f d statssekreterare)
Ola Asplund (utredningschef IF Metall)
Eva Cederbalk (direktör)
Lars Ekedahl (f d rektor Höskolan Väst)
Kajsa Ellegård (professor Linköpings universitet)
Bengt Lennartson (professor Chalmers tekniska högskola)
Helena Malmqvist (samordnare extern forskning ABB)
Margareta Norell Bergendahl (professor KTH)
Björn Sundell (vice ordförande från 2013-12-13) (FoU-konsult)
Gunnar Wetterberg (historiker, författare)

Styrelseledamöter från den 1 juli 2016

Kerstin Eliasson (ordförande) (f d statssekreterare)
Elisabet Annell Åhlund
Lars Ekedahl (f d rektor Höskolan Väst)
Kajsa Ellegård (professor Linköpings universitet)
Peter Larsson (samhällspolitisk chef och stf förbundsdirektör, Sveriges Ingenjörer)
Olle Lundin (professor i förvaltningsrätt, Uppsala)
Helena Malmqvist (samordnare extern forskning ABB)
Karin Markides (professor i analytisk kemi, samt f d rektor, Chalmers tekniska högskola)
Björn Odlander (grundare och ägare, HealthCap)
Björn Sundell (vice ordförande) (vice preses Kungl Skogs- och Lantbruksakademien)

Styrelseledamöter från den 1 juli 2019:

Elisabeth Nilsson (ordförande) (f d landshövding)

Leif G Anderson (professor emeritus vid Göteborgs Universitet; tidigare r:e vice preses vid KVA)

Anita Hansbo (styrelsemedlem Stiftelsen Chalmers tekniska högskola; f d rektor Jönköping University)

Ericka Johnson (professor, Gender & Society, Linköping University)

Peter Larsson (vice ordförande) (samhällspolitisk chef och stf förbundsdirektör, Sveriges Ingenjörer)

Arne Lidén (ordförande Kapitalutskottet, KK-stiftelsen)

Karin Markides (professor i analytisk kemi; f d rektor, Chalmers tekniska högskola)

Björn Odlander (grundare och delägare, HealthCap)

Eugenia Perez Vico (biträdande universitetslektor Lunds universitet)

Thomas Strand (chef Utbildning och kompetensförsörjning Region Jönköpings län, f d riksdagsledamot; tidigare ordf i RIFO och vice ordf i Riksbankens Jubileumsfond)

BILAGA 3. DESTINATÄRKRETSEN

Destinatärkretsen i ändamål 1 § b, ”mindre och medelstora högskolor”, definierades inte i prop. 1993/94:177 eller i stiftelsens stadgar, men det handlade om högskolorna som bildats i samband med 1977 års reform och därefter. Denna utgjorde också KK-stiftelsens målgrupp. Formuleringen skulle senare komma att ändras (Kammarkollegiets beslut den 29 april 1999) till att ”finansiera forskning vid mindre och medelstora högskolor samt nya universitet, som tillkommit efter stiftelsens bildande, inom särskilda profilområden”. Förändringen gjorde i samband med att de tre tidigare universitetsfilialerna ombildats till universitet: Karlstads universitet, Örebro universitet och Växjö universitet).

Stiftelsen beslutade själv 2014 att inkludera följande lärosäten i destinatärkretsen: Försvars-

högskolan, Gymnastik- och idrottshögskolan, Konstfack, Kungliga Konsthögskolan, Kungliga Musikhögskolan i Stockholm och Stockholms Konsthögskola.

Följande lärosäten ingår i destinatärkretsen: Karlstads universitet, Örebro universitet, Linnéuniversitetet, Mittuniversitetet, Malmö universitet, Mälardalens högskola, Högskolan i Halmstad, Högskolan i Skövde, Jönköping University, Högskolan Kristianstad, Blekinge tekniska högskola, Högskolan Väst, Högskolan i Borås, Södertörns högskola, Högskolan Dalarna, Högskolan i Gävle, Försvarshögskolan, Gymnastik- och idrottshögskolan, Konstfack, Kungliga Konsthögskolan, Kungliga Musikhögskolan i Stockholm och Stockholms Konsthögskola.

BILAGA 4. PROGRAMOMRÅDEN OCH STÖDFORMER

Stiftelsens elva stödformer samlas i sex programområden – Forska, Kompetensutveckla på avancerad nivå, Förstärka forskargrupper, Forskarutbilda, Bygga forskningsmiljöer och Utveckla forskningsintensivare lärosäten – vilka utgör en programlogik med progression vad gäller insatser.

Under programområdet Forska finns stödformerna forskningsprojekt (HÖG) och Prospekt. Inom detta område vill stiftelsen, genom forskningsstöd i projektform, skapa förutsättningar för både nya och etablerade forskargrupper till en gemensam kunskapsproduktion med näringslivet. Resultaten ska vara till nytta för båda parter, dvs. både akademisk nytta och näringslivsrelevans.

Stöd till forskningsprojekt (HÖG) ges under ett till tre år med maximalt 4 miljoner kronor från stiftelsen. Minst två företag ska medfinansiera projekten. I KK-stiftelsens verksamhetsplan för 2018–2020 (s. 19) aviserades en förändrad utlysningstakt av forskningsprojekten till vartannat år, trots en tidigare mycket positiv intern utvärdering av stiftelsen (KK-stiftelsen 2014c). Projekten inom Prospekt är ett till två år och stiftelsens stöd uppgår till maximalt två miljoner kronor. Projektledaren får ha varit akademiskt aktiv högst tre år efter disputation.

Programområdet Kompetensutveckla har tre stödformer – Expertkompetens, AVANS och NU – som samtliga bidrar till att utveckla avancerade utbildningsprogram för och i samverkan med näringslivet. Stiftelsens målsättningar

med området är att lärosätena ska utveckla forskningsnära och näringslivsrelevanta utbildningar på avancerad nivå och att de genomförs så att forskningsmiljöernas kunskap och kompetens finns tillgänglig för och tas till vara av näringslivet.

Medan Expertkompetensprogrammen tidigare främst var en verksamhet bredvid forskningsverksamheten, är nu detta program, tillsammans med AVANS och NU viktiga delar i stiftelsens verksamhet för att bygga starka forsknings- och utbildningsmiljöer (på avancerad nivå nivå), i syfte att bygga kompletta miljöer.

Programmet AVANS – utveckling av utbildningsprogram på avancerad nivå – erbjuder lärosätena möjligheter till utveckling av näringslivsrelevanta utbildningsprogram på avancerad nivå (magister- eller mastersprogram eller nya inriktningar i utbildningar med yrkesexamen). Syftet med programmet är att dels att bidra till förnyelse av lärosätenas forskningsbaserade utbildningsmiljöer, dels stärka näringslivets kompetensförsörjning på avancerad nivå. AVANS-projekt ska bidra till att det utvecklas forskningsnära och näringslivsrelevanta utbildningsprogram för studenter på master och magisternivå och därmed bidra till stärkta förutsättningar att studenterna har goda möjligheter till anställning efter examen. Till skillnad från stödformen NU ges stöd endast till utveckling av utbildningsprogram, uppemot två miljoner kronor, dvs. inte för driften av själva programmet. Till formaliakraven hör att högskolan måste

ha examenstillstånd inom det sökta området. Tydliga motiv för näringslivets engagemang och samverkan förutsätts men det finns inga krav på medfinansiering.

Programmet AVANS är ett av de enklare programmen för högskolorna att söka resurser från och ökar förutsättningarna för en bättre interaktion mellan forskning och utbildning. Stiftelsens utgångspunkt för programmet var bland annat att utbildningsfrågorna har varit på undantag i kunskapssystemet. Stödformen är en viktig del i stiftelsens utbildningsinsatser. Ambitionen är att mer långsiktigt påverka högskolans utbildningsutbud och ge lärosätena en möjlighet att marknadsföra sig som profilerade även inom högre utbildning.

Programmet NU – Nätbaserad utbildning – erbjuder stöd till utveckling och genomförande av nätbaserade kurser på avancerad nivå och forskarnivå. NU syftar till att bidra till att lärosätet ska kunna få en internationell positionering inom en avgränsad del av dess utbildnings- och forskningsområde genom nätutbildning. Lärosätena erbjöds stöd till flera kurser inom ett starkt forsknings- och utbildningsområde samtidigt, dock inte mer än 15 högskolepoäng per ansökningstillfälle. Projektet skulle löpa under tre till fyra år. Kurserna ska svara mot behov i näringslivet och bidra till pedagogisk utveckling. Projekten ska resultera i riktade, nätbaserade kurser med en definierad målgrupp. Sätillvida är NU mer flexibelt organiserat i moduler än AVANS, liknande utbildningsutbudet inom expertkompetensprogrammet. Genom att utveckla flexibla, nätbaserade utbildningar som utformats i nära samverkan med näringslivet ges möjligheten att erbjuda näringslivsrelevanta utbildningar för såväl yrkesverksamma som nationella och internationella studenter. Lärosätet ska kunna positionera sig på den internationella arenan med utgångspunkt forskningens profil och kvalitet.

Programmet NU hade bakgrund i programmet IT i högre utbildning, som också syftade till att stimulera utveckling av nätbaserade kursmoduler på avancerad nivå. Ytterligare ett syfte med IT i högre utbildning var att bidra till att forskningsmiljöerna ökar sin medvetenhet om möjliga förändrade affärsmodeller för utbildning. Kursmodulerna skulle ingå i det egna lärosätet utbildningar men också erbjudas till andra lärosäten och till företag för kompetensutveckling. Denna stödform utvecklades under 2012 i samverkan med lärosätena med utlysningar 2012 och 2014, men kom att ombildas i programmet NU (KK-stiftelsens verksamhetsplan 2013–2015, s. 30–32). Stiftelsen har gjort bedömningen att det kommer att ta viss tid att skapa intresse för stödformen, bland annat genom forskardialoger och ledningsdialoger med lärosätena (KK-stiftelsens verksamhetsplan 2017–2019, s. 6). Ambitionen är att detta stöd ska vara ett strategiskt verktyg för att lärosätet att utveckla sina utbildningar inom starka områden. Stödformen är därför ett viktigt komplement till stiftelsens övriga forsknings- och utbildningsinsatser.

Programområdet Förstärka forskargrupper inbegriper en stödform för rekryteringar som ger möjlighet för lärosätena att rekrytera forskare till strategiskt viktiga forskningsområden för lärosätet. Genom att lämna bidrag till anställningar bidrar stiftelsen till att bygga upp och utveckla forskningsmiljöer med relevans för näringslivets utveckling.

Strategiska rekryteringar är ett individstöd men programmet syftar till att lärosätena ska kunna rekrytera nyckelpersoner, en kompletterande kompetens, till forskningsmiljöerna. Stiftelsens stöd till rekryteringar ger lärosätena möjlighet att skapa en balans mellan olika personalkategorier och därmed bättre förutsättningar att integrera forskning och utbildning. Programmet strategiska rekryteringar skapar tillfällen att rekrytera forskare till biträdande lektor, lektor, professor eller internationell

gästprofessor och bidrar därmed till ett inflöde av nya metoder, idéer och perspektiv. Liksom för övriga stödformer krävs medfinansiering från näringslivet. För biträdande lektor, lektor och professor (två till fyra år) finansierar KK-stiftelsen halva anställningen. Resterande finansiering står lärosätet och/eller företagen för. Stiftelsen motiverar det lägre kravet på medfinansiering från näringslivet eftersom programmet rör lärartjänster i miljöer med näringslivssamverkan och därmed bidrar till kompetensförsörjningen i näringslivet. Stiftelsen kräver att tjänsterna som biträdande lektor, lektor och professor ska utlysas öppet. Vid ansökningstillfället sker därför inte en bedömning av en individ. Tjänsten som internationell gästprofessor är dock redan identifierad vid ansökningstillfället.

Under programområdet Forskarutbilda finns stödformerna Företagsforskarskolor och Professionell licentiat. Utbildningarna ska med en hög vetenskaplig kvalitet och näringslivsrelevans utbilda doktorer/licentiaterna med hög kunskap och kompetens för såväl akademi som näringsliv. De ska härvid bidra till lärosätenas utveckling inom forskning och forskarutbildning, samt till företagens utveckling och konkurrenskraft.

Företagsforskarskolorna omfattar sex till tjugo forskarstuderande. Stiftelsens bidrag per doktorand uppgår till 1,8 miljoner kronor för avlagd doktorsexamen. Forskarskolan genomförs i samverkan med näringslivet med krav på att deltagande företag ska medverka aktivt och vara väl integrerade i forskarskolans genomförande. Företagen ska bidra med minst motsvarande belopp som KK-stiftelsen bidrar med, till exempel genom att finansiera lönekostnader för de forskarstuderande. Detsamma gäller Professionell licentiat, en tvåårig företagsforskarskola som vänder sig till yrkesverksamma. Minst fyra forskarstuderande ska delta i forskarskolan. Stiftelsens bidrag är 900 000 kr per avlagd licentiatexamen. Stiftelsen förväntar sig

ett mindre antal ansökningar i detta program de kommande åren. Man gör bedömningen att ytterligare marknadsföring av stödformen behövs, bland annat beroende på att licentiatforskarskolor som form inte är helt etablerade och accepterade. De kan dock vara lämpliga för vissa forskningsmiljöer och för vissa sorters företag (KK-stiftelsens verksamhetsplan 2018–2020, s. 18). Stiftelsen överväger att föra samman de två stödformerna i en.

Programområdet Bygga forskningsmiljöer inbegriper stödformerna Forskningsprofiler och Synergi. Målet är att profilerade forskningsmiljöer med hög vetenskaplig kvalitet och relevans för näringslivet utvecklas. Målsättningen med forskningsprofilerna är att lärosätet ska etablera och vidareutveckla en profilerad forskningsmiljö inom ett avgränsat och för näringslivet relevant kunskapsområde som ska vara internationellt konkurrenskraftigt. Detta ska skapa förutsättningar för ytterligare forskningsinitiativ och att kunna bedriva avancerad kompetensutveckling för näringslivet. Profilerna är därför ett strategiskt program som riktar sig till lärosätets ledning. Det är en möjlighet för dem att profilera lärosätet och själva prioritera utvecklingen av ett område.

Profilstödet omfattar 30 till 40 miljoner kronor över sex till åtta år. Stiftelsen kräver en balanserad sammansättning av seniora och juniora forskare, en övertikt av seniora resurser. 2010 inrättade stiftelsen delprogrammet Forskningsprofil+, vilket gav befintliga forskningsprofiler en möjlighet till tilläggsfinansiering.

Stiftelsens målsättning med stödformen Synergi är att lärosätet ges möjlighet att utveckla forskningsmiljöer och i nästa steg söka en forskningsprofil. Tanken är att synergiprojekt ska kombineras med företagsforskarskola och stöd från expertkompetensprogrammet. Därutöver ska programmet bidra till fördjupade relationer till flera företag, vetenskaplig meritering och utveckling av forskningskompetens som svarar mot behovsmotiverade och mångdisci-

plinära frågeställningar. Programmet ska också ge lärosätet möjligheter att erhålla examenstillstånd. Stiftelsens stöd är uppemot 12 miljoner kronor under tre till fyra år. Minst hälften av den forskningstid som stiftelsen finansierar måste vara disputerad personal.

Programområdet Utveckla forskningsintensivare lärosäten rymmer programmet KK-miljöer som är en anslagsbeviljande verksamhet av en annan karaktär på lärosätetsnivå. Stiftelsens ambition med programmet KK-miljöer är att ge lärosätena möjlighet att strategiskt och systematiskt arbeta med utvecklingen av kompletta forsknings- och utbildningsmiljöer. Kravet från stiftelsen är att beviljade KK-miljöer etablerar egna kvalitetssäkringssystem och agerar strategiskt. Lärosätet förväntas välja ut och utnyttja stiftelsens andra stödformer utifrån deras bidrag till utvecklingen av en komplett miljö. Detta sker utanför stiftelsens enskilda utlysningar inom ramen för årliga verksamhetsplaner. Lärosätena kvalitetssäkrar inte bara projektansökningarna utan även dess strate-

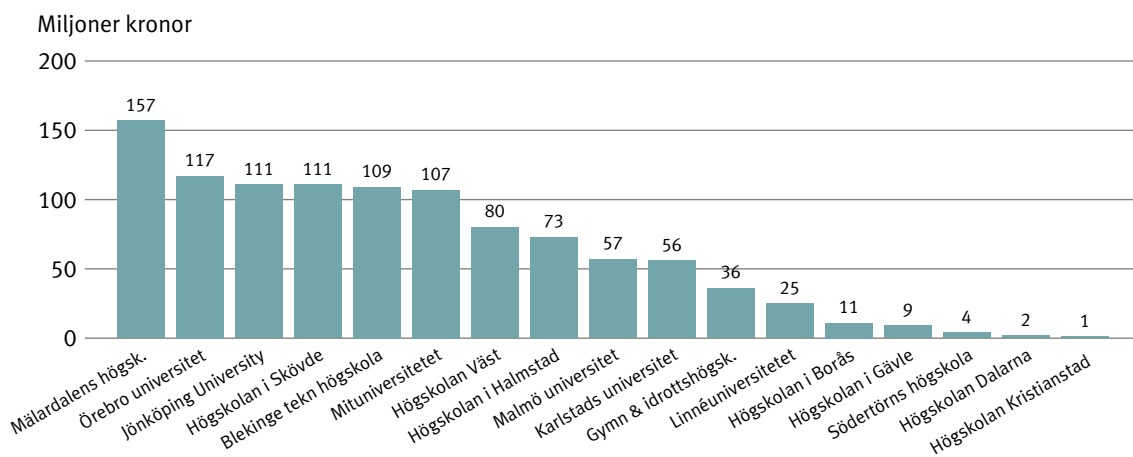
giska betydelse för målsättningen i KK-miljön. De gängse kraven på vetenskaplig kvalitet, samproduktion och finansiellt deltagande från näringslivet är dock desamma.

Urvalsprocessen sker genom en kvalificeringsprocess för det enskilda lärosätet. Denna pågår ett till två år då lärosätet planerar och genomför en förändringsprocess under stiftelsens överinsyn, bland annat stiftelsens beredningsgrupp för programmet, där lärosätets 10-åriga strategi och vision står i fokus. Denna utgör därefter en viktig del i det tioåriga ramavtalet (med tre underavtal/perioder 3+3+4). Resursfrågan berörs inte i ramavtalet utan i högskolornas årliga verksamhetsplaner. Miljöernas utveckling följs upp bland annat genom internationella värderingar av forskningen och samproduktionen (ARC, Assessment of Research and Coproduction) vid de olika faserna, vilka KK-stiftelsen medfinansierar. Därutöver har högskoleledningarna av KK-miljöerna hjälp av två expertgrupper med före detta rektorer, instituttschefer och forskningsdirektörer.

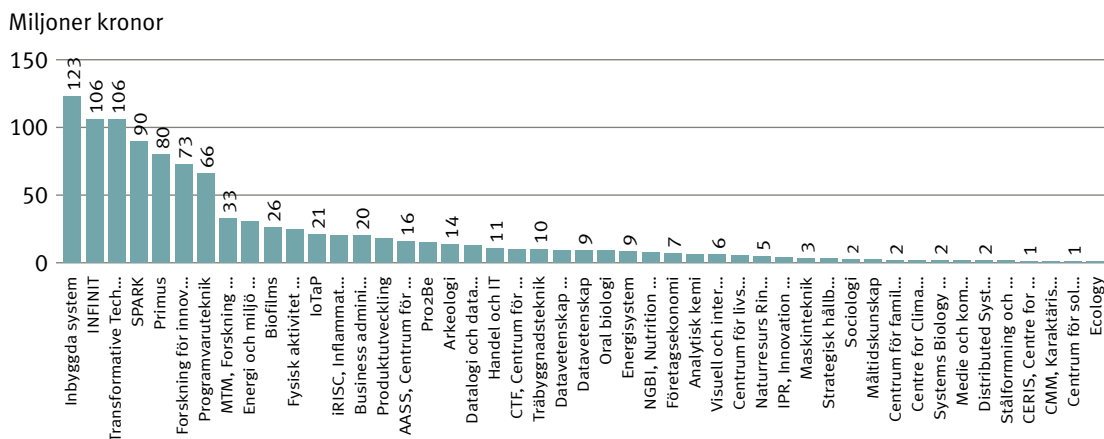
BILAGA 5. ANSLAGSBEVILJNING

Uppgifter och diagram kommer från KK-stiftelsen.

Figur 1. Fördelning av återstående finansiering i pågående projekt i stiftelsens kundkrets

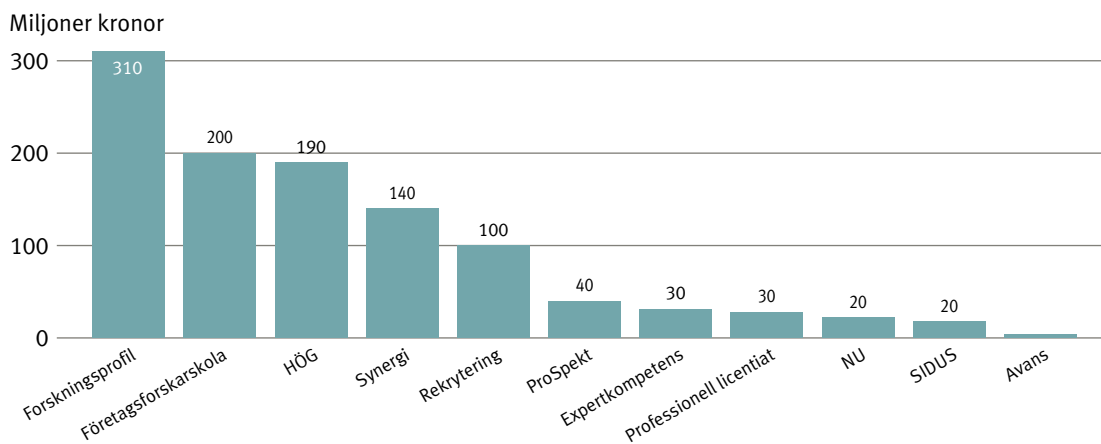

Figur 2 . Återstående finansiering i pågående projekt i lärosätenas forskningsmiljöer

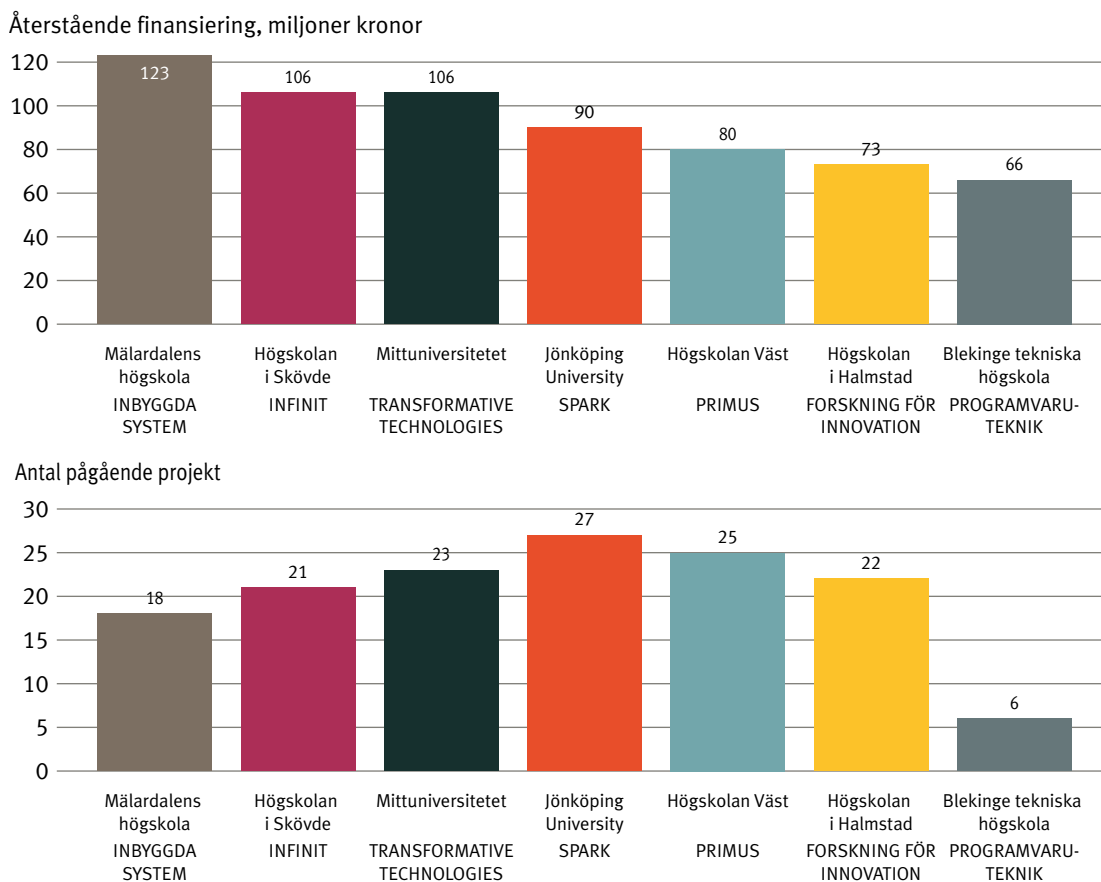

Figur 3. Återstående finansiering i pågående projekt inom stiftelsens programformer

Figur 4. Återstående finansiering och antal pågående projekt i de forskningsmiljöer stiftelsen finansierar allra mest

KÄLLOR

NOTER

KAPITEL 1

- 1 Einarsson & Wijkström 2015.
- 2 Sörlin 2005a.
- 3 Jfr Sörlin 2005b, s. 19–20.
- 4 Benner 2001.
- 5 I denna framställning undviks benämningarna ”regionala högskolor” och ”mindre och medelstora högskolor”.
I stället används omväxlande ”högskolorna och de nya universiteten”, ”de nya lärosätena” eller ”högskolorna och den senaste generationens universitet”.
- 6 Holmberg 2012, s. 60.
- 7 Sörlin 2005b, s. 442ff.
- 8 Holmberg 2012.
- 9 Jfr KVA/IVA 2002.
- 10 Einarsson & Wijkström 2015; Sörlin 2005b.
- 11 Benner & Sandström 2000; Benner 2001; Sörlin 2005b; Sörlin 2005c.
- 12 Utbildningsdepartementet 1994, s. 68 & 2.
- 13 Nybom 1997; Sörlin 2005b.
- 14 Vetenskapsrådet 2008, s. 15.
- 15 UKÄ 2017, s. 11.
- 16 OECD 2016; OECD 2018.
- 17 Jfr SOU 2019, s. 6.
- 18 Jfr Benner, Stensaker & Unemar Öst 2010.
- 19 Anheier & Daly 2007; Einarsson & Wijkström 2015; Benner & Sörlin 2007.
- 20 Holmberg 2012.
- 21 Sörlin 2005b.
- 22 Holmberg 2012.
- 23 Jfr Benner 2008, s. 15ff.
- 24 Holmberg 2012.
- 25 Braun 1998.
- 26 Jfr Braun 1998.
- 27 Suchman 1995.
- 28 Jfr Einarsson & Wijkström 2015, s. 36–37.
- 29 Se Benner 2001; Sörlin 2005b; Benner & Sörlin 2007 för studier av forskningsstiftelsernas forskningspolitiska bakgrund och Benner 2005a; Benner 2005b; Holmberg 2012 för tidigare studier av KK-stiftelsens utveckling.
- 30 KVA/IVA 1998; 2002; 2017.

KAPITEL 2

- 1 UKÄ 2018, s. 141. Beloppen avser år 2017. Löntagarfondsstiftelserna benämns i rapporten "offentliga forskningsstiftelser". Kategorin inkluderar inte övriga stiftelser och organisationer utan vinstsyfte. Samtliga belopp i framställningen redovisas i löpande priser, relation mellan prisindex 1993 (årsmedeltal) och 2019 (mars månad) är 36,42 procent.
- 2 UKÄ 2017, s. 30–32.
- 3 Se bilaga 5.
- 4 KK-stiftelsens verksamhets- och årsberättelse 2018, s. 11.
- 5 Jfr Isaksson 2001.
- 6 KVA/IVA 1998.
- 7 KVA/IVA 2017, s. 23–28.
- 8 Se KVA/IVA 2017.
- 9 Se KVA/IVA 1998; 2002.
- 10 För detaljer, se bilaga 4.
- 11 KK-stiftelsens verksamhetsberättelse och årsredovisning 2018, s. 13.
- 12 KK-stiftelsens verksamhetsplan 2018–2020, s. 19.
- 13 KK-stiftelsens verksamhetsplan 2017–2019, s. 5.
- 14 KK-stiftelsens verksamhetsberättelse och årsredovisning 2017, s. 9.
- 15 KK-stiftelsens verksamhets- och årsberättelse 2018, s. 7.
- 16 Jfr Högberg et al. 2006.
- 17 KK-stiftelsens verksamhets- och årsberättelse 2017, s. 4.
- 18 KK-stiftelsens verksamhets- och årsberättelse 2018, s. 7.
- 19 Ibid.
- 20 KK-stiftelsens verksamhets- och årsberättelse 2017, s. 17–19.
- 21 KK-stiftelsens pressmeddelande, Forskning om 3D-printing för 23 miljoner på Högskolan Väst (2017-06-13).
- 22 KK-stiftelsens verksamhets- och årsberättelse 2017, s. 9.
- 23 Ibid., s. 13.
- 24 KK-stiftelsens pressmeddelande, En miljard kronor till forskning och utbildning under 2018 från KK-stiftelsen och näringslivet (2019-01-29).
- 25 KK-stiftelsens verksamhetsplan 2019, s. 20.
- 26 KK-stiftelsens verksamhetsplan 2019.
- 27 KK-stiftelsens verksamhets- och årsberättelse 2018, s. 9.
- 28 Ibid.

KAPITEL 3

- 1 Gilljam 1988.
- 2 Feldt 1991, s. 153.
- 3 Isaksson 2001, s. 14.
- 4 Benner 2001, s. 59, 86–89.
- 5 Sörlin 2005b, s. 442ff.
- 6 Prop. 1991/92, s. 92; Benner 2001, s. 53ff.
- 7 Sörlin 2005a, s. 41.
- 8 Prop. 1993/94:177, s. 130.
- 9 Holmberg 2012, s. 53–54.
- 10 Prop. 1992/93:170, s. 2.
- 11 Benner 2001, s. 32–33.
- 12 Ibid.
- 13 Benner & Persson 2002, s. 164; Persson 2001, s. 210ff.

- 14 von Sydow 1989.
- 15 Benner & Sörlin 2015; SOU 1980, s. 46.
- 16 Kaiserfeld 2017.
- 17 Benner 2001, s. 68ff; Weinberger 1997.
- 18 Sörlin 2006, s. 24ff; Pettersson 2012.
- 19 Se: Leydesdorff & Etzkowitz, "Triple Helix", 1996, Maassen & Stensaker, "Kunskapstriangeln", 2011.
- 20 Eklund 2007.
- 21 Prop. 1993/94:177, s. 19.
- 22 Sörlin 2005b, s. 40ff & 369ff.
- 23 Elzinga 1994; Benner & Sörlin 2007.
- 24 Gustavsson 1997.
- 25 Elzinga 1994; Benner 2000, s. 98–100.
- 26 Godin 2008.
- 27 Benner 2001; Benner & Sörlin 2007.
- 28 Benner 2001; Benner 2000.
- 29 SSF:s och Mistras stadgar 1§.
- 30 Holmberg 2012, s. 54.
- 31 Proposition 1993/94:177, s. 120ff.
- 32 Prop 1993/94:177, s. 124.
- 33 Se även: Prop. 1975:9 *Reformering av högskoleutbildningen m.m.*
- 34 Holmberg 2012, s. 54–55.
- 35 Prop. 1993/94:177.
- 36 Prop. 1993/94:177.
- 37 Ibid., s. 116.
- 38 Isaksson 2001, s. 20; "Mejlet från Bildt skrev in sig i världshistorien", *Dagens Nyheter* 2019-02-05.
- 39 Holmberg 2012, s. 56; Sörlin 2005a, s. 37.
- 40 Holmberg 2012, s. 57
- 41 Ibid., s. 54.
- 42 Holmberg 2012, s. 57.
- 43 Regeringsbeslut 1994-06-23, dnr U94/2003/FS.
- 44 Olsson 2002.
- 45 Ibid., s. 2.
- 46 Jfr Hoppe et al. 1993, s. 117ff.
- 47 Holmberg 2012, s. 59.
- 48 Stiftelsens stadgar 19 §.
- 49 Jfr SOU 1996:29, s. 160.
- 50 Sörlin 2005a, s. 447–448.
- 51 Holmberg 2012.
- 52 Prop. 1993/94:177.

KAPITEL 4

- 1 KK-stiftelsens stadgar § 4.
- 2 Direktiv 1995:27.
- 3 Holmberg 2012, s. 67.
- 4 Ibid., s. 69.
- 5 Isaksson 2001, s. 62.
- 6 Ibid., s. 27; brev till stiftelsen daterat 1994-08-15.

- 7 Brev daterat 1994-09-15.
- 8 SOU 1994, s. 118.
- 9 KK-stiftelsens verksamhetsplan 2001.
- 10 KK-stiftelsen 2004a, s. 66.
- 11 *Universitetsläraren*, "Kan medel från stiftelsen användas hur som helst?" (2002-10-01).
- 12 Benner 2005a, s. 68–71.
- 13 Brev till Utbildningsdepartementet januari 1995; Styrelseprotokoll nr 2, 1995.
- 14 Holmberg 2012, s. 72.
- 15 Holmberg 2012.
- 16 Ibid., s. 73.
- 17 Jfr Persson 2001, s. 95.
- 18 Holmberg 2012, s. 66–67.
- 19 Proposition 1992/93:170 *Forskning för kunskap och framsteg*.
- 20 Holmberg 2012, s. 79.
- 21 Benner 2005a, s. 65.
- 22 Styrelseprotokoll 1995-08-23.
- 23 Holmberg 2012, s. 80.
- 24 Jfr Gustavsson 1997.
- 25 Proposition 1996/97:5 *Forskning och samhälle*, s. 65; RRV-rapport 1996:56 *Högskolans samverkan med näringslivet*.
- 26 Holmberg 2012, s. 84–85.
- 27 Ibid., s. 75–76; Benner & Sörlin 2015, s. 30ff.
- 28 Holmberg 2012, s. 75.
- 29 Ibid., s. 75–76.
- 30 KVA/IVA 1998; 2002; 2017, s. 10.
- 31 Proposition 1996/97:22 Statliga stiftelser.
- 32 Brev från utbildningsdepartementet 1994-12-21.
- 33 Benner 2005a, s. 82–83; Holmberg 2012, s. 102ff.
- 34 Jfr Benner 2001.
- 35 Redan 1990 ställde Centerpartiet i sitt partiprogram krav på bildandet av nya universitet.
- 36 Motion 1996/97:Ub451 *Högre utbildning och forskning*.
- 37 Proposition 1996/97:1 *Förslag till statsbudget för budgetåret 1997*.
- 38 Ibid., s. 80.
- 39 FBA 2003.
- 40 Holmberg 2012, s. 99–100.
- 41 Jfr Ståhle 2000, s. 1.
- 42 Ratio 2015, s. 16.
- 43 KK-stiftelsen 2004b.
- 44 Tomson 2011.
- 45 SISTER 2006.
- 46 Proposition 1993/94: 177 *Utbildning och forskning*.
- 47 Direktiv 1994:62.
- 48 Holmberg 2012, s. 65.
- 49 IRECO 2001.
- 50 Proposition 1993/94: 177 *Utbildning och forskning*.
- 51 Se till exempel *Dagens Nyheter*, "Carlsson försvarar sitt arvode. Forskningsstiftelse. Krävande arbete i styrelsen, hävdar förre statsministern" (1997-08-09).
- 52 *Helsingborgs Dagblad*, "Höga arvoden i stiftelser 'ärvdes'" (1997-08-07).
- 53 *Dagens Eko* våren 1997.
- 54 Jfr Benner 2005a, s. 74.

- 55 KVA/IVA 1998, s. 14.
56 KVA/IVA 2002.
57 *Göteborgs-Posten*, KK-stiftelsens vd avgår (1998-12-10).
58 KK-stiftelsens pressmeddelande (1998-12-09).
59 Holmberg 2012, s. 111–112.

KAPITEL 5

- 1 Isaksson 2001, s. 53.
2 Prop. 1998/99:94, s. 42.
3 IRECO 2001.
4 KK-stiftelsens styrelseprotokoll 2000-05-23.
5 Isaksson 2001, s. 52.
6 Ibid., s. 58.
7 Bertilsson et al. 2004, s. 125.
8 <http://www.sister.nu/>; se även till exempel Kim et al 2001; Högberg et al 2006; Karlsson 2008.
9 KVA/IVA 2002.
10 Jfr "Stiftelse ifrågasätts efter miljonrullning med forskarpengar", *Svenska Dagbladet* 2002-07-11.
11 KVA/IVA 2002, s. 31.
12 Ibid., s. 32.
13 KK-stiftelsens styrelseprotokoll 2007-12-20.
14 Olsson 2002. Jfr Riksrevisionen 2007, s. 58.
15 Benner 2005b, s. 435.
16 "Stiftelse ifrågasätts efter miljonrullning med forskarpengar", *Svenska Dagbladet* 2002-07-11.
17 KVA/IVA 2017.
18 Pressmeddelande 2004-09-14.
19 Övriga ledamöter i gruppen var Peggy Bruzelius (styrelseproffs och tidigare vd för ABB Financial Services), Gunvor Engström (vd Företagarna), Bengt Stenlund (tidigare rektor vid Åbo akademi), Bengt Westerberg (tidigare partiledare FP och statsråd), Ewonne Winblad (journalist och konsult) och Ingegärd Wärnersson (landshövding Blekinge och tidigare statsråd S).
20 KK-stiftelsen 2004b, s. 5.
21 KK-stiftelsen 2004b, s. 68.
22 Ibid., s. 77.
23 KK-stiftelsens styrelseprotokoll 2005-10-11.
24 KK-stiftelsens verksamhetsplan 2006, s. 5.
25 KK-stiftelsens verksamhetsberättelse och årsredovisning 2005, s.2.
26 Jfr KK-stiftelsen 2009.
27 Jfr Kim, Ohlsson & Sandström 2001. Se även Karlsson 2008.
28 Prop. 2004/2005:80.
29 "Regeringen stoppar alla planer på nya universitet", *Dagens Nyheter* 2006-04-12.
30 "Inga fler högskolor får bli universitet", *Dagens Nyheter* 2009-03-13.
31 Benner, Stensaker & Unemar Öst 2010, s. 38–39.
32 Holmberg 2012, s. 141.
33 KK-stiftelsens styrelseprotokoll 2008-09-11-12.

KAPITEL 6

- 1 Proposition 2008/09:50 *Ett lyft för forskning och innovation*, s. 169.
- 2 Ibid, s. 168.
- 3 KK-stiftelsens styrelseprotokoll 2008-10-20.
- 4 Holmberg 2012, s. 181–182.
- 5 *Upsala Nya Tidning*, Nu sopar vi bort Carl Tham, 2009-10-15.
- 6 Holmberg 2012, s. 183.
- 7 Proposition 2008/09:50. *Ett lyft för forskning och innovation*.
- 8 Holmberg 2012, s. 169–170.
- 9 Ibid., s. 68.
- 10 KVA & IVA 2002.
- 11 Universitetsläraren, *Kan medel från stiftelsen användas hur som helst?*, (2002-10-01).
- 12 KK-stiftelsens verksamhetsplan 2009.
- 13 KK-stiftelsens verksamhetsberättelse och årsredovisning 2014, s. 54.
- 14 Jfr Benner & Sörlin 2007, s 42.
- 15 KK-stiftelsens verksamhetsberättelse och årsredovisning 2011, s. 61.
- 16 Holmberg 2012, s. 185.
- 17 KK-stiftelsens verksamhetsplan 2012–2014, s. 29.
- 18 Ibid.
- 19 Holmberg 2012, s. 133.
- 20 KK-stiftelsens verksamhetsplan 2012–2014, s. 9.
- 21 KK-stiftelsens styrelseprotokoll 2009-10-22.
- 22 KK-stiftelsens styrelseprotokoll 2010-03-30.
- 23 Dagens Industri, *Farligt om forskningen tar sikte på Nobelpris* (2011-11-03).
- 24 Dagens Industri, *Samarbete mellan universitet och företag lyfter forskning* (2012-02-10).
- 25 Dagens Nyheter, *Astras besked tvingar regeringen att agera* (2012-02-03).
- 26 KK-stiftelsens pressmeddelande, *Mer företagsnära forskning kan stoppa FoU-flykt* (2012-02-27).
- 27 Ibid.
- 28 IVA 2012.
- 29 KK-stiftelsen 2016.
- 30 Se till exempel Proposition 2012/13:30 *Forskning och innovation*.
- 31 Proposition 2016/17:50 *Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft*.
- 32 KK-stiftelsens verksamhetsberättelse och årsredovisning 2017, s. 2.
- 33 Jfr KVA & IVA 2017.

KAPITEL 7

- 1 Agentia 2012; Hassel 2014.
- 2 KK-stiftelsens stadgar § 10.
- 3 Proposition 1993/94:177 *Utbildning och forskning*, s. 130; samt KK-stiftelsens stadgar § 10.
- 4 KK-stiftelsens stadgar § 13–18.
- 5 Fuchs & Wehtje 2007, s. 46.
- 6 Holmberg 2012, s. 67.
- 7 Fuchs & Wehtje 2007, s. 29.
- 8 Benner 2005a, s. 74–75.
- 9 Fuchs & Wehtje 2007; Riksrevisionen 2007, s. 48–49.
- 10 SPRX Index.
- 11 Hassel 2014.

- 12 KK-stiftelsens verksamhetsplan 2010.
- 13 Agenta 2012.
- 14 Hassel 2014.
- 15 Varav 58,4 procent svenska aktier och 4,0 procent utländska aktier.
- 16 KK-stiftelsens verksamhetsplan 2015.
- 17 KK-stiftelsens verksamhetsplan 2017.
- 18 KK-stiftelsen 2014a, s. 4.
- 19 KK-stiftelsen 2014b.
- 20 KK-stiftelsen 2015.
- 21 KK-stiftelsen 2017; KK-stiftelsens verksamhetsberättelse och årsredovisning 2018, s. 45.
- 22 KK-stiftelsens verksamhets- och årsberättelse 2017, s. 44-45.
- 23 KK-stiftelsens verksamhetsberättelse och årsredovisning 2018, s. 46.
- 24 Hassel 2014.
- 25 KK-stiftelsens verksamhetsplan 2011-2013.
- 26 KK-stiftelsens verksamhetsberättelse och årsredovisning 2011, s. 61.
- 27 Jfr Inkomstskattelagen 1999:1229, 7 kap. 3 §; Sjögren 2004.

KAPITEL 8

- 1 Utbetalda medel per 2018-12-31. Uppgifter från KK-stiftelsen.
- 2 Utbetalda medel per 2018-12-31. Uppgifter från KK-stiftelsen.
- 3 Ibid.
- 4 Holmberg 2012, s. 107-108.
- 5 KK-stiftelsens verksamhetsberättelse och årsredovisning 2018, s. 11.
- 6 Ibid., s. 44.
- 7 Ibid., s. 11-12.
- 8 Beslutade medel per 2018-12-31. Uppgifter från KK-stiftelsen.
- 10 KK-stiftelsen 2004a; KVA/IVA 2017, s. 20.

KAPITEL 9

- 1 SOU 1996:29, s. 105-107.
- 2 UKÄ 2017, s. 21.
- 3 Ibid.; Vetenskapsrådet 2017.
- 4 Vetenskapsrådet 2017.
- 5 UKÄ 2017, s. 19-20.
- 6 Ibid., s. 24.
- 7 Ibid., s. 5.
- 8 KVA/IVA 2017, s. 39; Jönsson 2016.
- 9 Vetenskapsrådet 2017, s. 44; UKÄ 2018, s. 164.
- 10 KVA/IVA 2017, s. 39.
- 11 Vetenskapsrådet 2007, s. 6.
- 12 Benner & Sörlin 2015, s. 33-34.
- 13 Sandström 2015.
- 14 Ibid.
- 15 Hwang 2018, s. 29.
- 16 NordForsk 2017; Danell 2014.
- 17 Holmberg 2012, s. 199ff.

- 18 Jfr DAMVAD 2016.
- 19 Sandström et al. 2003, s. 3.
- 20 FBA 2002, s. 13.
- 21 Jfr Fischer 2015, s.141-160.
- 22 Sörlin 2005a, s. 456.
- 23 KVA/IVA 2017, s. 39.
- 24 Jfr Sörlin 2005, s. 441.
- 25 UKÄ 2017, s. 32; KK-stiftelsens verksamhetsberättelse och årsredovisning 2018, s. 11.
- 26 Holmberg 2012, s. 201-203; Hallonsten & Holmberg 2013.
- 27 Jfr KVA/IVA 2017.
- 28 KK-stiftelsens verksamhetsplan 2018-2020, s. 15; KK-stiftelsens sammanställning av SCB-statistik 2017-05-21
- 29 Industrins ekonomiska råd 2018, s. 6.
- 30 Ibid., s. 33.
- 31 Ibid., s. 33; Holmberg 2012; Hallonsten & Holmberg 2013.
- 32 DAMVAD 2014.
- 33 KVA/IVA 2017.
- 34 KK-stiftelsens pressmeddelande, 100 miljoner till forskning för framtidens mjukvaruutveckling (2018-04-24).
- 35 KK-stiftelsens pressmeddelande, 28 miljoner för forskning kring plåster som alternativ till biopsier (2017-10-02).
- 36 KVA/IVA 2017, s. 19.
- 37 Pettersson 2012; Hallonsten 2017.
- 38 Sörlin 2006; Hallonsten 2017, s. 6.
- 39 Jfr Hallonsten 2017, s. 6-7.
- 40 Sörlin 2006, s. 17.
- 41 Karlström & Svedberg 2014.
- 42 Sörlin 2006; KVA/IVA 2017, s. 19.
- 43 KK-stiftelsen 2004a, s. 42-43.
- 44 Gustavsson & Söderlind 2014, s. 22-26.
- 45 KK-stiftelsens pressmeddelande, 37 miljoner till ny företagsforskarskola inom Life Science (2018-12-20).
- 46 KK-stiftelsens pressmeddelande, Ny företagsforskarskola kompetensutvecklar svenska företag inom digital handel (2018-01-17).
- 47 KK-stiftelsens pressmeddelande, KK-stiftelsen mångmiljonsatsar på forskarskola inom automation (2017-12-20).
- 48 De tilldelades bland annat European Digital Skills Awards 2016
- 49 KK-stiftelsens pressmeddelande, KK-stiftelsen mångmiljonsatsar på AI-utbildningar för yrkesverksamma (2019-04-23).
- 50 KK-stiftelsens pressmeddelande, KK-stiftelsen mångmiljonsatsar på kompetenslyft för tillverkningsindustrin (2019-04-15).
- 51 FBA 2005; SISTER 2006.
- 52 Ratio 2015.
- 53 KVA/IVA 2002, s. 32.
- 54 Heed et al. 2015.
- 55 Tomson 2011.
- 56 "Ines Uusmann 20 år senare: Var inte felciterad", Svenska Dagbladet 2016-02-20.
- 57 KVA/IVA 2017, s. 21.
- 58 Ibid.; se även KVA/IVA 2002, s. 13-17.
- 59 Jfr Riis et al. 2000.
- 60 Geschwind et al. 2012.
- 61 Proposition 1993/94:177 Utbildning och forskning.
- 62 KVA/IVA 2017, s. 21.
- 63 KK-stiftelsen 2004a.

KAPITEL 10

- 1 Holmberg 2012.
- 2 Braun 1998.
- 3 KVA/IVA 2017.
- 4 Jfr Einarsson & Wijkström 2015, s. 36-37.
- 5 Ibid., s. 41.
- 6 Bertilsson et al. 2004, s. 157; Benner & Sandström 2000.
- 7 Jfr Bertilsson et al. 2004, s. 157.
- 8 KVA/IVA 2017.
- 9 Holmberg 2012, s. 199ff.
- 10 KVA/IVA 2017, s. 41.
- 11 KVA/IVA 2017, s. 41-42.
- 12 Jfr Holmberg 2012, s. 199ff.
- 13 KK-stiftelsens verksamhetsberättelse och årsredovisning 2018, s. 11.
- 14 KVA/IVA 2017, s. 52.
- 15 KVA/IVA 2017, s. 53.

LITTERATUR

Agenta (2012) *Utvärdering av kapitalförvaltning KK-stiftelsen*. 12 april 2012.

Anheier, H. & Daly, S. (2007) *The Politics of Foundations: A comparative analysis*. New York: Routledge.

Benner, M. (2000) "Den enfaldiga forskningspolitiken: en diagnos", I: Fridlund, M & Sandström, U. (red.) *Universitetets värden. Bidrag till den forskningspolitiska debatten*. Stockholm: SNS Förlag.

Benner, M. (2001) *Kontrovers och konsensus*. SISTER, Nya Doxa.

Benner, M. (2005a) "En ny aktör söker sin roll: stiftelserna genom 1990-talet", I: Sörlin, S (red.) *I den absoluta frontlinjen*. SISTER, Nya Doxa.

Benner, M. (2005b) "Ett nytt samtal?: stiftelsernas andra årtionde", I Sörlin, S (red.) *I den absoluta frontlinjen*. SISTER, Nya Doxa.

Benner, M. (2008) *Kunskapsnation i kris?: Politik, pengar och makt i svensk forskning*. SISTER, Nya Doxa.

Benner, M. & Persson, B. (2002) "Forskningssamverkan i akademisk form", I: Sandström, U (red.) *Det nya forskningslandskapet. Perspektiv på vetenskap*. SISTER, Nya Doxa.

Benner, M. & Sandström, U. (2000) "Institutionalizing the triple helix: research funding and norms in the academic system". *Research Policy* vol. 29(2): 291–301.

Benner, M., Stensaker, B. & Unemar Öst, I. (2010) *Universitets- och högskolepolitiken: avsikter och konsekvenser för de nya lärosätena*.

Benner, M. & Sörlin, S. (2007) "Shaping Strategic Research: Power, Resources and Interests in Swedish Research Policy". *Minerva* 45:31–48.

Benner, M. & Sörlin, S. (2015) *Samverkansuppgiften i ett historiskt och institutionellt perspektiv*. VINNOVA analys VA 2015:02.

Bertilsson, T. M. et al. (2004) *Hinc robur et securitas? En forskningsstiftelses handel och vandel: Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond 1989–2003*. Gidlunds förlag & Riksbankens Jubileumsfond.

Braun, D. (1998) "The role of funding agencies in the cognitive development of science", *Research Policy* 27(8): 807–821.

DAMVAD (2014) *Samproduktion för tillväxt: resultat och effekter av forskningsfinansiering*. Resultatrapport till KK-stiftelsen.

DAMVAD (2016) *Stora koncerners samverkan med Sveriges nya lärosäten*. Stockholm: KK-stiftelsen.

Danell, R. (2014) *Starka forskare och starka forskningsmiljöer vid nya universitet och högskolor*. INFORSK, Sociologiska institutionen, Umeå universitet.

Einarsson, S. & Wijkström, F. (2015) *Sweden Country Report. EUFORI Study. European Foundations for Research and Innovation*. Bryssel: Europeiska Kommissionen.

Eklund, M. (2007) *Adoption of the Innovation System Concept in Sweden*. Uppsala: Uppsala universitet.

Elzinga, A. (1994) "Till frågan om strategisk forskning", *Tvärnsnitt* (3–4): 69–76.

FBA (2002) *Att utveckla FoU-miljöer med spetskompetens och näringslivsrelevans: en uppföljning av resultat och kritiska faktorer i KK-stiftelsefinansierade projekt vid nya högskolor*, FBA Holding AB.

FBA (2003) *En utvärdering av KK-stiftelsens satsning på uppbyggnad av spetskompetenta och näringslivsrelevanta FoU-miljöer*, FBA Holding AB.

FBA (2005). *Strategisk affärsutveckling: krAft, Slututvärdering av expertkompetensprogrammet strategisk affärsutveckling*, FBA Holding AB.

Feldt K. O. (1991) *Alla Dessa Dagar: I regeringen 1982–1990*. Norstedts förlag.

- Fischer, J. (2015) *Knowledge Compromise(d)? Ways and values of coproduction in academia*. Lunds universitet (Media-Tryck).
- Fuchs, H. & Wehtje, O. (2007) *Analys av institutionell kapitalförvaltning: Stiftelserna som bildades ur de forna löntagarfonderna*. Magisteruppsats i Finans, Handels-högskolan i Stockholm.
http://arc.hhs.se/download.aspx?mediumid=286.
- Geschwind, L., Swenning, AK. & Håkansson, A. (2012) *Utvärdering av programmet IT i lärarutbildningen*. Faugert & Co Utvärdering, Technopolis.
- Gilljam, M. (1988) *Svenska folket och löntagarfonderna*. Studentlitteratur.
- Godin, B. (2008) *The Making of Statistical Standards: The OECD and the Frascati Manual, 1962–2002*. Project on the History and Sociology of STI Statistics Working Paper No. 39.
- Gustavsson, S. (1997) "Forskningens frihet efter det kalla kriget". I: Öhman, C (red.). *Uppsala universitet inför 2000-talet. Festskrift till Stig Strömholm*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 1997.
- Gustavsson, L. & Söderlind, J. (2014) *Det bästa av två världar. Effekter för näringslivet av samverkan i forskarutbildning: en rapport om KK-stiftelsens Företagarforskar-skolor*. KK-stiftelsen.
- Hassel (2014) *Utvärdering av kapitalförvaltning KK-stiftelsen*. April 2014.
- Hallonsten, O. (2017) "Development and Transformation of the Third Sector of R&D in Sweden, 1942–2017". *Science and Public Policy*, 2017, 1–11.
- Hallonsten, O. & Holmberg, D. (2013) "Analyzing structural stratification in the Swedish higher education system: data contextualization with policy-history analysis." *Journal of the American Society for Information Science and Technology* 64(3): 574–586.
- Heed, J., Munkhammar, S., Rydell, I., Windell, K., Andersson, L., (2015) *Från möten till tillväxt?: Effekt-utvärdering av KK-stiftelsens satsning på upplevelse-industrin*. Stockholm: KK-stiftelsen.
- Holmberg, D. (2012) *Vem formar den strategiska forskningen?: Institutionell dynamik och anslagspolitisk utveckling i KK-stiftelsen*. Forskningspolitiska institutet, Lunds universitet.
- Hoppe, G., Nylander, G. & Olsson, U. (1993) *Till landets gagn: Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse 1917–1992*. Stockholm: Norstedt.
- Hwang, S. (2018) *Forskningskvalitet, effektivitet och extern finansiering*. Version 2018.09.04.
http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2017/06/Forskningskvalitet-effektivitet-och-extern-finansiering.pdf.
- Högberg, A., Karlsson, P. & Schilling, P. (2006) *Det gäller inte bara pengar, vi behöver även idéer: En studie av samverkanspraktik vid fyra lärosäten*, SISTER Arbets-rapport 2006:53.
- Industrins ekonomiska råd (2018) *Industri under omvandlingstryck: Regional närvaro, klimatutmaningar och globaliseringskritik*. Rapport från Industrins ekonomiska råd, hösten 2018.
- Isaksson, C. (2001) *Restposten*. KK-stiftelsen.
- IVA (Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien) (2012). *Forskning för det 21:a århundradet. Slutrapport från IVA-projektet Agenda för forskning*. www.iva.se.
- IRECO (2001) *Utdrag ur Årsrapport 2001: Historik: 1997–2001*. IRECO Holding AB.
- Jönsson, P. (2016) *Benchmarking av forskning 2017*. Dnr FO 4.1-2016/441; reviderad 2016-11-15, Avdelningen för utbildnings- och forskningsstöd, Malmö högskola.
- Kaiserfeld, T. (2017) "Pengarna: Forskningssamverkan och innovationer". I: Broberg, G. & Dunér, D (red.) (2017) *Beredd till båda delar*. Lunds universitet och omvärlden. Lunds universitet.
- Karlsson, P. (2008) *Om gränser, förbindelser, gods och mediatorer: En studie av interaktionen mellan akademi och näringsliv i samverkansprojekt finansierade av KK-stiftelsen*. SISTER arbetsrapport 2008:84.
- Karlström, A. & Svedberg, G. (2014) *Institute Excellence Centres – IEC: En utvärdering av programmet*. Vinnova Rapport 2014:05.
- Kim, L., Ohlsson, R. & Sandström, U. (2001) *Kan samverkan mätas?: Om indikatorer för bedömning av KK-stiftelsens satsningar*. Arbetsrapport 2001:2 SISTER.
- KK-stiftelsen (2004a) *Samverkan och strukturförändring, KK-stiftelsen 1994–2004: En självvärdering*. KK-stiftelsen.
- KK-stiftelsen (2004b) *Stiftelsen för kunskaps- och kompetensutveckling: verksamhet och framtid*. KK-stiftelsen.

KK-stiftelsen (2009) *Samproduktion: White paper*. KK-stiftelsen 2009-01-08.

KK-stiftelsen (2014a) *Ansvarsfulla investeringar 2014: Sammanfattande rapport om årets arbete inom ramen för ansvarsfulla investeringar*. KK-stiftelsen.

KK-stiftelsen (2014b) *Hållbarhet och ansvar i kapitalförvaltning*. KK-stiftelsen.

KK-stiftelsen (2014c) *Utvärdering av HÖG-projekten avslutade 2010*. KK-stiftelsen.

KK-stiftelsen (2015) *Ansvarsfulla investeringar 2015: Sammanfattande rapport om årets arbete inom ramen för ansvarsfulla investeringar*. KK-stiftelsen.

KK-stiftelsen (2016) *Stora koncerners samverkan med Sveriges nya lärosäten*. KK-stiftelsen.

KK-stiftelsen (2017) *Sustainability in asset management: The knowledge foundation's assessment of alternative assets*. KK-stiftelsen.

KVA (Kungl. Vetenskapsakademien) & IVA (Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien) (1998) *Stiftelsen för Kunskaps- och kompetensutveckling KK-stiftelsen: En granskning av verksamheten 1994–juni 1998*.

KVA (Kungl. Vetenskapsakademien) & IVA (Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien) (2002) *Stiftelsen för Kunskaps- och kompetensutveckling KK-stiftelsen: En granskning av verksamheten KVA rapport 2002:1*.

KVA (Kungl. Vetenskapsakademien) & IVA (Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien) (2014). *SSF: att vara eller icke vara?: En granskning av Stiftelsen för strategisk Forskning*. Granskningsrapport 2014.

KVA (Kungl. Vetenskapsakademien) & IVA (Kungl. Ingenjörsvetenskapsakademien) (2017). *Dags för nästa steg?: en granskning av Stiftelsen för kunskaps och kompetensutveckling*. Granskningsrapport 2017.

Leydesdorff, L. & Etzkowitz, H. (1996) "Emergence of a Triple Helix of University-Industry- Government Relations", *Science and Public Policy* 23, 279–286.

Maassen, P. & Stensaker, B. (2011). "The knowledge triangle, European higher education policy logics and policy implications", *Higher Education* 61: 757–769.

OECD (2016) *OECD Reviews of Innovation Policy: Sweden 2016*. OECD, Paris.

OECD (2018) *Main Science and Technology Indicators*. <https://www.oecd.org/sti/msti.htm>.

Olsson, K. (2002) *KK-stiftelsen i ett rättsligt perspektiv*. KK-stiftelsen.

Persson, B. (2001) *Motsträviga myndigheter: Sektorsforskning och politisk styrning under 1980-talet*. SISTER, Linköping Studies in Arts and Science 238.

Pettersson, I. (2012) *Handslaget: Svensk industriell forskningspolitik 1940–1980*. Stockholm Papers in the History and Philosophy of Technology.

NordForsk (2017) *Comparing research at Nordic higher education institutions using bibliometric indicators: Covering the years 1999–2014*. NordForsk Policy Paper 4/2017.

Ratio (2015) *Samverkan – en utmaning: Lärdomar av KK-stiftelsens samverkansprogram*. Rapport nummer 17.

Riis, U., Holmstrand, L. & Jedskog, G. (2000). *Visionär entusiasm och realistisk eftertänksamhet. KK-stiftelsens satsning på 27 "fyrtnorsprojekt" 1996–1999 och de pedagogiska erfarenheter satsningen genererat*. Uppsala universitet, Pedagogiska institutionen.

Riksrevisionen (2007) *Så förvaltas förmögenheten: fem stiftelsers kapitalförvaltning och regeringens roll som stiftare*. RiR 2007:30.

Sandström, U. (2015) *Är forskning med svagt genomslag koncentrerad till vissa lärosäten?* Rapport till KK-stiftelsen.

Sandström, U. & Abdallah, L. & Hällsten, M. (2003) *Forskningsfinansiering genom regional samverkan*. SISTER, Working paper 2003·22.

Sister (2006:49) *Att möta kompetensbehov hos små och stora företag: En studie av KK-stiftelsens satsningar på Expertkompetensprogrammet*. Arbetsrapport 2006:49.

Sjögren, H. (2004) "Svenska stiftelser." I: Braunerhjelm, P & Skogh, G (red.) *Sista fracken inga fickor har. Filantropi och ekonomisk tillväxt*. SNS förlag.

SOU 1980:46. *Högskolan i FoU-samverkan*. Stockholm: Fritze.

SOU 1994:118. *Informationsteknologin: Vingar åt människans förmåga*. Stockholm: Fritze.

SOU 1996:29. *Forskning och pengar: slutbetänkande*. Stockholm: Fritze.

- SOU 2019:6. *En långsiktig, samordnad och dialogbaserad styrning av högskolan*. Betänkande av Styr- och resursutredningen (Strut). Stockholm: Elanders.
- Stähle, B. (2000). *Ökat nordiskt samarbete om forskarutbildning och centres of excellence*. UNI-C. Köpenhamn: Vester kopi.
- Sörlin, S. (2004) *Institutssektorn, högskolan och det svenska innovationslandskapet*. Arbetsrapport 2004:31 SISTER.
- Sörlin, S. (2005a) *Vad kan stiftelser göra? Den privata stiftelsesektorn som forskningsfinansierare*. Stockholm. Kempe-stiftelserna.
- Sörlin, S. (red.) (2005b) *"I den absoluta frontlinjen": En bok om forskningsstiftelserna, konkurrenskraften och politikens möjligheter*. Stockholm: Nya Doxa.
- Sörlin, S. (2005c) "Do we need research-based research financing?" I: *Riksbankens Jubileumsfond annual report 2005*. Riksbankens Jubileumsfond 2006.
- Sörlin, S. (2006) *En ny institutssektor: En analys av industriforskningsinstitutens villkor och framtid ur ett närings- och innovationspolitiskt perspektiv*. Kungl. Tekniska högskolan (KTH).
- Suchman, M. (1995) "Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches". *The Academy of Management Review*, 20(3):571–610.
- Tomson, K. (2011) "Att skapa en upplevelseindustri". *Nordisk Kulturpolitisk Tidskrift*. Nr. 01-02/2011 (Volym 14).
- UKÄ (2017) *Forskningsfinansieringen vid svenska universitet och högskolor: Intäkter till forskning och utbildning på forskarnivå 2005–2015*. Universitetskanslersämbetet Rapport 2017:1.
- UKÄ (2018) *Universitet och högskolor. Årsrapport 2018*. Universitetskanslersämbetet Rapport 2018:5.
- Utbildningsdepartementet (1994) *Agenda 2000 Kunskap och kompetens för nästa århundrade*. Departementsskrivelse 1994:35.
- Vetenskapsrådet (2007) *Vetenskapligt publicerings-samarbete mellan svenska företag och högskolor*. Vetenskapsrådet rapport.
- Vetenskapsrådet (2008) *Finansiering av forskning inom den svenska högskolan 1995–2006*. Vetenskapsrådets rapportserie 1:2008.
- Vetenskapsrådet (2017) *Forskningsbarometern 2017. Svensk forskning i internationell jämförelse*. Vetenskapsrådet rapport.
- von Sydow, B. (1989) "Sektorsforskningens reorganisation". I: Nybom, T. (red.) (1989) *Universitet och samhälle: Om forskningspolitik och vetenskapens samhällsroll*. Stockholm: Tidens förlag.
- Weinberger, H. (1997) *Nätverksentreprenören: En historia om teknisk forskning och industriellt utvecklingsarbete från den Malmska utredningen till Styrelsen för teknisk utveckling*. Stockholm: KTH.

TIDNINGAR

Dagens Industri

Dagens Nyheter

Göteborgs-Posten

Helsingborgs Dagblad

Ny Teknik

Svenska Dagbladet

Universitetsläraren

Upsala nya tidning

ARKIVMATERIAL KK- STIFTELSEN

Styrelseprotokoll

Verksamhetsplaner

Verksamhetsberättelser och årsredovisningar

Mötesprotokoll

Programdokument och utlysningar

Pressmeddelanden

Statistiska uppgifter

Interna utredningar

Programutvärderingar

OM BOKEN

Förnyare i forskningslandskapet: KK-stiftelsen 1994–2019 har tillkommit inom ramen för ett forskningsprojekt finansierat genom ett anslag från KK-stiftelsen, "KK-stiftelsens verksamhet under 25 år: En historisk undersökning presenterad i bokform", under perioden 1 juli 2018 till 31 oktober 2019. Huvudförfattare är fil. dr Daniel Holmberg, seniorrådgivare vid Nordiska Ministerrådet som svarat för kapitel 1–10 och sammanställt tabeller och statistik i bilagorna. Författare till bokens epilog är professor Sverker Sörlin, Avdelningen för historiska studier av vetenskap, teknik och miljö, Kungliga Tekniska Högskolan som också varit projektledare. Redaktörer för boken är Sverker Sörlin och Daniel Holmberg som tillsammans svarat för bokens inledning och för redaktionell bearbetning av hela manuskriptet inklusive bilagor.

Under projektets gång har råd inhämtats från sakkunniga och intervjuade som också läst och

kommenterat manuskriptet eller delar av det i olika skeden av dess framväxt. En särskilt viktig roll har spelats av professor Björn Stensaker, Institutt for pedagogikk, Universitetet i Oslo. Notsystem med referenser har upprättats av doktoranderna Jasmin Höglund Hellgren och Erik Isberg, Avdelningen för historiska studier av vetenskap, teknik och miljö, KTH.

Grafisk form och bildsättning har utförts av Sinfo Yra, Stockholm. Sverker Sörlin och Daniel Holmberg har därvid medverkat som rådgivare. Kontaktperson vid KK-stiftelsen har varit Ulf Hall.

Jag tackar alla som på olika sätt bidragit till projektets genomförande.

Sverker Sörlin
Professor, projektledare

År 1994 inrättades KK-stiftelsen genom beslut av riksdagen. Stiftelsens huvuduppgift var att finansiera forskning vid de regionala högskolorna. Därutöver skulle stiftelsen stödja kunskaps- och kompetensutbyte mellan näringsliv, universitet, högskolor och forskningsinstitut samt främja användningen av informationsteknologi. Ett övergripande syfte var att stärka Sveriges konkurrenskraft.

Stiftelsereformen var kontroversiell eftersom finansieringen skedde genom avskaffandet av löntagarfonderna. Dessutom krävde det breda uppdraget att stiftelsen ensam intog en mångfald, delvis motstridiga roller som vanligtvis utförs av myndigheter, forskningsråd och entreprenörer var för sig. Efter en start med många utmaningar har KK-stiftelsen dock funnit en fungerande nisch som finansör och har med tiden fått en avsevärd betydelse för de nya lärosätena.

I denna bok ställs frågor om denna spännande och händelserika utveckling. Vilken betydelse har stiftelsen haft i formandet av det allt rikare svenska högskolelandskapet? Stiftelsen har varit en uppfinningsrik aktör i utvecklingen av samspelet mellan högskolor, institut och näringsliv – hur har den arbetat? Vilka har varit stiftelsens viktigaste insatser?

Boken är ett bidrag till diskussionen om modern svensk kunskap och innovation och om vad stiftelser kan betyda för nyskapande finansiering av forskning och utbildning.

ISBN 978-91-519-1871-6